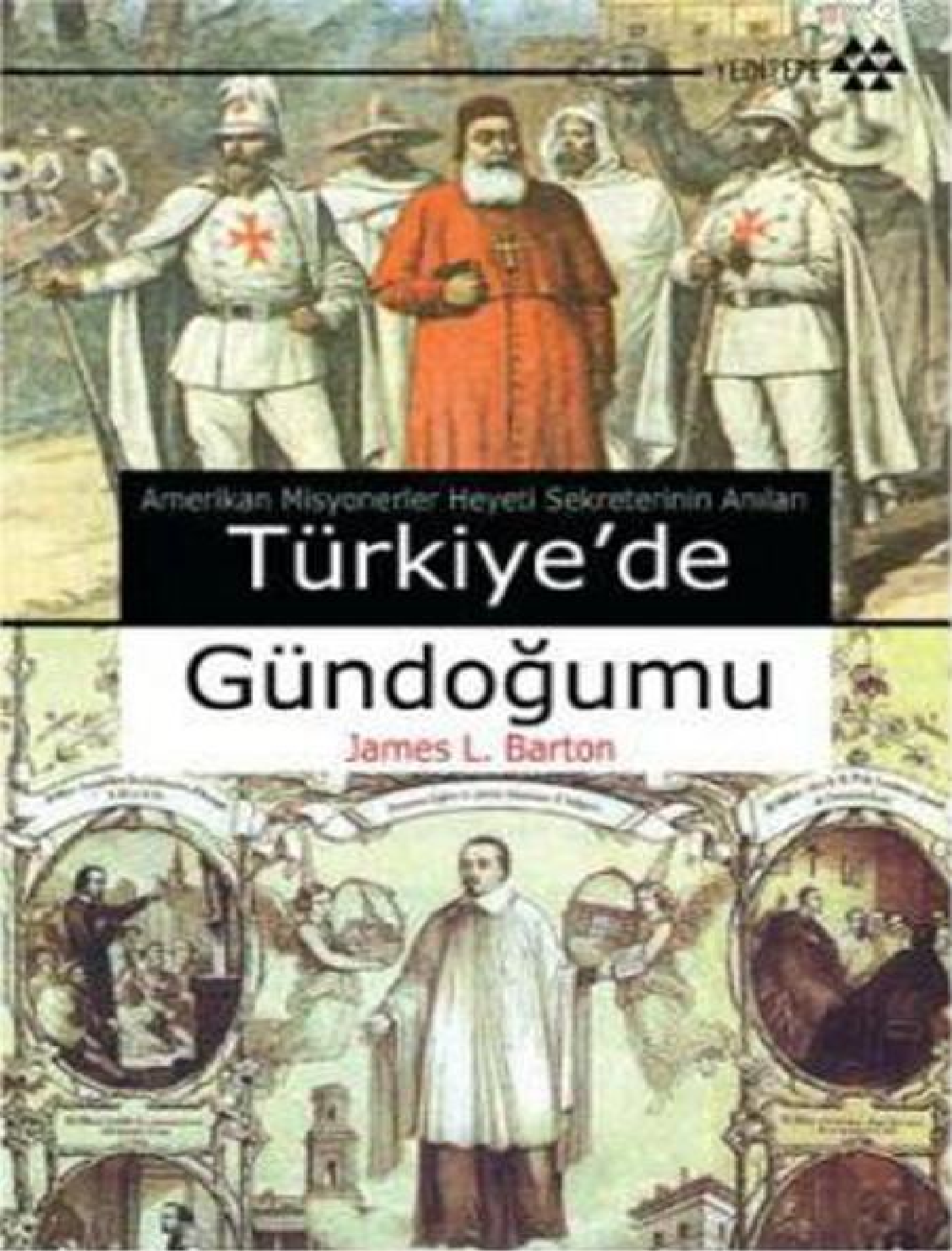

Amerikan Misyonerler Heyeti Sekreterinin Anıları

Türkiye'de Gündoğumu

James L. Barton

TÜRKİYE'DE GÜNDOĞUMU

James L. Barton

Amerikan Misyoner Heyeti Sekreteri

Çeviri:

Zekeriya Başkal

YEDİTEPE
YAYINEVİ

YEDİTEPE YAYINEVİ®
Yeditepe Yayınevi: 104
İnceleme-Araştırma: 85
Türkiye'de Gündoğumu
Yazar: James L. Barton
Çeviri: Zekeriya Başkal
Genel Yayın Yönetmeni: Ersan Güngör
© Yeditepe Yayınevi
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
İç Düzen: Burhan Maden
Kapak: Sercan Arslan
Yeditepe Yayınevi
Çatalçeşme Sk. No: 27/15
34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0212) 528 47 53 Faks: (0212) 512 33 78
http://www.yeditepeyayinevi.com
e-mail: bilgi@yeditepeyayinevi.com

Bu eser, Türkiye'nin özgür olabilmesi için zahmet çeken, fedakârlık yapan ve bu uğurda ölen tüm ırkların ve inançların kadın ve erkeğinden oluşan o asil topluluğun aziz hatırasına ithaf

edilmiştir.

James L. Barton

Çevirenin Notu

Bu eserin Türkçe'ye çevrilmesindeki amaç, insanların tarihe farklı açılardan bakmalarına yardımcı olarak daha sağlıklı bir tarih anlayışı edinmelerine katkıda bulunmaktır. Eser Amerikan Misyonerlik Heyeti'nin sekreteri tarafından kaleme alınmış ve 1908 yılında Boston'da basılmış. Eser Türk tarihi, Osmanlı'da yaşayan ırklar, misyonerlerin halk ve devletle olan ilişkileri ve özellikle de 1905 yılında basılması açılarından son derece ilginç bilgiler sunuyor.

Eser, Türkiye'deki okur için yer yer rahatsız edici ve kabul edilemeyecek

ifadeler içeriyor. İslam ve Hz Muhammed hakkındaki yargılar, Osmanlı Devleti'nin yapısı, devlet adamları ve halkı hakkındaki ifadeler bu türden. Bunların hemen çoğunda metnin içinde dikkatli okunduğunda görülebilecek yanlışlar olduğu gibi, yazarın kendisini bir müjdeci, kurtarıcı olarak görmesinden, Hıristiyanlıktan sonra gelen semavi dini bir yere yerleştirememesinden ve eseri Amerika'daki dindaşlarını gayrete getirmek amacıyla kaleme almasından kaynaklanıyor. Eserdeki pek çok ifadenin cımbızla alınarak kendi yargısını pekiştirme maksatlı olduğunu anlamak için tarihçi ya da ilgili konunun uzmanı olmaya gerek yok. Eser boyunca

kendisinden başka her şeyi ve herkesi yanlış kabul eden bir benmerkezci bakış açısı hâkim.

Eser insanların inançları uğruna ne tür fedakarlıklara katlandıklarını, Osmanlı'daki ilk misyonerlerin nasıl planlı, programlı bir şekilde çalıştıklarını, bugünkü GAP bölgesinin ta o zamandan Avrupalıların ve Amerikalıların iştahını kabarttığını, II. Abdülhamid'e yapılan övgü ve eleştirileri ve buna benzer 1905'e kadar olan Türk tarihiyle ilgili pek çok ilginç ayrıntı ve anekdot içeriyor.

Eserin orijinalinin temininde yardımcı olan sevgili Muhammed Ceylan'a, teknik konulardaki yardımını cömertçe sunan

Erkan Çakan Bey'e, ısrarlı çabalarıyla eserin çevirisini tamamlamama yardım eden işadamı Hasan Erdem ve Erhan Afyoncu Beylere, her sabah entelektüel yanımı gayrete getiren sevgili dostum Niyazi Özdemir Bey'e ve tashihler için sevgili öğrencim Sabahattin Gültekin'e teşekkür borcum var. Çevirideki hatalar elbette benimdir.

Dilerim bu eser bugünü ve yarını anlama yolunda az da olsa faydalı olur.

Zekeriya Başkal

Tokat, Houston, Eylül 2008

Önsöz

Bu kitap, Osmanlı İmparatorluğu'nda meydana gelen devrimle ilgili popüler havayı yakalamak için yazılmadı. Son bölüm hariç bütün bölümler, 24 Haziran 1908'den önce yazıldı. Eserin tamamı o vakte kadar çoktan hazırlanmıştı. Burada kullanılan malzemelerin çoğu Andover Papaz Okulu'ndaki Heyde Lecture Kursu'nda ve Chicago İlahiyat Papaz Okulu'ndaki Alden Lecture Kursu'nda kullanılmıştı. *Türkiye ve Anayasa* başlıklı bölüm eski rejim yıkıldıktan sonra yazıldı ve *Outlook*'ta Eylül 1908'de yayımlandı. Bu kitap, Türk İmparatorluğu ve problemleri üzerine yazılmış kapsamlı bir eser değildir.

Böyle bir eser, çapı ve kapsamıyla bir ansiklopedi olurdu.

Başlangıçtan beri amaç, Türklerle ilgili farklı tarihî, dinî, ırkî, maddî ve ulusal sorunları kısa ve öz olarak ortaya koymaktı. Yenilikler kazara gelmez. Türkiye'deki[1] bu ahlaki ve siyasi devrim de tesadüf değildir. Osmanlı İmparatorluğu'nda son yüzyılda insanların dinî, entelektüel ve sosyal hayatlarına yeni düşüncelerin girişini ve gelişimini izleyen birisi için, neredeyse kansız bir şekilde gerçekleşen mevcut devrim asla bir sır olarak kalmayacaktır. Bu, verimli topraklara ekilmiş zekânın, doğruluğun ve kutsal gayretin tohumlarının meyvesidir ve şimdi bu

tohumlar meyvesini kendi türünden vermektedir.

J. L. B.

Boston, Aralık 1908

"Doğuluların gerçek düşüncesini öğrenmek isteyen Batılıların önünde duran engellerden biri Avrupalıların, özellikle resmî bir görevliyse, daima aceleci olmalarıdır. Batılı "Eğer Doğulu'nun bana söyleyeceği bir şey varsa, neden hemen söyleyip de gitmez." diye düşünür. "Ben dikkatli bir şekilde dinlemeye hazırım. Benim zamanım değerli ve yapacak başka işlerim var. Bu yüzden, ondan derhal konuya girmesini istemeliyim" diye düşünür. Böyle bir yaklaşım, eğer gerçeğe ulaşmak istiyorsanız, sizin için vahimdir. Eğer amacınıza ulaşmak istiyorsanız, Doğulunun hikâyesini anlatmasına ve fikirlerini kendi yöntemine göre ortaya koymasına

müsaade etmelisiniz. Ve kendi yöntemi, genellikle uzun, dolambaçlı ve son derece karmaşıktır. Ancak eğer dinleme zahmetine katlanırsanız, bunun karşılığında bazen ödülünüzü cömertçe alırsınız.

Bir seferinde yüksek makamdaki bir Müslüman yetkiliye, Şeriat değişmediği halde nasıl olup da din değiştiren bir kimsenin artık idam edilmediğini sordum. Cevabının safsatası bir İspanyol Engizisyon görevlisine rahmet okutacak cinstendi: "Kadı, kanunda herhangi bir değişikliği kabul etmez. Din değiştirme durumunda, kanuna göre ölüm kararını verir. Ancak bu hükmü uygulamak seküler yetkililerin işidir. Onlar vazifelerini yapmazlarsa,

kanuna uymamanın günahı onlaradır" dedi. Din değiştirme olayı son derece nadirdir; ancak Mısır'daki görevim sırasında, Amerikalı misyonerler vesilesiyle Hıristiyanlığı kabul etmiş Müslümanlara kötü davranılmasını engellemek için, bir ya da iki sefer müdahalede bulunmak zorunda kaldım.

Sosyal bir sistem olarak İslam'ın başarısız olmasının pek çok sebebi vardır.

İlki ve en önemlisi, İslam'ın, kadını dikkat çekici bir şekilde aşağı bir pozisyonda tutmasıdır. İkincisi, Kuran'ın değil, ama onun etrafında oluşmuş geleneğin, dini ve kanunu birbirinden ayrılmaz ve değişmez bir

bütün halinde kristalize etmesidir. Bu durum, sosyal sistemden bütün esnekliğin alınması sonucunu doğuruyor. Bugün bir Mısırlı, bir vasiyetnameyle ilgili bir konuda, kanuna başvurursa, onun durumu VII. yüzyılda Arap yarımadasındaki ilkel toplumlara uygulanan antik ilkelere göre değerlendirilir."

LORD CROMER, "Modern Mısır"

Giriş

Hiçbir ülkeyi siyasi, entelektüel, endüstriyel ve dinî bakımlardan anlamak, Türk İmparatorluğu'nu anlamak kadar zor değildir. Bu zorluk, bu konulardan birini anlamadan diğerini anlamanın imkânsız olduğu gerçeğiyle daha da çetrefilleşir. Bu durum, seyyahlar tarafından yapılan çok farklı yorumların nedenidir. Ülke ve insanların durumu hakkında hiçbir şey bilmeyen birisi için, ülke hemen hemen anlaşılması imkânsız bir şeydir.

Türkiye, diğer tüm ülkelerden neredeyse her yönden farklıdır. Yönetiminin, gerek temel organizasyon

ilkeleri, gerekse yönetim modeli açısından bir benzeri yoktur. Dinî inançlarında eşsizdir, eğitim şartları açısından bir örneği yoktur ve ahlakî ve dinî konularda farklıdır. Biz, Hıristiyan ve Hıristiyan olmayan milletler tarafından kabul edilen doğru ve yanlış kavramlarını tartışırız. Bu kavramlar uluslararası kullanımın temel prensiplerini oluşturur ve bizim uluslararası hukuk dediğimiz şeyi şekillendirir. Genel olarak kabul edilen bu ilkelerin, uluslararası ilişkilerin temeli olarak Türkiye'de kabul göreceğini düşünmek, hayal kırıklığına sebep olur. Türkiye, imparatorluğunda böyle bir gücü tanımaz.

Bir milletin başka bir milletle

ilişkisinde bir yöneticinin veya kabine üyesinin sözlü taahhüdünü itimada şayan görmek ve nihai karar olarak olmasa bile pazarlığa bir temel olarak almak alışılmış bir şeydir. Bu düşünce, Türkiye'yle olan ilişkilerde akademik ve hayalî bir şey olarak görülüp bir tarafa bırakılmalıdır.

Bu gerçekler ışığında, ülke ve ülke tarihi, hükümeti ve yönetim şekli, insanlarının muhtelif dinleri ve bunların bağımsızlıkları hakkında yeterli bilgilere sahip olmadan Türklerin hayatının hiçbir döneminin veya Türklerin işlerinin anlaşılamayacağı açıktır. Türk İmparatorluğu'nda problemleri ve misyonerlik işinin yöntemini ciddi şekilde anlamanın söz konusu olabilmesi

için böyle bir bilgi gereklidir.

Kitabın bütün bölümleri oldukları haliyle 24 Temmuz 1908'de Kanun-ı Esasi'nin ilanından birkaç ay önce yazıldı. Yazılanlar son olaylar ışığında tekrar gözden geçirildi ve eski rejimin yıkılması ve yeni rejimin başlamasına yola açan bir ifadenin eklenmesi dışında bir değişikliğe gerek duyulmadı. İşin doğrusu burada sadece geçiş kaydedilebilir. Yeni anayasal hükümet istikrarını henüz göstermedi.

"Bu kırkambarı anlamaya çalışırken, imparatorluğun iki önemli ilkesi daima akılda tutulmalıdır. Birincisi Muhammedî ilke: Putperest olmayan insanların, kendilerini askerlik hizmetinden muaf tutan bir cizye karşılığında dinlerini yaşayabilmeleri. İkinci ilke ise, farklı milletleri farklı olarak kabul eden, ancak sultan karşısında siyasî veya dinî bir lider altında olmalarını gerektiren Türk ilkesi. Burada, İngilizlerin ya da Hindistan'daki Moğolların yaptığı gibi bu kadar dini ve ırkı birleştirmeye meyilli bir asimilasyon yoktur. Neticede bütün bu farklı birimler, dinlerini ve milliyetlerini tutan bağlar kopar kopmaz parçalara ayrılacak, itici bir

şekilde birbirini tutan bir yığın oluşturururlar.”

EDWARD A. LAWRENCE,

“Doğu’da Modern Misyonerlik”

I. Ülke

Türkler 1529'da Viyana'yı kuşattıklarında, siyasi açıdan en parlak dönemlerini yaşıyorlardı. O zaman tüm Osmanlı İmparatorluğu bir duvarla çevrelenseydi, bu duvarları yıkıp yenilerini yapmak, o zamandan bugüne koca bir işçi ordusunu gerektirirdi. Bu sürekli değişimin en önemli özelliği, imparatorluğun alanında sürekli bir azalma olmasıdır. Zamanında, dünyadaki en güçlü ülkeydi. İspanya, Fransa, İtalya ve Fas hariç, Akdeniz'e sınırı olan bütün ülkeleri, tüm Karadeniz kıyısını, neredeyse bütün Kızıl Deniz kıyılarını ve Aşağı Tuna boyunu da içine alıyordu. Gerileme, 1606'daki Zitvatoruk

Antlaşması'yla kesinleşti. 1699'daki Karlofça Antlaşması'yla gerçek bölünme başladı. Sultan için "Doğu'nun hasta adamı" yakıştırması, bu antlaşma sonrası muhtemelen Çar Nikolas tarafından kullanıldı. Gerileme 17. yüzyıl boyunca devam etti. Bu yüzyılın başına kadar Avrupalı milletler için Osmanlı, büyük bir korku sebebiyken ve her biri diğerleriyle rekabet halinde baştaki sultanın yardımını ve iyi niyetini kazanmaya çalışırken, 18. yüzyılın başında, göreceli zayıflığıyla başkalarınca korunur bir hale gelmiştir. O, artık Avrupalı yöneticilerin kalbine korku salamıyordu. Devletin zayıflığı ve gayrimüslim tebaa arasındaki karşılıklı düşmanlık, millî bir saldırı eylemini

imkânsız hale getirdi. Topraklarının bir kısmı (Tuna illeri, Kafkaslar ve Tunus) tamamen elinden giderken, bir kısmı da (Bulgaristan, Kıbrıs, Girit ve Mısır) yarı bağımsız hale geldi.

Türk İmparatorluğu'nun mevcut sınırları şöyle ifade edilebilir: Avrupa'da Makedonya, batıda Yunanistan'a uzanan, kuzeyde Sırbistan, Bulgaristan ve Edirne'yi içeren topraklar, doğuda Rusya ve İran'a kadar bütün Küçük Asya, Suriye ve Arabistan, Afrika'daki iki küçük bölge ve Akdeniz'deki birkaç küçük ada. İmparatorluğun Mısır üzerinde hâkimiyeti yoktur ve Arabistan'da bazı yerleri elinde tutmasına rağmen oradaki insanlar sürekli mücadele halindedir.

Türkiye'nin direkt hâkimiyeti altında bulunan bölgenin büyüklüğü ve bu bölgedeki nüfus şöyledir:

Avrupa	65,350 milkare	6,130,200
Asya	693,610 milkare	16,898,700
Afrika	398,900 milkare	1,000,000
	1,157,860	24,028,900

Dolaylı olarak hâkimiyeti altında olan bölgeler:

Bulgaristan ve Doğu Romanya	37,200 milkare	3,744,300
Bosna vs.	19,800 milkare	1,591,100
Girit	3,300 milkare	310,400
Kıbrıs	3,710 milkare	237,000
Sisam	180 milkare	54,840
Mısır	400,000 milkare	9,820,700

464,220

15,758,340

Sultanın doğrudan ya da dolalı olarak hâkimiyeti altında bulundurduğu bölge 1,622, 080 milkare ve bu bölgede yaşayan insanların toplam nüfusu da 39,787,240'tır. Bu rakamlar bu konuda ulaşılabilecek en güvenilir kaynak olan devlet salnamelerinden alınmıştır. Ancak bu rakamlar da büyük oranda bir tahmin olarak alınmalı, dikkatli ve güvenilir bir sayımın -Türkiye'de hiç olmayan bir şey- sonucu olarak alınmamalıdır.

O halde denilebilir ki, mevcut

durumda sultan sadece İstanbul'u, Avrupa'da Makedonya illerini, Rusya'ya ve İran'a, güneyde de Suriye ve Arabistan'a kadar uzanan sınırlardaki Küçük Asya'yı yönetiyor. Bu, 704,000 mil kareyi ve 23.500.000 insanı içine alır.

Doğrudan ya da dolaylı olarak Türk hâkimiyeti altında bulunan ülkeler İncil, klasik zamanlar ve tarih öğrencisini dünyanın bütün diğer yerlerinden daha çok ilgilendirir. Başka hiçbir ülke böyle paha biçilemez değere sahip antikaları içinde barındırmaz. Türkiye edebiyatta ve tarihte çok iyi bilinen karakterlerin yaşadığı ve sahneye çıktığı bir yerdir. 35 asırdan fazla bir süredir çatışan medeniyetlerin ve düşman dinlerin hırslı

liderler altında kanlı mücadeleler yaptığı bir savaş alandır. Bu bölgenin neredeyse dünya çapında bilinen bazı olaylarla veya iyi bilinen tarihî kişi veya ırklarla ilgisi olmayan tek bir noktası bile yoktur. Bu Ege Denizi kıyısındaki Selanik'ten doğuda İran'a kadar, kuzeyde Karadeniz'de Trabzon'dan Arabistan'ın güney ucundaki Aden'e kadar böyledir. Eski zamanların gücünden, gururundan ve çatışmalarından haber veren yekpare kalelerin, surların, hendeklerin ve surlarla çevrilmiş şehirlerin yıkıntıları imparatorluğun neredeyse her köşesinde bulunabilir. Kayalıkları süsleyen veya duvarlara işlenen pek çok dildeki yazılar şimdi harap olmak üzeredir. Bizim

Hıristiyanlık dönemimize kadar uzanan köprü kemerleriyle ve hâlâ ayakta duran su kanallarıyla eski yol parçaları, ülkenin eski sahiplerinin mühendislik becerileri hakkında bilgi verir.

Ayağınızın altına serilen toprakta, Hıristiyan dönemden 600 asır öncesinden tutun da ülkenin mevcut yönetimine kadar pek çok çağa ait altın, gümüş, bronz ve bakır sikkeler bulunur.

Sonunda galip gelen Agamemmon ve onun Yunanlılarına karşı Priam tarafından on yıl boyunca savunulan eski Troy şehri şimdiki Türk topraklarındadır. İlyada ve Odessa'da resmedilen pek çok sahne bugünkü modern Türkiye'de geçmiştir. Asur,

Babil ve Ninova burada ortaya çıkmış, hâkimiyetini sürdürmüş ve harap olmuştur. Darius ve Xerxes bu ülkeyi tekrar tekrar geçmişler, Cyrus büyük yenilgisini burada almış ve o ölümsüz geri çekilişini Türkiye'nin sınırları içinde yapmıştır. Makedonya'da doğan Büyük İskender, muhteşem seferlerinden çoğunu buradan yönetmiş, Sidon'u işgal etmiş, Yunan tahtına Babil'i ve Ninova'yı eklemiş ve Arabistan'ı fethetmeyi planlarken Babil'de ölmüştür. Bütün bu topraklar şimdi II. Abdülhamid'in hakimiyeti altındadır.

İsa zamanında Küçük Asya'nın çoğu Roma eyaletiydi. Roma sikkeleri ve Latince yazılı kitabeler son derecece yaygındır ve ülkenin pek çok yerindeki

Roma yollarının ve köprülerinin harabeleri Mezopotamya'nın kuzey sınırlarına kadar uzanır. Klasik edebiyat ve hayatla ilgilenen kimseler için mevcut Türk İmparatorluğu'nun kapladığı alandan daha ilgi çekici bir alanın dünyada olmadığını iddia etmek mübalağa olmaz.

Aynı şey, aynı ölçüde İncil'de geçen kişiler ve hayatlar için de geçerlidir. Mısır'da geçen bölüm hariç, muhtemelen tüm Ahdiatik tarihi Türkiye coğrafyasına aittir. Mısır'ın da son zamanlara kadar imparatorluğun bir parçası olduğunu unutmamak gerekir. Fırat ve Dicle ırmakları Türkiye'de doğar ve oradan akarlar. Chaldea, Harran, Moriah Dağı, Sina, Çöl, Ninova,

ve Vaat Edilmiş Topraklar mevcut Müslüman İmparatorluğu'nun birer parçasıdır. Türkiye, İsrail peygamberlerinin ve krallarının topraklarını içine alır ve bugünkü toprakları üzerinde Yahudi şairler şarkılar söylemiş, orada tapınaklar inşa edilmiş ve seçilmiş ırk orada dağıtılmış, köleleştirilmiş ve yeniden toparlanmıştır.

Tanrımızın Mısır'da yaptığı kısa bir yolculuk hariç, onun tüm hayatı bugünkü Türk ülkesinde geçmiştir. Birkaçı hariç, havariler bugün Türkiye'nin sultanının hâkim olduğu topraklarda yaşamış, çalışmış, yazmış ve ölmüşlerdir. Büyük yabancı misyoneri Paul, bu ülkenin dışında çok az zaman geçirmiştir.

Apokalips'in yedi kilisesinin yerleri de bu ülke içindedir. Bizim Hıristiyan kitabımızın çoğu bu ülkede yazılmış ve oradan Batı'ya geçmiştir.

Türkiye toprağı İslam'ın olduğu kadar, kolaylıkla Yahudi ve Hıristiyan dinlerinin, klasik ve İncil edebiyatının da beşiği olarak değerlendirilebilir. Unutmamak lazım ki, bütün bunlar bugün Türk İmparatorluğu'nun kapladığı alanda olmuştur, yoksa bizzat Türk İmparatorluğu'nda değil.

"Rusya'daki benzeri Tatar hâkimiyeti gibi aslında kısa sürmesi gereken Osmanlı hanedanının hâkimiyeti, devamını, tarihten okuduğumuza göre üç şeye borçludur. Bunlardan ikisi entelektüeldir: Horasan'da Tatar reisi olan Osman'ın soyundan gelenlerin yüzyıllar boyunca rakipsiz güçleridir. Eski, "Bir Murad tahttan iner, bir Murad tahta çıkar." *dizesi büyük ölçüde doğrudur. Ya güzellik, ya da esaretinden dolayı ayrı bir cazibesi olan kadınlarla eşleşen sultanlar, istisnaları olmakla birlikte, harika şahsiyetler, muhteşem askerler, büyük devlet adamları veya büyük zalimlerdir."*

MEREDITH TOWNSEND, “Asya ve Avrupa”

II. İmparatorluğun Kaynakları

Türk hâkimiyeti altındaki topraklar, gerçekten kaynakların bol olduğu yerlerdir; ancak Türk İmparatorluğu'na yönelik yüzeysel bir bakış, sizde aşırı fakirlik izlenimi uyandırır. Ülkenin çoğunda tepelerdeki ağaçlar yok edilmiştir ve ağaçlar sadece yetiştirilen bölgelerde kalmıştır. Karadeniz'in güney kıyılarında, özellikle doğuya doğru hâlâ bir miktar ormanlık alan vardır. Ermenistan'da, Fırat ve Dicle ırmaklarının çıktığı alanın ortasında, dağların aşağı bölümlerinde ve yüksek platolarda yetişen meşelerin kökleri bile yakıt için sökülmüştür. Başka yerlerle

birlikte özellikle Küçük Asya'nın batı kısmında oldukça yüksek oranda mahsul elde edilmesine rağmen, mahsuller çoğunlukla en ilkel yöntemlerle elde edilir. Bu da, yağış azlığı nedeniyle kesin değildir. Modern Diyarbakır şehrinin –Dicle Nehri'nin kenarındaki eski Amid şehri– kuzeyindeki vadiler gibi başka büyük bölgeler de vardır. Ancak yüzey suyunun olmayışından dolayı çok zengin bir verimli alan, yağmurlu mevsimlerde yayılan sürülerin faydalanması dışında verimsiz bir halde yatmaktadır.

Ancak dünyada, Türkiye'den başka verimli ve zengin toprağıyla övünebilecek çok az ülke vardır. Arabistan'da çöl alanlar vardır; ancak

bu alanlar zannedildiği gibi geniş değildir. Türkiye, tarım metotları çok az gelişmiş olsa da ithal ettiğinden daha çok yiyecek ürünü ihraç eder. Tarım usulleri tamamıyla ilkeldir. Harran Ovası'nda Hz. İbrahim tarafından kullanılan ilkel saban bugün hâlâ kullanılmaktadır. Bu gerçeğe rağmen mükemmel kalitedeki buğday, arpa, pirinç, darı, pamuk, tütün, haşhaş, her tür sebze, üzüm, erik, kiraz, zeytin, ayva, portakal, limon, incir ve nar çok miktarlarda üretilir. Pek çok yerde dut ağacına rastlanır. Keçi, koyun ve bodur bir sığır cinsi, camız, eşek ve at ülkenin pek çok yerinde yetişir. Yük hayvanı olarak deve ve katır Türkiye'nin bütün bölgelerinde bulunur.

Ülke mineraller açısından da zengindir; ancak madenler gelişmemiştir. Ülkenin kanunlarına göre bütün madenler devlete aittir. Bu yüzden özel maden müteşebbislerine müsaade edilmez. Kömür, ülkenin pek çok yerinde mevcuttur; ancak devlet onu maden sınıfına dâhil ettiğinden, resmî işletmenin dışında işletilemez. Bakır, gümüş ve kurşun bol miktardadır; ancak devlet tarafından işletilen madenlerden çok azı, başındaki memura getirdiği karın dışında kârlı kuruluşlardır.

Kısacası Türkiye, modern tarım ve madencilik yöntemleri uygulandığında, üretimin hayal edilemeyecek derecede artacağı, çoğunlukla işlenmemiş, ancak son derece zengin kaynaklara sahip,

doğal olarak zengin bir ülkedir. İmparatorluğun dünyada en zengin topraklara ve maden yataklarına sahip olduğu muhtemelen doğrudur.

Türkiye'den yapılan ihracat, kıyılarla ve mevcut olan birkaç demir yoluna yakın bölgeyle sınırlıdır. Demir yolları Avrupa bölgesiyle ve Küçük Asya'nın doğu bölgesiyle -Mersin'den Tarsus ve Adana'ya ulaşan ve Cafa'dan Kudüs'e ulaşan kısa bir hat- sınırlandırılmıştır. Şam'ı Mekke'yle birleştirmeyi amaçlayan yeni hat inşaat aşamasındadır. Demir yolları uzun süre ülkenin iç kısımlarından uzakta tutulamaz. Sadece birkaç tane araba yolu vardır ve neredeyse tamamı 1854'teki Kırım Savaşı'ndan sonra yapılmıştır.

Tekerlekli arabaların geçebileceği bu yollardan en dikkate değer olanı Karadeniz'in Ortagüney kıyısındaki Samsun'dan, Merzifon, Tokat, Amasya, Sivas, Malatya, Harput ve Diyarbakır'ı geçerek yaklaşık 600 mil sonra Mardin'de sona erer. Planlanmış bazı köprüler hiç inşa edilmemiş ve pek çoğu da yapıldıktan hemen sonra yıkılıp gitmiştir. Benzer bir yol Trabzon'dan Erzurum'a uzanır. Diğerleri de son zamanlarda Kuzey Suriye'de yapılmıştır. Bu yolların durumları daima çok kötüdür. Ancak normal yollar daha da kötüdür. İmparatorluğun çoğunda olan, çoğunlukla 50 yüzyıl boyunca kervanlardaki hayvanların tırnaklarından tabandaki kayaya kadar aşınmış katır

yollarıdır.

Bu şartlar iç bölgelerde bütün nakliyenin atla ya da deveyle yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Böylece ticareti zorlaştırmakta, ithal edilen malların fiyatlarını artırmakta ve ihracatı imkânsız hale getirmektedir. Bu durum, üç yüz mil ötede mahsul bol miktarda varken ülkenin başka bir yerinde kıtlık çekilmesini açıklamaktadır. İyi bir demir yolu sistemi, her şeyde bir devrim yapardı. Böyle yolları inşa etmeye hazır yabancı sermaye de var. Yirmi yıl kadar önce Küçük Asya'nın ortasından Mezopotamya'ya ve Bağdat'a ulaşan bir demir yolunun inşası planı neredeyse tamamlanmıştı. Ancak son anda bizzat

sultan tarafından engellendi. Bu konuyu İngiltere ve Fransa'da eğitim görmüş zeki bir Müslüman'la konuşurken, bu satırların yazarı ona bu tür bir yolun ülkeye çok zenginlik getireceğini ve ülkedeki zenginliği çoğaltacağını anlayıp anlamadığını sordu. Ona aynı zamanda Amerika ve Avrupa'daki demir yollarını inceleyip incelemediğini ve o demir yollarının her açıdan o ülkelerde büyük bir kıymet olup olmadığını da sordu. Cevabı tipikti. Mealen şöyle dedi:

> "Demir yollarının bir ülke için taşıdığı değer konusunda söylediklerinin doğru olduğunu biliyorum. Abartmadın. Ancak aynı zamanda ben ve Sultan'ım da biliyoruz ki, bu ülkeye yatırım

olarak gelen yabancı sermayenin her bir doları sultanın kendi mülkündeki yetkisini azaltıyor. Bu sermaye kendisiyle beraber daima yabancı korumayı da getiriyor. Eğer padişah bu yatırımlardan herhangi biriyle ilgili fikrini değiştirirse -ki her zaman buna hakkı vardır- derhal sermayenin ait olduğu ülkenin protestosuyla karşılaşıyor, Sultanın ya orijinal antlaşmaya sadık kalmasını ya da zararın ödenmesini talep ediyorlar. Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimi böyle bir aşağılanmaya asla teslim olmayacaktır. Eğer Türkiye'de demir yolları inşa

edilecekse, bunu Zat-ı Şahaneleri yapacaktır.”

Bu, yabancı sermayenin neden demir yolu yapmadığını, madenleri işletmediğini ve fabrikalar kurmadığını açıklıyor. Bu, Türkiye’nin neden hâlâ karanlık çağların derinliklerinde olduğunu da açıklıyor.

Ülkedeki telgraf sistemi tamamen devletin elinde ve bu sistem, önemli şehirlerin hemen hepsine ulaşıyor. Telgraf, sultana hükûmet işlerini sürdürebilmesi için gereklidir. Telgraflar titizlikle sansürlenir. Büyükelçilerin dışında şifreli mesajlar, eğer anlaşılırsa, kabul edilmez. Ülkede, yol üzerindeki sınırlı sayıda büyük

kasabaya ulaşan posta sistemi son derece eski, düzensiz ve belirsizdir. Telefon, kesinlikle yasaktır. İstanbul'da ve İzmir, Trabzon gibi bazı liman şehirlerinde yabancı ülkelerce desteklenen, yürütülen ve yabancı pulların kullanıldığı birkaç yabancı postane vardır. Bunlara Türk postanelerinin güvenilmezliğinden dolayı gerek duyuldu. Yerel yönetim, birkaç sefer ülkede yabancı posta pullarının satılmasını ve kullanılmasını yasaklamayı denedi; ancak önde gelen yabancı güçlerin temsilcileri postalarını Türklerin gözetimine ve kontrolüne vermeye razı olmadıkları için, bunu başaramadılar.

"Türk İmparatorluğu'ndan can çekişiyor diye bahsettiğimiz bugün bile, imparatorluğun içeriden bir çürümeyle yok olacağı konusu şüphelidir. Tebaa, ırklar, Ermenistan'daki olayların da gösterdiği gibi daha güçlü hale gelemiyorlar. Orada tek bir kabile, sultanın göz yummasıyla bütün bir toplumu ıstırap ve korku altında tutuyor. İsyanda başarılı olabilecek safkan veya melez Araplar, yolları üzerinde medeni Avrupa'nın gücünü buluyor ve Afrika'nın içlerindeki güçsüz devletlere karşı bir fanatizm ve açgözlülük ateşiyle heyecanlanıyorlar. Sultanın Avrupalı tebaaları yılgındır ve dışardan yardım olmadan Batouk'u tekrarlama riskini alamayacaklardır.

Dâhilî amaçlar için ordu hiç olmadığı kadar güçlüdür. Eski Osmanlı askeri olan adamlar, İngilizler kadar cesur ve Almanların disiplinlerini ve talimlerini ödünç almış İspanyollar kadar kanaatkârdır. Arabistan'ın dışında imparatorlukta herhangi bir güç düzenli birliklere direnebilir ya da eğer ilk mehdinin yalnız bırakılsaydı yapmayı umduğu gibi İstanbul'a ulaşmayı umabilir. Hazinenin mali zorlukları büyüktür; ancak sultan son zamanlarda risk aldı ve tamamen iflas etmekten kurtuldu. Gelirler, orduyu bir arada tutmak ve sarayın lüksünü karşılamak için de yeterli olacak."

MEREDITH TOWNSEND, "Asya ve Avrupa"

III. Tarih ve Yönetim

Burada, İslam'ın Arabistan'daki beşiğinde doğuşundan ve yayılışından, 1529'da ilerleyen ve fetheden gücü karşısında tüm Avrupa'yı titrettiği zamana kadarki izini süremeyiz. Burada sadece, Osmanlı İmparatorluğu'nun aralıksız süren hâkimiyetini zamanımıza kadar konuşabiliriz. 13. yüzyılın ortalarına doğru, Selçuklu olmayan bir Türk kabilesi Horasan'daki konaklama yerini terk etti, Moğol işgalciler tarafından sevk edilerek Ermenistan'a girdi. Bu kabile dörde ayrıldı: Bunlardan Ertuğrul tarafından başı çekilen grup Küçük Asya'ya gitti ve Konya Sultanı Alaaddin'le ittifak yaptı.

Frigya ve Bithynia'nın sınırlarına yerleşti, burada hanedanın ve imparatorluğun kurucusu olan Osman doğdu ve büyüdü. Osmanlı İmparatorluğu veya Osmanlı Türkleri adı buradan gelmektedir.

Genç adam babasının ardından kabilenin başına geçti. Osman, karakterinde bir çobanın, bir yağmacının ve bir savaşçının özelliklerini birleştirdi. Osman'ın gayreti, kendisini Bizans tahtının üzerine oturtan bir fetih rüyasıyla ateşlendi. Batıda çürüyen Grek İmparatorluğu'nun sınırındaydı ve arkasında güç ve hareket sahibi herhangi bir liderin altında toplanmaya hazır, büyük, dur durak bilmeyen bir kitle vardı. 27 Temmuz 1299'da İzmit'i işgal

etti. Genellikle onun saltanatı bu tarihten itibaren başlatılır. Bu, İngiltere'de I. Edward, Fransa'da Adil Philp ve Konstantinapol'de Andronicus ile aynı tarihlere denk düşer. Osman'ın otoritesi Phrygia, Galatia ve Bithyinia da dahil Küçük Asya'nın kuzeyinde ve batısında ciddi ölçüde artarken, Grek İmparatorluğu'nun topraklarına yavaş yavaş saldırılar başladı. Bursa ele geçirildi ve Osman'ın toprağı oldu. Osman 1326'da öldüğünde Bursa devletin başşehriydi.

Osman'ın yerine oğlu Orhan geçti. O da henüz emekleme çağındaki devletin sınırlarını hızla genişletti. İznik ve Manisa'nın büyük bir kısmını aldı ve Avrupa'ya geçen ilk Türk hükümdarı

oldu. Adına para bastırdı, hükümranlık imtiyazlarını elde etti ve hükûmetini sistematik olarak organize etmeye başladı. Daimî bir askerî güç tesis edildi. En güçlü askerî teşkilatlardan biri, fethedilen yerlerden seçilip küçük yaştan itibaren Müslüman olarak yetiştirilen ve genç yaşta silahla tanıştırılan gençlerden oluşturuldu. Bunlar, 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar Türk devletinde fetihlerin devamını sağlayan ünlü yeniçerilerdi. Onlar cesaret ve fanatizmleriyle farklıydılar. Üç asırdan fazla bir zaman süresince, uzun süren önemli savaşlar sırasında sadece dört seferde geri çekildiler. Bunlardan biri 1402'de Timur'la olan savaş, diğeri ise 1442'deki Macar

generali John Hünyad'la olan savaştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetiminin mevcut metotları büyük ölçüde yeniçerilerin despotik tabiatları ve fanatik karakterlerinden dolayıdır. Onların üstünlük taslaması öyle bir aşamaya geldi ki, sultan yeniçerilerin kendisi üzerindeki baskılarını ortadan kaldırmak için, onları kılıçla yok etmek zorunda kaldı. Bu, II. Mahmud tarafından 1826'da gerçekleştirildi.

I. Murad 1359'da Orhan'ın yerine tahta geçti. Murad, derhal Roma kilisesinden hizipçilikle ayrılan ve bu yüzden oldukça zayıflamış olan Bizans tahtına doğru ilerlemeye başladı. 1361'de Avrupa'da Edirne'yi alarak orayı resmî karargâhı ve Osmanlı'nın ilk

Avrupa başkenti yaptı. Onun halefi, I. Beyazıd, "Emir" sıfatını daha sonra kalıcı hale gelecek olan "Sultan"la değiştirdi. O günden sonra tekrar edilen bir uygulama haline gelecek olan yöntemle, tek kardeşini tahta göz dikmesin diye öldürttü. Nüfuz alanını doğuda Fırat'a, kuzeyde ise Tuna'ya kadar genişletti. Atlarını Roma'da Saint Peter'in sunağında sulayacağını söyleyerek övündü. 1402'de Timur tarafından esir edildi ve ertesi yıl esarette öldü. Timur birkaç yıl Asya'nın tartışmasız hâkimi idi. Beyazıd'ın oğullarından biri olan I. Mehmed, babasının imparatorluğunu tekrar toparladı. İlk Türk elçisinin yurt dışına gitmesi onun zamanında, 1413–1421

tarihlerindedir. Elçi Venedik'e gönderildi. Sultanın kendisi, İstanbul'da İmparator Manüel'i ziyaret etti.

Daha sonra gelen sultanlar ve her birinin yaptığı ilerlemeler üzerinde durmadan, bütün zaferler içinde en önemlisi Bizans İmparatorluğu'nun merkezi olan Konstantinopolis'in Osman'dan sonra yedinci sultan olan II. Mehmed tarafından 29 Mayıs 1453'te, saltanatının ikinci yılında alınmasıdır. Bu olay, Büyük Konstantin'in imparatorluk tahtını Bizans'a taşıyıp adını da Konstantinapol olarak değiştirmesinden 1123 yıl sonra Bizans İmparatorluğu'nu sona erdirdi. Avrupa devletleri –özellikle de Müslüman İmparatorlukla sınırı olan milletler–

arasında dehşet hâkim oldu.

O günden bugüne Konstantinapol Osmanlı'yı yöneten sultanların meskeni ve Türk gücünün merkezi haline geldi. Şimdi kullanılan devlet aygıtlarının çoğu, II. Mehmed tarafından organize edildi ve kullanıma sokuldu. Yönetim birimleri oluşturuldu ve birimlerin başına Bâbıâli adı verildi. Bu isim, bir devlet ile bir ev ya da çadır arasındaki benzerlikten gelir. Bir çadırın en önemli parçası, başkanların adaleti uygulamak ve diğer vazifeleri yerine getirmek için oturduğu giriştir.

II. Mehmed 1481'de öldü. Sonrasında gelen sultanlar, ciddi şekilde Batılı milletlerin kurumlarını tehdit ettiler. 16.

yüzyılın dinî çatışmaları sırasında Roma'daki Papa, Protestanlardan mı, yoksa Türklerden mi daha çok korkması gerektiği konusunda kararsızdı.

Osmanlı İmparatorluğu gücünün zirvesine, imparatorlukta en uzun saltanat süren (1520–1566) onuncu sultan, Süleyman zamanında ulaştı. O, Avrupa'da genellikle "Muhteşem Süleyman" olarak biliniyor; ancak Müslüman yazarlar ona "Kanuni" diyorlar. 1525'te Fransız elçisi Osmanlı sarayına geldi. Osmanlı'yla ilk kapitülasyon akdini yapan Ceneviz ve Venedik'ti. Bunu 1453 ve 1454'te yaptılar. Bunlar, 1733'e kadar izleyen sultanlar tarafından teyit edildi ve genişletildi. Bundan sonra Fransa

1528'de kapitülasyonlar elde etti. Bunlar daha sonra genişletildi, yenilendi ve 1861'e kadar iyice sağlamlaştırıldı. İngiltere'nin Türkiye'yle ilk antlaşması 1579'dadır. Bunu düzenli bir şekilde diğer Avrupa devletleri izledi. Birleşik Devletler ilk antlaşmasını İstanbul'da 7 Mayıs 1830'da yaptı. Bu, 4 Şubat 1832'de Washington'da tasdik edildi.

17. yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'yı, Makedonya'yı, Edirne'yi, Yunanistan'ı, Macaristan'ın büyük bölümünü kaplıyor, Asya'da Küçük Asya'nın tamamını, Ermenistan'ı, Gürcistan'ı, Dağıstan'ı, Kürdistan'ın batı kısmını, Mezopotamya'yı, Suriye'yi, Kıbrıs'ı ve Arabistan'ın büyük bir kısmını elinde tutuyordu. Afrika'da

Mısır, Libya, Tunus ve Cezayir İstanbul'daki sultana bağlılıklarını bildirdiler. Kırım Hanlığı, Eflak, Boğdan (Moldovya) ve Transilvanya prenslikleri ve Dobrovnik Krallığı bağlı devletlerdi. Bâbıâli ile önde gelen Avrupa devletleri arasında diplomatik ve ticari ilişkiler kurulmuştu. Bu tarihten itibaren imparatorluğun sahip olduğu muhteşem güç zayıflamaya başladı.

Temelde Türkiye'nin kanunları Kuran öğretisine dayalıdır. Sultanın hareketleri üzerindeki tek sınırlama Hz. Muhammed'in kutsal kitabında ortaya konulan İslam'ın kabul edilmiş hakikatleridir. Kuran'dan sonraki otorite Muhammed'in söylediği varsayılan sözlerden ve onu takip eden halifelerin

kararlarından oluşmuş bir kanunlar bütünüdür. Bunlara "mülteka" adı verilir ve hem yönetici, hem de tebaayı bağlayıcı niteliktedir. Bunların ötesinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun tahtında oturan adamın iradesi kesindir ve tebaa tarafından sorgulanamaz.

Bu yüzden sultan devletin her biriminin başındadır ve Kuran'ın kanunları hariç hiçbir kanuna karşı sorumlu değildir. İki yüksek rütbeye atama yapar: Dünyevi açıdan devletin başı olmak üzere veziriazam ve ruhani açıdan devletin başı olmak üzere Şeyhülislam. Şeyhülislam, ulemaya nezaret eder. Ulemalar; Müslüman din adamlarından, büyük kadılardan, ilahiyatçılardan ve fakihlerden, İslami

edebiyatın ve bilimin önemli âlimlerinden oluşan bir bütündür.

Sultanı ya da onun altındakileri etkileyebilecek bir anayasa yoktur. Veziriazam sözde devletin başıdır ve sultanı temsil eder. Mevcut durumda bağımsız hareket edemeyen ve sadece sultanın isteklerini yerine getiren bir temsilci durumundadır. Veziriazamın nezaret ettiği Hassa Meclisi aşağıdaki görevlilerden ve kabine üyelerinde oluşur:

Şeyhülislam

Adalet Bakanı

Harp Bakanı

Deniz Bakanı

Danıştay Başkanı

Dış İşleri Bakanı

İç İşleri bakanı

Maliye Bakanı

Vakıflar Bakanı

Talim ve Terbiye Bakanı

Ticaret ve Kamu İşleri Bakanı

Tüm ülke vilayetlere, vilayetler sancaklara, sancaklar kendi aralarında alt birimlere ayrılmıştır. Vilayetin yöneticisi, talimatları doğrudan sultandan alan ve bir il meclisinin

yardımıyla ili yöneten validir. O, bölgesindeki astları üzerinde yetkilidir ve en azından teoride memurları istediği gibi atayabilir veya görevden uzaklaştırabilir. Bu vilayetlerden Avrupa'da sekiz tane, Asya'da on bir tane, Mezopotamya'da üç tane, Suriye'de altı tane, Arabistan'da iki tane, Afrika'da iki tane olmak üzere toplam otuz iki tane vardır. Her bir vilayetin başındaki kişi, ki her bir vilayet yaklaşık olarak 700,000 kişiden oluşur, vazifesinde sadece sultana karşı sorumludur ve sürekli olarak ona gizli raporlar gönderir. Bu valiler sık sık geri çağrılır ve çok daha sık, saraydan doğrudan gelen emirlerle valilerin yerleri değiştirilir. Bu şekilde sultan

topraklarının bütün parçalarını kontrol eder ve yönetimin niteliğini bizzat kendisi belirler. İmparatorluğun herhangi bir bölgesinde sürdürülen herhangi bir politika bizzat onundur ve mevcut şartlar altında başka bir şey de olamaz.

"İslam'ın genel eğilimi; tahammülsüzlüğü kışkırtmak, nefret ve küçümseme aşılamaktır. Bu durum sadece çok Tanrılılara karşı değil, aynı zamanda daha az bir şekilde de olsa Muhammed'in gerçekten Allah'ın peygamberi olduğunu ifade eden kelimeyi tekrarlamayan tek Tanrı'ya inanlar için de böyledir. İslam inancı uzlaşma kabul etmez. Müslüman, panteist Hindu'nun antitezidir. Onun inancı öz olarak dışlayıcıdır. İslam'ın kurucusu, ilhamının ilahî olduğunu kabul etmeyen herkese karşı ateşli bir dışlama tavrı ortaya koydu ve onun sözleri geniş bir kabul gördü. Çünkü İslam'ı benimseyenlerin büyük bir kısmı dürüst bir görüş farklılığının

büyük bir nefret sebebi olmaması gerektiğini anlamaya elverişli olmayan ve genellikle savaşı seven yarı vahşilerden oluşuyordu. Dahası, Müslümanlara, geçen yüzyıllar boyunca göze göz, dişe diş şeklindeki barbar ilkenin dinlerinde tasvip edildiği, hatta dinin bunu takdir ettiği öğretildi. Ona düşmandan intikam alması, ona vurana vurması, bir göz için göz istemesi, bir diş için diş istemesi öğretildi. Bu yüzden İslam, Hıristiyanlık'tan farklı olarak insanlar arasındaki ilişkilerin temelini aşk ve hayırseverlikten çok, intikam ve nefretin oluşturması gerektiği düşüncesini yaymaya meyillidir. İslam, Müslüman inancını kabul etmeyenlere

karşı özel bir nefret aşılar. Kuran şöyle der: "(Savaşta) inkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun. Nihayet onlara iyice vurup sindirince bağı sıkıca bağlayın (esir alın). Savaş sona erince de artık ya karşılıksız veya fidye karşılığı salıverin. Durum şu ki, Allah dileseydi, onlardan intikam alırdı. Fakat sizi birbirinizle denemek ister. Allah yolunda öldürülenlere gelince, Allah onların yaptıklarını boşa çıkarmaz. Allah onları muratlarına erdirecek, gönüllerini şâdedecek ve onları, kendilerine tanıttığı cennete sokacaktır." [Kur'ân-ı Kerim, 47/4-6] Hz Muhammed'in inanmayanları suçladığı zaman, daha çok onun

devrinde Arap yarımadasında yaşayan putperestleri kastettiği doğrudur. Ancak daha sonra Kuran'ı şerh ve tefsir edenler onun suçlamalarını Hıristiyanlara ve Yahudilere uygulamışlardır ve büyük Müslüman kitlelerce de şimdi bu şekilde anlaşılmaktadır. Sultanın ordusunda bulunan birinin ulaşabileceği en yüksek mevki olan Gazi kelimesi, İslam davası için savaşan bir kahraman, bir savaşçı, bir kâfiri öldüren anlamına gelmez mi? Her bir gayrimüslim ülke, bir Dârü'l-harp olarak değerlendirilmeli değil midir? Bu tür ilkeler, yüzyıllardır Müslümanların kulağına tekrar tekrar söylendiği için, bir tahammülsüzlük ruhunun ortaya

çıkması şaşılacak bir şey olmasa gerek.”

LORD CROMER, “Modern Mısır”

IV. Sultan, Türkiye'nin Kalbi

Tahttaki Sultan II. Abdülhamid, Osman'ın soyundan 34. sultandır ve Sultan Abdülmecid'in ikinci oğludur. O, kardeşi Murad'ın 31 Ağustos 1876'da otuz dört yaşında ölümünden sonra tahta çıktı. Türk veraset kanununa göre Osmanlı soyundan gelen en yaşlı erkeğin tahta geçme hakkı vardır. Haremde doğan bütün çocuklar, ister hür isterse tutsak kadınlardan doğsun, meşrudurlar ve eşit haklara sahiptirler. Eğer amca ya da daha yaşlı bir kuzen yoksa sultanın yerine en büyük oğlu geçer. Tahtın şimdiki varisi Abdülhamid'in bütün oğullarından daha yaşlı olan sultanın en

büyük kardeşidir. Düzenli evlilikler yapmak sultanın âdeti değildir. Harem; satın alma, esirlik ya da gönüllü verme yoluyla gelmiş kadınlarla doludur. İçeridekilerin pek çoğu imparatorluğun sınırlarının dışından, çoğunlukla Çerkezistan'dan gelirler.

Sultan, şüphesiz dünyada taht üzerinde oturan en olağanüstü kişidir. Kendi sarayında eğitilmiş, doğduğu şehrin dışına nadiren çıkmış biri olarak, Avrupa'nın tüm yöneticilerinden daha akıllı ve daha üstündür. İmparatorluğun yönetiminde bütün Hıristiyanlığa, insani doğruluk ve adalet duygularına meydan okudu. Hıristiyan milletlerin politikasını değiştirme çabalarına başarılı bir şekilde karşı çıktı. Bir donanması

olmadan, dünyanın en güçlü donanmalarının tekrar tekrar yaptıkları saldırıları savuşturdu. Boşalan ve azalan kaynaklarıyla kredi verenleri uzakta tuttu, minnetsizliğini vurguladı ve savurgan bir şekilde lüks içinde yaşamaya devam etti. Onun yeni düzenleme taleplerine uymayı reddetmesi, bazen geçmişte sahip olduğu şeylerden bazılarını kaybetmesine yol açsa da, o bunlardan kalıcı bir ders almışa benzemiyor.

Bir bütün olarak Türkiye, bugün yönetildiği kadar hiçbir zaman bu kadar adaletsiz bir şekilde yönetilmemiştir. Avrupa ülkelerinin baskısına rağmen, mevcut sultan tahtta oturduğu müddetçe ciddi reform ihtimali yoktur. Kurnaz ve

prensipsiz bir diplomat ve yorulmak bilmeyen bir hükümdar olmasına rağmen, kelimenin hangi anlamında olursa olsun, o bir reformist değildir. Sultan olduğu sürece, hükümran da olmayı planlamakta ve ülke yönetimini başkalarıyla paylaşmaktansa tüm ülkeyi kaybetmeyi tercih etmektedir. O, ancak hilesi başarısız olur ve gecikme politikası reddedilirse teslim olur, teslim olduktan sonra da, onun imtiyazlarından tebaasının kazanacağı avantajları geçersiz kılmaya adar kendini.

Kişilik olarak ürkek ve korkak olan sultan, içeride darbelerinin parlaklığı ve dışarıdan gelen baskıya karşı inatçı dayanıklılığıyla tüm dünyayı şaşırtır.

Kendisi son derece dindar olan sultan, saraydan direkt olarak yollanan emirlere göre hareket eden vekillerinin işlediği toplu cinayetlerle herkesi dehşete düşürür. Bunu tekrar tekrar yapmıştır. Bu, onun iç işlerini yönetme metodunun bir parçası ve tebasını uygun şekilde hizaya getirme yoludur.

Türkiye'nin mevcut siyasi, sosyal, ekonomik ve dinî problemleri sultanda toplanır. Dünyada çok az ülke iyi yönetimin etkisine bu kadar kısa sürede cevap verir ve çok az toplum Türk toplumu kadar sağlam ve adil bir yönetimi takdir ederek kabul eder.

Sultan gücünü ordusu ve memurları aracılığıyla kullanır. Türkler

muhtemelen dünyadaki en iyi askerlerdir. Türk askeri güçlü, zorluklara dayanıklı, şikâyet etmeyen ve becerikli bir askerdir. Onlara göre, gayrimüslimlerle ve isyancılarla yapılan bütün savaşlar -onlar başkasıyla savaşmaz- cihattır. Orduya sadece Müslümanlar katılabilir ve ülkede, 20 yaşın üzerindeki herkes 40 yaşına kadar askerlik hizmetiyle yükümlüdür. İmparatorluk yedi askerî yönetim bölgesine ayrılmıştır ve her birinde bir kolordu vardır. Bunlar İstanbul, Edirne, Manastır, Erzurum, Şam, Bağdat ve Yemen'dedir. Ayrıca bağımsız Hicaz ve Trablusgarp birimleri vardır. Süvariler, mavzer silahıyla donatılmıştır. Türk ordusunun etkin savaş gücü 987,900

askerdir. Donanmanın savaş gücü yoktur.

İmparatorluğun yönetici gücü katı bir şekilde Müslüman'dır. Ordu -kıtaları eğitmek ve disipline etmek için istihdam edilmiş Avrupalı askerî uzmanlar hariç- hiç inanmayanı olmayan bir kuruluştur. Hem sivil hem de askeri işlerin tüm yönetimi, dinî bir yönetimdir. Başka dinlerin insanlarından -gerekli işi yapacak Müslüman bulunamadığı zaman- sivil işleri yapmaları istenir. Pek çok yüksek mevki, hatta kabine bile, takdire şayan bir şekilde, Ermenilerle ve Rumlarla doldurulmuştur. Ancak bu, kural değil istisnadır. Türkiye bir süre önce Hıristiyanları orduya almayı kabul etti; ancak bunu asla gerçekleştirmedi. Bu İslamî yönetimin merkezinde Sultan

II. Abdülhamid oturur. Her bir ildeki işlerin başında valiler vardır. Valiler sürekli ve gizli olarak Abdülhamid'le haberleşir ve onun emirlerini yerine getirirler. Bu yerel yöneticiler, emirleri doğrudan doğruya Boğaz'daki saraydan alan görevlilerce yönetilen Müslüman ordu tarafından desteklenir.

Osmanlıda yerleşmiş yönetim sistemi budur ve biz ülkeyi, halkını, ekonomisini, sosyal ve dinî şartlarını incelemeye devam ederken bu akılda tutulmalıdır.

Türkiye'nin ve Osmanlı İmparatorluğu'nun pozisyonu dünya ülkeleri içinde eşsizdir. Yüzyıllardır İslam'ın inançlarına, geleneklerine ve

fanatizmine dayalı olarak inşa edilmiş kanun ve uygulamalarıyla Osmanlı, dünya milletlerinin önünde büyük bir Müslüman güç olarak durdu. Türkiye'ye uygulandığı zaman, medeni hükümet tanımları boşta kalır. Türk devletleri ve Türk halkı arasındaki mevcut ilişkilerde bir devletin yapması gerekenler sürekli ihlal edilir. İki yüzyıl önceki şartlardan çok daha ağır olan bu şartlar altında, misyonerlik hizmeti sürdürülüyor.

Sistemin kötülüklerini eleştiren pek çok Türk görevlisi olmasına ve mazlum halkına karşı yaptığı hareketleri güçleri yetse değiştirmek istemelerine rağmen, bunu yapmak için yeteri kadar güçlü değildirler. Hatta onlar, mevcut sisteme karşı olan hoşnutsuzluklarını -cezası pek

çok insana yapıldığı gibi hain olarak etiketlenip ölüm veya sürgüne gönderilmek olduğu için- ifade edemezler. Mevcut sultan tahtta oturduğu sürece hiçbir reformun başlatılamayacağı veya sürdürülemeyeceği konusunda genel bir his vardır.

İstanbul'daki işlerle çok yakından ilgilenen ünlü bir oryantalist, sultan ve onun diplomatik yöntemleriyle ilgili şunları yazdı: 1878'de saltanatının 3. yılında olan Abdülhamid'in içinde bulunduğu durumdan daha çaresiz ve ümitsiz durumda bulunan genç yönetici çok nadirdir. Orduları büyük bir savaşta kötü bir şekilde yenildi. Halkının; ülkelerine, geleceklerine ve sultanlarına

karşı güvenleri yok. 1878–1882 tarihlerinin onu son sultan olarak belirlediği yolundaki kehanetler son derece yaygın. Hazine neredeyse iflas etmiş durumda. Sultanın eskiden olduğu gibi, şimdi de gemi korkusu var. Bu, onun yeni biten savaş sırasında kaçışını engelledi.

Türkiye'de sadece sultan umudunu kaybetmedi. Sadece o, sultanların gücünün tekrar nasıl toparlanacağını gördü. Felaketli ve kısa süren bir saltanatın sonuna yaklaşıyor göründükten 28 yıl sonra, o hâlâ tahtta, kendisinden önceki en büyük sultanların bile ulaşamayacağı mutlak bir diktatör, Asya'nın doğusundan Afrika'nın batısına kadar bütün Müslüman dünya ile yakın

iletişim halinde, daha önce başka sultanların adının duyulmadığı ya da önemsenmediği Müslüman ülkelerde saygın ve güçlü, en az bir tane önde gelen Avrupalı güçle ve büyük Amerikan Cumhuriyeti'yle iyi ilişkiler içindedir.

En son hakikat muhtemelen bu garip tarihte en ilginç olanıdır. Avrupa'nın en büyükleriyle ilişkilerinde son derece güçlü ve kendine güvenli, onların hepsine "bizim niyetimiz ve isteğimiz budur" demeye alışık olan Amerikalı diplomatlar, yıllardır Hıristiyan güçler arasında Türkiye'ye karşı en mütevazı ve itaatkâr olanlardır. Bunlar daima Alman politikasını taklit ediyorlar ve Türklerle arkadaş olmaya çalışıyorlar. Ancak unutuyorlar ki, Almanların

vereceği ancak Amerikalıların veremeyeceği şeyler ve Türkiye'de Amerikalıların var olan ama Almanların var olmayan çıkarları var.

Sultanın ta saltanatının başlangıçtan beri çok az insanın algılayabileceği bir sezgi dehası veya şansı var. Asya'nın Avrupa'ya karşı olan reaksiyonun ve direncinin gücü. O bütün Müslüman dünyanın gücünü birleştirdi, kendini bu gücün başına yerleştirdi ve planını gerçekleştirdi. Sultanlar daima halife unvanını sahiplenmişlerdir; ancak daha önceleri bu, sadece kuru bir isimdi.

İnsan doğal olarak bu sonucun gerçek bir dinî cesaretle mi, yoksa kurnaz ve tamamıyla bencil bir oyun oynanarak mı

kazanıldığını merak ediyor. Her iki öğeden de bulunabileceği gibi, önemli bir miktarda dinî gayret ve fanatizmin olduğundan şüphe yok. Güçlü dinî duygunun ilhamı olmasaydı, bu düşünce asla akla gelmezdi.

Sultan Rufai tarikatına mensuptur ve devletin nazırları bir toplantı için davet edildikleri bir zamanda sultanın gelmesi için saatlerce beklemek zorunda kaldılar. O, içeride bir zikir halkasında sesli bir şekilde Allah'ın adını zikrediyor ve toplantıya girip girmemesi ve ne zaman girmesi gerektiği konusunda kendisine haberin verileceği cezbe haline ulaşmaya çalışıyordu. İslam dünyasına seslenme şeklindeki müthiş düşüncenin böyle bir cezbe sırasında

aklına geldiği konusunda şüphem yok. Aynı zamanda Abdülhamid bu politikanın başarılı olmasıyla çok şey kazandı.

Sultanla doğrudan ilişki kurmasına müsaade edilen Avrupalıların neredeyse tamamı sultanın müthiş bir kişisel cazibeye, ince ve sevimli bir nezakete sahip olduğu konusunda hemfikirdir. Diğer yandan, devlet nazırları padişahın düşüncelerine katılmama konusunda fikrini beyan etme talihsizliğini gösterenlere, en yüksek makamda olsa bile, hakaret ettiğini söylerlerdi.

Saraydaki bir görevli saraya bir ültimatom sunulduğu zaman, saraydaki durumu iyi tanıdığı bir İngiliz'e samimi

bir şekilde anlatmış. –Türklerin düşüncelerini bu kadar samimi ve özgür bir şekilde ifade etmeleri harika bir şeydir ve bu Türk karakterinden ayrılamaz.– Konu önceden biliniyormuş. Sultan, tek yapması gerekenin Mısır'a gidip orayı tekrar sahiplenmek olacağı ve İngilizlerin asla direnmeyeceği konusunda ikna edilmiş. İngiliz şöyle demiş:

> "Sen bundan daha iyisini biliyorsun ve Sultan senin düşünceni sorarsa elbette sen daha iyi şeyler söylersin."

Cevap şöyledir:

> "Allah korusun, ben sultana

benim söylememi istediği şeylerin dışında hiçbir şey söylememeliyim. Hayır! Eğer bana sorarsa ben elbette bir milyon askerin efendisinin Mısır'a sadece gireceğini ve oranın onun olacağını söylerim. Ve bunu da karşılıksız yaparım. Sultan memnun olur ve getirdiğim bazı kâğıtları imzalar. Bu 10000 kuruş değerindendir."

Sultanın İngiltere'ye karşı daimi ve köklü bir nefreti vardır. Bu his onun bütün politikasına hâkimdir ve sadece bu sebepten dolayı normalde sevmediği Almanya'yı hoş görür. İngiltere, Türkiye'deki yenilikçi partinin her zaman yanındadır. Sultan, yenilikçi

partiyi yerin dibine batıran adamdır. Ancak daha kötüsü, İngiltere Türkiye'ye yardım ediyor görünerek, sözde, Küçük Asya'da Türkiye'yi Rusya'ya karşı kazanmayı garantilemek için Kıbrıs'a sahip çıktı; ancak gerçekte Türklere göründüğü şekliyle kaldı. Çünkü Küçük Asya'da Kıbrıs'ı Rusya'ya karşı bir operasyon üssü olarak kullanma bahanesi 1880'de bırakıldı; ancak İngiltere Kıbrıs'ı elinde tutmaya devam etti.

Şimdi sultanı asıl rahatsız eden, Kıbrıs'ın devletin bir parçası değil, onun kişisel arazisi olmasıydı. Kıbrıs'ın bütün geliri sultanın kasasına girdi. Ancak daha kötüsü, ilk başta İngilizler Kıbrıs'ın gelirini verdiler. Bu yıllık

yaklaşık 95,000 sterlindi. Ancak 1880'de Gladstonian hükümeti iktidara geldikten sonra, bu para Türkiye'nin borcunun faizinin ödenmesine ayrıldı. Yani sultanın hususi kasasındaki paralar Avrupa'daki tahvil sahiplerinin kucaklarına döküldü.

Bu yüzden sultan, Almanlar onu istediği gibi yönetmesine teşvik ettiği için Alman müdahalesini hoş gördü. Hatta Almanlar, demir yollarının askerî işler için gerekli olduğu ve Hicaz Demir Yolu'nun onun halifeliğinin vakfı olması gerektiği konusunda sultanı ikna ettiler. Ancak onun yaptığı demir yolları ve onun kurduğu Müslüman okulları, halkı eğitmenin en kestirme yollarıdır ve eğitim kaçınılmaz olarak otokrasinin

düşmanıdır.

Türkiye'de Alman çıkarlarını önde tutmayı amaçlayan Alman politikası başarılı görünüyor. Ancak bununla birlikte, Alman politikası çıkarlara dayalı bir politikadır. İngiliz politikası, cahilce ve kötü idare edilmesine karşın daha derin ilkelere dayanır. Bu yüzden birincisinin başarısız olduğunu tarih kaydedecektir. Aynı mücadele Rusya'da olduğu gibi Türkiye'de de devam ediyor: Halkın eğitilmiş kesimi bir tarafta, bürokrasiye ve cehalete dayanan bir zorbalık diğer tarafta. Abdülhamid'in hataları ne olursa olsun, onun en kötü düşmanı onu insani veya vatanseverlik, kişisel veya politik, hangi açıdan olursa olsun çok daha yukarı bir

seviyeye koymalıdır. Ancak İngiltere için Türkiye'de var olan tehlike, görünen Alman başarısından hareketle İngiliz politikasının Almanlaşmasıdır. İngiltere'nin politikası genel olarak akıllıcadır; ancak dehşete düşüren Türkiye gerçekleri dikkate alınmadan uygulanmıştır.

V. Irk Sorunları ve Bazı Irklar

Eğer Türkiye'deki insanlar Çin'de ve Japonya'da olduğu gibi tek bir ırka ait olsalardı Osmanlı İmparatorluğunun iç işleriyle ilgili tüm sorunlar büyük ölçüde basitleşir ve bu sorunlar çok daha kolay anlaşılabilirdi. Ancak durum böyle değildir. Müslümanlar Suriye, Mezopotamya, Ermenistan ve Küçük Asya'yı fethederken, kendilerinden farklı ırklardan ve dinlerden insanları da yönetmeye başladılar. Fetih mücadelelerinde Müslümanlar bir dereceye kadar takdir edilecek bir hoşgörü gösterdiler. Fethedilen yerlerdeki herkesin İslam'ı benimsemesi

istendi. Ancak eğer ısrarlı bir şekilde reddettilerse, onların kişi başına düşen yıllık bir vergi ödeyerek yaşamasına müsaade edildi. Bu şartın kabulü bir taraftan Müslümanların onların efendisi olduğunu gösteriyor, diğer taraftan da alınan parayla yeni fetihler gerçekleştiriliyordu. İslam'ı benimsemeyi ve vergiyi ödemeyi reddeden öldürülüyordu. Bu durum fethedilmiş yerlerde iki sınıf oluşturdu: Müslüman yöneticiler ve fethedilmiş yerlerde vergi ödeyerek paranın yüzü suyu hürmetine yaşayan insanlar.

Otuz nesil boyunca devam eden bu ayrımın fetheden ve fethedilen arasında bir husumet oluşturacağı gayet tabiidir. Müslümanların buyurgan olması ve

diğer insanların bastırılmış ve itaatkâr olması kaçınılmazdı.

Türk imparatorluğunun belli yönetim ve dini aşamalarını anlamak için tarihin birazcık detaylarına bakmamız ve bu ülkenin halkını oluşturan unsurların karakteristiğini incelememiz şarttır. İmparatorluk içinde sadece tek bir birleştirici güç vardır ve o da İslam'dır. Geldikleri ırka bakmaksızın İslam'ı benimsemiş herkes yönetici kesimin asli bir unsuru haline gelir. Böylece derhal Türkçe ya da Arapça'yı kullanmaya başlar ve Türk olarak anılmaya başlar.

Bu birleştirici gücün yanında farklı ırkları bir araya getirme ya da kaynaştırma eğilimi yoktur. Farklı ırklar

arasında çok az evlilik vardır. Her bir ırkın kendine ait dili ve dini vardır. Onlara göre bütün dinler bir ırka bağlıdır veya onların ifade ettiği gibi "milli"dir. Dini olmayan bir insan düşünmek onların muhayyilesinin dışındadır ve İmparatorluk kanunlarına göre bu insanın hiçbir toplumda yeri yoktur ve başkalarının saygı duyacağı hiçbir hakka sahip değildir. Her bir erkek, kadın ve çocuk bir milli kiliseye dâhil olmak zorundadır. Onun ismi orada durur ve haklarını oradan elde eder. Türkiye belli bir dine kaydolmamış birine çok az hak ve imtiyaz tanır.

Burada eski ve bazı durumlarda bir zamanlar çok güçlü olan, şimdi imparatorluğun bir unsuru olan ve

misyonerlik faaliyetinin yapıldığı bazı ırklardan bahsedeceğiz. Ancak bu ırkları biraz tanıdıktan sonra problemin öğelerini birazcık anlayabiliriz.

Müslümanların kuzeye giderken fethettikleri ilk ülke olan Suriye'de bu gayrimüslim ırkların çoğu vardır. Bir milyon Müslüman'la birlikte bu ülkeyi teşkil eden ırklar Nusayriler, Marunîler, Rumlar, Ermeniler, Yakubiler, Dürzîler ve Yahudiler. Burada bahsedilen ve özellikle Suriye'ye ait olanlar Nusayriler, Marunîler ve Yahudilerdir.

Nusayriler

Nusayriler bir çeyrek belki de biraz fazla bir sayıya sahiptirler ve muhtemelen Türkiye'de en çok aşağılanan ırktır. Onlar aynı zamanda dini ve etnolojik olarak tasnif edilmesi en zor ırktır. Onların dini belli agnostik inançların kalıntılarından oluşan ve güçlü bir şekilde Müslümanlıktan etkilenmiş eski putperestliğin bir karışımıdır. Müslümanlar Kürtlere ve Arnavutlara sahip çıktıkları gibi onlara da sahip çıkarlar. Suriye'nin kuzeyindeki dağlarda ve Kilikya'ya kadar olan Akdeniz sahil kesiminde yaşarlar. Onların aslı unutulmuştur. Mevcut durumda onlar kesinlikle karışık bir

ırktır. Adları onları bir şubesi oldukları Şiilerden ayıran Nusayr'den gelmektedir. Nusayriler din konusunda çok ketumdurlar. Dini inançlarını ve törenlerini açıklamak onlara göre affedilemez bir günahtır. Ali'nin tahtı olarak düşündükleri aya ve Muhammed'in tahtı olarak düşündükleri güneşe taparlar. Onlar aynı zamanda ateşe, denizin dalgalarına ve güç sergileyen her şeye taparlar. Ruhun göç ettiğine ve bireyin hayatına göre aşağı ya da yukarı ilerlediğine inanırlar.

Kısacası kaba saba, ilkel, ham, cahil ve kesinlikle Türk boyunduruğu altında olan ve feci şekilde bastırılmış bir ırktır. Misyonerlik adına onlar arasında çok az şey yapılabildi. Türkler onları kıskanç

bir gözle korur, onlara Hıristiyanlığı anlatan herkes en ağır şekilde cezalandırılır ve onların eğitim ve aydınlanmadan mahrum kalmaları için her yola başvurulur.

Marunîler

Suriye Marunîlerin sayısı 250, 000den az değildir ve Lübnan ve Lübnan civarında dağınık halde yaşamaktadırlar. En çok Lübnan'ın kuzey bölgelerinde bulunurlar ve yerel işleri onlar yürütürler. Onlar aynı zamanda Dürzîlerin yaşadığı bölgede Hermon Dağı'na kadar güney bölgelerde de yaşarlar. Bu iki ırk arasındaki düşmanlık binlerce Maruni'nin öldürüldüğü 1860 katliamlarına yol açtı. Adlarını 701 yılında ölen ilk patrik ve siyasi liderleri John Maron'dan almaktadırlar. Altıncı ve yedinci yüzyılda Monofizit tartışmasına dâhil olmuşlardı.

Onlarla barışmaya çalışırken, bir

monolit lider olan John Maron, Müslümanların işgali sırasında, onları Lübnan ve çevresindeki yüksek dağlara götürdü. Orada beş yüz yıl boyunca kendilerini boyun eğmeye ve başka yere taşımaya çalışan her tür çabaya karşı bağımsız varlıklarını sürdürdüler. Güçlü ve üretken yönlerini geliştirdiler. Dilleri Süryanice ve yönetim şekilleri basit bir feodal sistemdi. Halep, Balbek, Cebel, Trablusgarp, Ehden, Şam, Beyrut, Tire ve Kıbrıs'ta piskoposlukları olan bir patrikleri vardı.

Bu ilginç insanlar Haçlılar tarafından keşfedildi ve onlar aracılığıyla 1445teki Floransa Konsülünde Roman Katolik Kilisesinin altına dâhil edildi. Arapça'yı benimsediler ancak eski Süryani

ayinlerini terk etmediler. Onlar bugün onların özel ihtiyaçlarını karşılamaları için düzenlenmiş bir tür ibadet şekliyle Roma Kilisesinin takipçileri olarak kabul ediliyorlar. Cizvitler ve Katolik Kilisesi Protestanların onlar arasında bir yer edinmesini önlemek için her türlü gayreti gösterdi. Ancak onlar için hem Kuzey Presbeteryan Heyeti hem de Özgür İskoçya Kilisesi tarafında çok şey yapıldı. Şam'daki İrlanda Presbiteryan Kilisesi ülkenin o kesimindeki Marunîlere ulaşıyor. Eğitim onları büyük ölçüde dönüştürüyor ve böylece evangelist dine daha çok kulak veriyorlar.

Dürziler

Dürzilerin sayıları yüz bini aşmayan, belki de daha az, küçük bir gruptur ve Marunilerle beraber Lübnan ve çevresinde yaşamaktadırlar. Kuzeyde Beyrut'a kadar, Güneyde ise Tire'ye hatta Şam'a kadar uzanan bir alanda yaşamaktadırlar. Ana merkezleri Beyrut'un 15 mil güneydoğusundaki Deyrelkamar'dır. Haçlıların, işgal eden ulusların ve yerlilerin kanının birbirine karıştığı karışık bir ırktır. Sıra dışı bir şekilde yüksek bir zekaya ve zevke sahiptirler. 998da da başa geçen Mısırdaki halifelerin birinin liderliğinde çılgın değilse bile İslam'ın fanatik bir koludurlar. Halifenin ilahi tenasüh

iddialarından haberdar olan bir Dürzî bu insanları Lübnan'ın dağlarına götürdü ve onlara kendi ismini verdi.

Tek tanrıya ve asla artmayan ve azalmayan belli sayıda insan ruhu olduğuna inanırlar. Hindistan dinlerine olan bu benzerlik muhtemelen Fars öğretisinden kaynaklanmaktadır. Başka bir dinin kendilerini sahiplenmelerini kabul etmezler, ancak fark edilir bir kayıtsızlıkla Müslümanların camilerinde onların ibadetlerine katılır ve şartlar gerektirirse Marunîlerle beraber Katolik Kilisesi'nin kutsal suyunu serperler. Yedi emirleri vardır:

Hakikati söylemek (ancak sadece Dürzîler arasında)

Ortak savunma için birleşme

Diğer dinleri tanımama

Hatada olan herkesten toplumsal olarak uzak durma

Emirin Tanrıyla olan birliğini tanıma

İradeyi tamamen terk etme

Emirlere itaat

Özgür iradeye inanırlar ve Müslümanların kaderciliğini reddederler.

Müslümanlar Hıristiyan aydınlana altındaki Marunîlerin gücünü kırmak için onları katletmeye başladığında, Dürzîler Hıristiyanların düşmanı olarak

Türklere destek çıktı. Avrupa'nın müdahalesine yol açan, Türk yetkililerin Lübnan'dan çıkarılıp, Roman Katolik bir valinin ve Avrupalı Güçlerin belirlediği bir anayasa çerçevesinde işleyecek bir Konsülün başkanlığında o bölgeye ait bir yönetimin kurulmasıyla neticelene işte bu katliamdır. Bu, Lübnan'da büyük bir değişiklik meydana getirdi. O bölgenin insanları daha geniş hareket özgürlüğü ve İmparatorluğun başka hiçbir yerinde olmayan bir Türk eziyetinden muaf tutulma imkânına kavuştu. Dürzîler ve Marunîler barış içinde yaşıyorlar. Onlar çoğunlukla ziraatla uğraşan cesur, güzel görünümlü ve müteşebbis bir halktır.

Yahudiler

Yahudiler hem eski hem de modern tarihte burada bahsetmeye gerek olmayacak kadar iyi biliniyorlar. Suriye'de önemli sayıda bulunmalarına rağmen, muhtemelen seksen bin, o ülkenin yönetimi veya misyonerlik problemleri konusunda önemli bir yer teşkil etmiyorlar. Rusya'daki Yahudilerin her zaman önde olmasına rağmen, Türkiye'de nadiren görünüyorlar. Türkler onların hiçbir şekilde devlet işlerine müdahale edeceklerinden korkmuyor görünüyor.

Türkiye'de ticari olarak pek çok başka ülkede sahip oldukları yere sahip değiller. Tahminlere göre İstanbul'da

yetmiş beş bin Yahudi var. İmparatorluğun daha küçük şehirlerinde daha az sayıda Yahudi var. Saldırgan olmayan insanlar. Kendi işlerine bakıyorlar ve hemen hepsinin kendilerini küçümsediği başka ırkların işlerine karışmıyorlar. İç şehirlerde az sayıda oldukları yerlerde Yahudiler çoğunlukla aşırı derecede fakirler.

Süryaniler veya Yakubiler

Muhtemelen Türkiye'de Süryani olarak adlandırılabilecek apayrı bir ırk yok. Suriye'de yerleşmiş, kuzeyde Mezopotamya'ya ve doğuda İran'a kadar uzanan ve yukarda bahsedilen hiçbir ırka mensup olamayan, ancak ilk Hıristiyan kilisesinin direk soyundan gelenlerdir. Bu ülke Mısırlıları, Rumları, Ermenileri, İranlıları, Moğolları, Kürtleri ve her isim ve ırktan Avrupalıları belli zamanlarda barındırmış milletlerin buluşma noktası olmuş bir yerdir. Hıristiyanlık inancının kutsal yerlerinin varlığı hacıları davet etmiş ve mücadelelere nende olmuştur. İlk Hıristiyan kilisesi burada

isimlendirilmiştir, ilk Rum kilisesinin babalarının en büyükleri, örneğin Ignatius, Justin Martyr ve Jerome burada yaşamıştır. Bu ilk zamanlarda misyonerliğin nüfusu buradan başka bölgelere ve ülkeler yayılmıştır.

Konstantin ve annesi Helena'nın özel gayretleri sayesinde hacılar Filistin'e yönelmeye başlamışlar ve tüm ülkede manastırlar kurulmuştur. İranlı Hüsrev burayı silip süpürdüğü zaman binlerce Hıristiyan rahibi kılıçtan geçirmiştir. Sonrasında Müslümanlar gelmiş, bazı kiliseleri camiye dönüşürmüş ancak bazılarını Hıristiyanların ibadeti için bırakmıştır. Pek çok Süryani İslam'ı kabul etti ve Kilisenin gücü zayıfladı. Bazı tahminlere göre, Haçlılara göre

ülkede beş yüz binden fazla Hıristiyan yoktu. Bunları kazanmak için, Roma'daki Papa olağanüstü gayret gösterdi, ancak çoğunlukla onun üstünlüğünü kabul etmediler.

Bu yüzden Süryani kilisesi son sekiz yüzyılın mücadelelerinden ve eziyetlerinden kalmadır. Tek bir ırkı veya halkı temsil etmez, ancak bir kilise olarak aslını Hıristiyanlığın ta başlarına kadar götürebilir. Bu ilk kilisenin kalanları Filistin de ve Şam dâhil kuzey Suriye'de bulunur. Aynı şekilde önemli sayıda Musul, Mardin ve kuzey Mezopotamya'da bulunurlar. Kuzey bölgelerinde onlar bazen Yakubi olarak adlandırılır. Aralarında pek çok güçlü insan vardır ve bazı yerlerde eski

kilisenin şanından ve gururundan çok bir şey kalmamıştır. Bazı eski kiliseleri ve manastırları Süryani dilinde eski tarihli el yazmaları barındırırlar. Bu insanların şimdiki konuşma dili çoğunlukla Arapça'dır.

Müslümanlardan özellikle de Avrupa'nın şövalyelerini haçlı seferleri düzenlemeye sevk eden Selçuklulardan çok eziyet gördüler. Haçlıların başarısızlığından sonra bu Hıristiyanlar tekrar Mısırlı Müslüman sultanların ve Türk işgalcilerin kötü yönetimi altında kaldılar. Tüm bölge 1517 yılında Osmanlı Türkü I. Selim tarafından fethedildi. Suriye'nin kısa bir süre (1832-1841) İbrahim Paşa yönetiminde olduğu zamanın dışında, bu ülke ve bu

kilise İstanbul'da tahtta oturan sultanın hâkimiyeti altındadır.

El yazması İnciller, ilahiler ve kilise kitapları Süryanice olmasına rağmen, normal halk sadece Arapça konuştuğu ve Arapça analaşabildiği için, Hıristiyanlık ruhun olmadığı sadece bir şekilden ibaret kaldı. Burada da daha sonra Gregoryen Kilisesi'nde bahsedeceğimiz aynı şartlar hâkim oldu.

Rumlar

Rumlar İstanbul'daki eski Bizans İmparatoruna varis oldukları için en eski kiliseye sahip olduklarını iddia ediyorlar ve bugün bile dualarında havarilerin Yunanca'sını ve ilk dönemdeki kilise babalarının dualarını kullanıyorlar. İlk yedi konsülde çoğunluğu teşkil ediyorlardı ve orada oluşmuş felsefe ve düşünceleriyle egemen oldular. Süryani kilisesiyle kimin asıl olduğu konusunda tartışırlar. Rum Kilisesinin tarihi 312de, zulmün bitmesi, Konstantin'in Hıristiyanlığı kabul etmesi ve Hıristiyanlığın devlet dini olmasıyla başlar.

Buradaki amacımız için

Konstantinopol Kilisesi'nin 1054'te Roma Kilisesinden nasıl ayrıldığını ve şehrin 1453te Türklere tarafından ele geçirildiğini anlatmamıza gerek yok.

Bu dönemde Kilise çok sıkı bir misyonerlik propagandası yürüttü. Cyril ve Methodius Selanik ve Bulgaristan'a gitti ve burada ciddi Hıristiyanlık faaliyeti yaptı. Aynı merkezden Rusya'ya ulaşıldı, Çar vaftiz edildi ve halk Hıristiyan oldu.

Yönetim açısından Rum kilisesi Episkopal'dır. Dünyevi iktidar patriktedir. Birkaç tane patrik vardır, bunların başı İstanbul'da ikamet eder, ancak Antakya, İskenderiye ve Kudüs'teki patrikler de sözde aynı güce

sahiptirler. Türk yönetimi altında, patriğin makamı kilisenin başı haline getirildi, piskoposlar sadece ruhani iktidarı uyguluyorlardı. Bu düzenleme daha sonra tartışacağımız Gregoryen kilisesinde de aynıdır. Çevre illerin piskoposlarından oluşan kilise meclisi seçtikleri patrik tarafından yönetilir, ancak bu seçim daima Türkiye'nin sultanı tarafından onaylanmalıdır. Patriğin hareket yetkisini Sultan'dan gelen bir ferman belirler.

1883'de Rum kilisesinin şimdi Rum krallığına dâhil olan kolu kendisini İstanbul'daki patrikhaneden ayırdı. Rus kilisesi, 17. yüzyılın ortalarına kadar, başpiskoposun seçimi için İstanbul patriğine bağlı kaldı. 1712de Büyük

Petro bu başpiskoposun yetkilerini azalttı ve yerine Çara karşı sorumlu olan Kutsal Kilise Meclisini getirdi. Bu değişiklikler İstanbul'daki patrikhanenin yetkisini sadece Türk imparatorluğundaki Rum kiliseleriyle sınırlandırdı. Romanya ve Sırbistan'ın Rum Kiliseleri kısa süre sonra bağımsız oldu ve 1870'de Bulgaristan Kilisesi çekildi ve Bulgar eksarhı denilen bir başpiskoposun altında birleşti.

Sürekli akılda tutulması gereken önemli bir gerçek bütün bu kiliseler ana kiliseden ayrıldıktan ve bağımsız olduktan sonra tamamen tek başlarına ayrı birer kilise oldular. Birbirleriyle olan ilişkileri tamamen kesildi ve sık sık şiddet içeren bir düşmanlık baş gösterdi.

1905te Makedonya'da kendilerini Atina'daki kilise meclisine bağlı olduğunu iddia eden Rum Kilisesi görevlileriyle, aynı kilisenin Bulgar eksarhına bağlı olan yetkilileri arasında çok şiddetli ve kanlı bir mücadele baş gösterdi. Düşmanlık Müslümanlarla Hıristiyanlar arasındaki kadar kanlı ve şiddetliydi. Birbirlerinden kilise binalarını aldılar ve bu saldırılara karşı sadık takipçiler ölümüne savaştı. Bu durum dünyanın bu bölgesindeki kiliseler ve Hıristiyan mezhepler anlaşılmaya çalışılırken ve bunların İslam ve Türklere nazaran nasıl bir ağırlık teşkil ettikleri tespit edilmeye çalışılırken hesaba katılması gereken bir gerçektir.

Burada bu kilisenin garip inançlarıyla ilgilenmiyoruz. Burada meseleye ilahiyat açısından değil, Türk hükümetiyle ve diğer dindaşlarıyla olan ilişkileri açısından bakıyoruz.

Türk imparatorluğu içindeki Rum kilisenin takipçilerinin çoğu Rumlardır. Onlar güçlü, dayanıklı, canlı ve zeki bir ırktır. Onlardan pek çoğu Rum şövalyeliğinin ilk dönemlerindeki cesur adamların torunlarıdır. Bugün 175,000 kadarının yaşadığı İstanbul'da, bankerler ve büyük tüccarlar arasında önde gelirler. İzmir'de ve daha doğrusu Küçük Asya'nın batısındaki bütün şehirlerde çok sayıda Rum vardır. Ancak içerilerde Merzifon, Kayseri ve Sivas'a kadar uzanırlar. Daha doğuya gidildikçe,

Rumlar çoğunlukla kaybolurlar ve onların ticaretteki yerini Ermeniler alır. Madenlerin bulunduğu Yukarı Dicle ve Fırat ırmakları boyunca pek çok durumda bir Rum azınlığın da bulunması ilginç bir gerçektir. Anlatılara göre bu adamlar bu ülke üzerinden Trabzon'a geçen "Onbinlerin Ricati"nden geriye kalan adamlardır.

Bu Rumlar, elli kuşaktır Türk vatandaşı olmalarına rağmen Rum Kralından "bizim kralımız George" şeklinde bahsederler. Mezopotamya'nın Yunanistan'a doğru olan sınırlarında sultana değil de krala duydukları yakınlıktan dolayı Sultana çok sıkıntı çıkarırlar. Türkiye'de genellikle sessizdirler ve devrimci propagandadan

çok etkilenmezler.

Eğitim kurumlarında Rum gençleri üstün zihni başarı ve olağanüstü bir gayret göstermektedirler. Ticari işlerde onlara hiç kimse yetişemez. Tüccar olarak zaten dünyanın her yerine gitmişlerdir. Ermenilerde var olan yoğun milli hislerden mahrum oldukları için, Türk hükümetine Ermenilerin sebep olduğu sıkıntı ve endişeyi yaşatmamışlardır. Onları ana vatanı mevcut Türk imparatorluğunun sınırları dışında olduğundan Türk yöneticilerinde onların bağımsız bir hükümet kuracakları korkusu yoktur. Bu yüzden Ermenilerin yaşadığı eziyetleri yaşamamışlardır.

VI. Ermeniler

İmparatorluktaki bütün ırklar ve mezhepler içinde Türkler hariç hiç biri Ermeniler kadar ülkeyle, ilerlemesiyle ve mevcut şartlarıyla Ermeniler kadar hem hal olmamıştır. Onlar misyonerlik işinin burada yürütülmesinin en üst seviyede hem aracı hem de nedeni olmuşlardır ve Ermeni meselesi Avrupa'daki bütün parlamentolarda tartışılmış ve şimdi bile çözüm çok uzak görünmektedir.

Ermeniler İmparatorluktaki iki önemli Hıristiyan halktan birini teşkil ederler. Diğeri de Rumlardır. Rumlara karşı eskilik kıdem onuru konusunda keskin

bir rakiptirler. Hıristiyanlık açısından tamamen eşsiz bir pozisyona sahiptirler. Onların kadim oluşu, ırksal güçleri, zihni uyanıklıkları, sayıca çok olmaları ve imparatorluktaki önemleri daha geniş bir değerlendirmeyi gerekli kılıyor.

Onlar hakkındaki bilgilerin geldiği iki ayrı kaynak var: Bunlardan biri kendi tarihçileri, diğeri de çağdaş tarihçilerdir: Bunlardan birincilere göre onlar Nuh'un torunlarıdır. Nuh'un oğlu Yasef, onun oğlu Gomer, onun oğlu Togarma, onun oğlu da Hayk'tır. Hayk da Ermeni ırkının babasıdır. Burada belirtilmesi gerek bir hakikat Ermenilerin kendilerine Ermeni değil Hayklar, ülkelerine de Haykistan demelerdir. Ermenistan ismi başka

milletler tarafından Haykistan'ın kralı, Hayktan sonra yedinci kral olan ve pek çok fetihler yapan Aramdan dolayı kullanılmıştır. Bu insanlara göre Ermeniler Aram'ın takipçileriydi ve Ermeni olarak adlandırıldı. Ermeniler yüzyıllar boyunca dillerine giren değişiklikler hariç dillerinin Nuh'un gemisinde konuşulduğunu iddia ederler. Onların gelenekleri İsadan Önce üçüncü ve dördüncü yüzyıllarda Asurluların, Medlerin ve Yunan tarihinin pek çok öğesiyle karışmıştır. Bu yüzden tam olarak nerede efsanenin bittiğini ve nerede tarihin başladığını ayırt etmek imkânsızdır.

Asurlular ve Medler döneminde Ermenistan'da, Van Gölü merkezle

olmakla birlikte Ağrı dağlarını, yukarı Aras, Fırat ve Dicle ırmaklarını ihtiva eden bölgede, iyi organize olmuş ve güçlü bir krallık vardı. Eski Asur kayıtları Ararat ülkesine düzenlenecek her seferde bu ülkelerin halkın hesaba katılması gerektiğini ve sık sık işgalcilerin derhal geri çekilmek zorunda kaldığını gösteriyor. Van'daki kayalıklarda iyi korunmuş kitabeler ve aynı bölgenin 600 mil doğusundaki yerlerde bulunanlar milattan önce 700 yıllarında burada güçlü ve savaşçı bir halkın varlığını gösteriyor. Bunların mevcut Ermeni ırkının ataları mı olduğu yoksa bunların ülkeyi tamamen hâkimiyeti altına alan daha güçlü bir işgalci güç tarafından feth edilip

edilmediği henüz açıklığa kavuşmuş değil.

Hayk hanedanının son halkası olan Vahe III. Dariusla Makedonyalılara karşı ittifak yapmıştır. İskender'in hâkimiyeti altındaki güçlerce yenilmiş ve öldürülmüştür. Halk yüz otuz yıl boyunca lidersiz kaldı, ayak altında çiğnendi ve her taraftan işgalci ordular tarafından talan edildi. İsa'dan Önce 190 yılında krallığı imparatorluğu ikiye bölen ve yöneten iki Ermeni soylusu ortaya çıktı. Bu bölünmüş krallık İsa'dan Önce 89 yılında II. Dikran tarafından tekrar birleştirildi. İsa'dan Önce 67 yılında Ermenilerin Romanın müttefiki oldu ve İsa'dan Önce 30 yılında Ermeniler Roma'ya haraç ödemeye

başladılar. Bu tarihten sonra yaklaşık iki buçuk asır tüm ülkede kargaşa ve siyasi çalkantılar içindeydi. O zamandan bu zamana kadar Ermeniler kayda değer bir siyasi güç teşkil edemediler. Ermeni halkı birleştirici bir gücün, amir bir komutanın veya belli bir ülkenin yokluğunda her yana dağıldılar.

Toros Dağlarındaki Tarsus'ta, Kilikya'da küçük bir Ermeni krallığı varlığını MS. 1375 yılına kadar devam ettirdi. O tarihten bu zamana kadar Ermenilerin hiçbir şekilde siyasi gücü yoktu. Ermeniler uzun süreden beri ülkesi olmayan bir halk ve hükümeti olmayan bir millettir.

Müslümanları işgali başlar başlamaz,

fatihlere teslim olmaktan ya da ölmekten başka alternatifleri yoktu. Eski memleketlerinden ayrılıp yer kürenin her tarafına daha çok özgürlük ve daha güvenli bir yaşam için yayılmaları doğaldır. İmparatorluktaki her köye olmasa bile her şehre dağıldılar. 1895-1896 katliamından önce sadece İstanbul'da yaşayan 250, 000 Ermeni vardı. Onların enerjisi, müteşebbisliği ve çalışkanlığı onları ticarette, zanaatlarda ve ziraatta öne geçirdi. Türkiye'nin sınırlarının çok dışına çıktılar ve bugün dünyada neredeyse her bir ülkede bulunabilirler. Pek çoğu yabancı ülkelerde yüksek ve onurlu mevkiler işgal etmektedirler.

Muhtemelen çoğunluğu teşkil ettikleri

Van Gölü civarında hala önemli sayıda Ermeni yaşamaktadır. Karadeniz'den Kuzey Mezopotamya'ya, batıda Fırat Nehri'ne ve ötesine kadar doğu Türkiye'nin bütün şehirlerinde bir azınlık olmalarına rağmen önemli bir mevkidedirler. Nüfusun kalan kısmı yöneten kesim olan Türkler ve Kürtlerdir. Bu ırklar özellikle de Türkler ve Ermeniler aynı şehirlerde yaşarlar ancak asla birbirleriyle evlenmezler. Kürtler daha çok kendi başlarına ve dağlarda yaşarlar. Küçük Asya'ya doğru ilerledikçe Ermenilerin hem sayısında hem de işgal ettikleri pozisyonlarda bir azalma, Rumlarda ise artma görünür.

Ermeniler Suriye'de özellikle de son

Kilikya krallığının bulunduğu yerlerde de sayıca fazladırlar. Adana, Tarsus, Maraş, Antep, Haçin, Urfa ve bu bölgedeki pek çok başka şehir çok sayıda Ermeni nüfusu barındırır. Diller Rumca modeline göre yapılanmış bir Turan dilidir ve özellikle Hıristiyanlık hakikatlerini ve düşünceleri ifade etmede çok zengindir. Ermenilerin çoğu bu dili kullanır, ancak Kürdistan'ın dağlarındaki bazıları Kürtçe, kuzey Suriye'dekiler de Türkçe konuşurlar. Türkçe Suriye'nin kuzeyindeki bütün ırklar ve neredeyse tüm Ermeniler tarafından konuşulur.

Dini açıdan Ermenilerin tarihi son derece ilgi çekicidir. Onların tarihleri kralları Abgarın, Tacitus bunun Arap

kralı olduğunu söyler, kuzey Mezopotamya'da Urfa'da yaşadığını iddia ediyor. Onun İsa'yla bir şekilde haberleştiği naklediliyor. İsa ölümünden sonra havari Thomas aracılığıyla Thaddeus'u Ermenilere vaaz etmesi için yolladı. Kral ve sarayı vaftiz edildi. Onun halefi aforoz edildi ve bu yüzden Hıristiyanlık dördüncü yüzyıla kadar bu ırka ulaşamadı. Bu yüzyılın başında St Gregory Illımunator Ermeni sarayında öyle etkili vaaz etti ki o zamandan bugüne kadar Hıristiyanlık milli bir din olarak devam etti. Kilise ırkı bir arada tuttu. St. Gregory'nin adından hareketle kilise Gregoryen Kilisesi olarak biliniyor. Ancak insanlar kendi kiliselerini her zaman aydınlatıcı

anlamına gelen Loosavorichten türetilmiş Loosavorchagan olarak isimlendiriyorlar. Bu milli kilise olduğundan bütün Ermeni çocukları bebekken vaftiz ediliyor ve üye oluyorlar.

Başlangıçta Gregoryen Kilisesi ekumenik toplantılara katıldı, ancak bir sebepten dolayı 451 yılındaki Kadıköy konsülünde temsilcileri yoktu. 491deki bir Ermeni kilse meclisinde Kadıköy konsülünün kararları reddedildi ve daha sonraki bir mecliste açıktan Monofizit doktrini ilan ettiler. Bu onların Rum kilisesinden tamamen ayrılmalarına yol açtı.

Onların kilise yönetimi Türkiye'deki

Rum kilisesinde hâkim olan patriğin kontrolü altındaki Episkopal yapının aynısıdır. Ermenilerin asıl piskopos Rusya'da Türk sınırından fazla uzakta olmayan kutsal şehirleri Etchmiadzin'de yaşar. Van Gölündeki Ahtamar adasında da bir piskopos yaşar. Ve başka biri de Kilikya'da yaşar. Piskoposlar Kilisenin papaz ve vartabetleri atamak gibi ruhani işlerini yaparlar. Biri Kudüs'te diğeri de İstanbul'da olan iki patrik de kilisenin dünyevi işlerini yapar. Bu patrikler özellikle de İstanbul'daki belli bir dereceye kadar Sultan tarafından atandığı ve halkını tüm resmi işlerde temsil ettiği için, bu makam büyük ölçüde siyasi ve dünyevidir. Makamın önemi ve hassasiyeti siyasi çalkantıların

olduğu dönemlerde büyük ölçüde artar.

Başlangıçta, Kilise doktrin ve uygulamada İstanbul'daki Rum kilisesi kadar saftı. Bu kilise İsa'nın Kilisesinin yeryüzündeki önemli bir şubesidir. Her tür işgal ve işkencenin silip süpürdüğü bir ülkede korunmasız Ermenilerin konumu Ermeni kilisesini çok zor bir duruma soktu. Cehalet artarken insanların konuştuğu dili ciddi ölçüde değişti. Kilise Kutsal metinlerin en çok korunan versiyonlarına ve hepsi halkın konuşma dilinde olan ilahilere sahipti. Bütün bunlar bütün kilise ayinlerinde okunurdu ve vaazlar görevli papazlar tarafından yapılırdı. Son on yüzyıl boyunca süren zarar verici Müslüman yönetimi altında konuşma dili ciddi

ölçüde değişirken Kilisenin Kutsal kitapları artık halka hitap edemez oldu. Papazlar ayinde kelimeleri telaffuz ediyordu ancak ne onlar ne de halk söylenenleri anlıyordu. Kilise sıradan halk dilini kullanmak için fazlasıyla kutsaldı. Bu yüzden ırkın klasik dilinde vaaz edecek kimse olmadığından vaazlar terk edildi.

Bu şartlar altında Gregoryen Hıristiyanlığı ruhun kaybolduğu sadece şekilden ibaret bir din haline geldi. Hıristiyanlığın gerçek gücünden mahrum kaldıkları ve aralarında yaşadıkları Müslümanların işkence ve aldatmalarına maruz kaldıkları için Gregoryen Hıristiyanlığının hayati gücünü kaybetmesi tuhaf değildir.

"İslam'ın, Osmanlı Türklerinin irsî inancı olduğu konusunda yukarıda söylenen şey Türkiye'deki diğer Müslüman ırklar için geçerli değildir. Kürtler, Çerkezler, Arnavutlar – hepsinin toplamı neredeyse Türkler kadardır- en iyi durumda yarı Müslüman'dırlar. Kürtlerin ve Çerkezlerin İslam'ı kabulleri büyük ölçüde şeklî ve kabuktadır. Onların gizli inançları İslam'ın, Hıristiyanlığın ve putperestliğin bir karışımıdır. Bunları gruplara ayırma ve genellemeler yapmada yukarda söylenen yargının ötesine gidilemez. Kürtleri ele alalım: Dinî inançlarında ve hurafelerinde sonsuz sayıda çeşitlilik vardır. Aralarında bütün

halkının -eğer koruma sağlanırsa- kendilerini hemen Hıristiyan olarak ilan etmeye hazır köylerin olduğu iyi biliniyor. Müslüman Arnavutlar – neredeyse bu ırkın yarısından fazlası- Türklerden daha mutaassıp ve serttirler. Aynı şekilde, aslında Hıristiyan olan ve çocuklukta İslam'ı benimsemeye zorlanan Yeniçeriler de Hıristiyan karşıtlığı gayretleriyle kraldan çok kralcıdırlar.

Arnavutlar hariç tutulursa, İslam, Osmanlı gücünün bu topraklardaki saltanatı süresince Hıristiyan ırklardan çok az kazanabilmiştir. Rum, Ermeni, Bulgar, Romen, Sırp, Boşnak veya Karadağlı Müslüman sayısı çok azdır."

“Bugünkü İslam Dünyası”

VII. Müslüman Topluluklar

Kürtler

Türklerin ve Ermenilerin yanında, Türkiye'de Kürtlerin gördüğü ilgiyi son on yılda başka hiçbir ırk görmedi. Onlar dünyanın dikkatini 1895–1896 Ermeni katliamındaki büyük payları ve yüzyılın son çeyreğinde Hamidiye Sipahileri ve bu organizasyonda sultanla olan ilişkileriyle çektiler. Rusların 1876'da Erzurum'u kuşatması ve Türklerin Kürtleri savunmada kullanmasına –ki çok az iş yaptılar- kadar onlar hakkında kimse bir şey bilmiyordu.

Ne denirse densin Doğu Anadolu'da, Batı İran'da ve bu bölgedeki asayişle ilgili tüm konularda herhangi bir şekilde Hıristiyanlık propagandası yapılacaksa

bu ırk tüm planlarda dikkate alınmalıdır. Bazen onlar Türklerle açık çekişme içindedirler ve dağlık sığınaklarına askerî birlikler gönderilir. Aynı şekilde onlara devlet tarafından silah verilmiş ve özgürlüğü elde etmek için tedbirli olmaktan çok gayretli olan Ermeni devrimci çetecileri bastırmak ve düzene sokmak için gönderilmişlerdir.

Bu vahşi ve son derece ilginç halkın soyu ve tarihi hakkında çok az şey biliniyor. Muhtemelen bunlar, Kürtlerin şimdi tuttuğu aynı platoları ve dağ geçitlerini işgal eden Karduçilerin soyundan geliyorlar. Muhtemelen kendi başlarına bir ırk değil, aralarında cesurlukları, sertlikleri, yağmaya olan temayülleri dışında çok ortaklıkları

olmayan kabilelerden oluşuyor. Bu satırların yazarının tanıdığı bir kabile reisi, Yukarı Fırat Bölgesi'ne Mezopotamya'dan sekiz asır önce geldiklerini, bölgeyi fethettikten sonra derebeyi olarak yönettiklerini söyledi. Hâlihazırda bile burada, bu tür bir yönetim şekli mevcuttur. Şüphesiz Kürt, Kurd, Gutu, Gardu veya Karu İmparatorluğunun o kısmında büyük ırmakların yukarı kesimlerinde yaşayan herhangi bir dağlık ırk, aşiret veya kabile için eğer bu ifade başka biri tarafından sahiplenilmediyse rasgele kullanıldı.

Kürt diye adlandırılan insanlar arasında göze çarpan bazı farklar vardır. Bazıları, yaz yaklaşırken sürülerini

Ermenistan'ın kuzeyine götüren ve yaz biterken tekrar güneyin sıcak bölgelerine dönen göçebedirler ve dağlık alanlarda yaşarlar. Bunların neredeyse tamamı siyah çadırlarda yaşarlar ve çalmalarına rağmen soyguncu değildirler. Diğerleri köylere yerleşmişlerdir. Erkekleri bölgelerinden geçen tüccarları ve kervanları soyarak ve muhitlerinde oturan Ermenilerden tehditle haraç toplayarak zamanlarını geçirirler. Hem Türk devletinin hem de Ermenilerin en çok başını ağrıtan bu kısımdır. Bu satırların yazarının kişisel olarak tanıdığı ve sık sık geceyi kalesinde geçirdiği bir kabile reisi, arazileriyle birlikte yaklaşık 400 köyü olduğunu, arazisinin sınırları içindeki bir kavga

için iki günlük bir sürede iki bin kişilik silahlı süvari toplayabileceğini övünerek söyledi. Bu adam, çoğu zaman yolda silahlı üç yüzden fazla adamı olduğunu da ifade etti. Kalesinin zindanları ve bir de her türlü niyet ve amaç için kullanabileceği bir hisarı vardı.

Bu farklı Kürt önderlerinin hem çok az ortak şeyleri vardır, hem de birbiriyle çoğu zaman açık çekişme halindedirler. Eğer bu insanlar güçlü bir liderin etrafında birleşebilirler ve güneyin Araplarıyla ittifak oluşturabilirlerse, Türkiye'de hiç kimse onlara karşı duramaz. Kürtler arasından zaman zaman çok meşhur liderler çıkmıştır. Haçlılar zamanında önemli bir lider olan

Selahaddin, bir Kürt'tü.

Kürtlerin konuştukları dilleri sınıflandırılmamıştır. Kullanılan iki dil vardır. Ancak bunlardan hiçbiri, son nesil hariç, yazıya geçirilmemiştir. Bu yüzden aynı dili konuştuğunu iddia edenlerin dilleri, farklı bölgelerde büyük ölçüde birbirinden ayrılır. Dilleri yaşadıkları hayat gibi serttir ve büyük ölçüde ortasına yerleştikleri çıplak kayalıklara benzer.

Birkaç yıl önce Sultan Hamid ülkenin doğusundaki Kürtlerin reislerini İstanbul'a çağırıp, kendi insanlarının başına kumandan olarak atayıp, özel bir onur olarak bu alaylara kendi adını vererek bir düzene sokmayı düşündü.

Reisler adamları ve atları verecekler, sultan ise silahları verecekti. Bu teklif Kürt ileri gelenleri tarafından hemen kabul edildi. Çünkü bu, onları sadece modern harp ekipmanlarıyla donatmakla kalmıyor, aynı zamanda yağmalama bile olsa eylemlerine resmî otoritenin damgasını vuruyordu. Bu durumda, devletin silahıyla silahlandırılmış bir Kürt'e kim direniş gösterirse, bu eylem devlete karşı açık bir isyan anlamına geliyordu. Bu şartlar Rusya cephesindeki Erzurum, Bitlis, Diyarbakır ve Van'da hâlâ geçerlidir. Son 15 yıldaki problemlerin çoğu bundan dolayıdır. Eğer devlet Kürtlerden meskûn olan Hıristiyan halka karşı saldırgan tedbirler almalarını

istemeseydi, oradaki şartlar bugünkü şartlardan daha iyi olurdu.

Sık sık bütün Kürtlerin Müslüman olduğu söylenir. Bunu Arnavutlar ve Makedonlar söz konusu olduğunda yaptıkları gibi Türkler yapıyor. İşin gerçeği Kürtlerin çok azı iyi Müslüman'dır. Kibirli bir Türk vergi memurunu ortadan kaldırmaktan çekinmezler. Onun bir din kardeşi olduğu gerçeği hiçbir şeyi değiştirmez. Onların pek çoğu İslam'ın adet ve geleneklerinden çok azını uygular ve Fırat'ın üst taraflarında yaşayan en az bir kabile Müslüman olmadığını açıkça ilan eder. O kabilenin önde gelen bir adamıyla konuşan bu satırların yazarı, adama "Siz Müslümansınız." dedi.

Adam, büyük bir öfkeyle havaya tükürdü ve göğsünü döverek şöyle dedi: “Ben bir Kürdüm, Müslümanlar köpektir.” Bunların bazı Hıristiyan adetlerine çok benzeyen bazı dinî ibadetleri var. Örneğin, şaraba batırılmış ekmeğin katılanların ağzına dinî liderce konulduğu bir ibadetleri var. Bu insanlar Hıristiyan Ermenilere, sık sık, Türklerden çok onlara sempati duyduklarını söylerler.

Türklerin bütün Kürtlerin Müslüman olduğu şeklindeki iddialarından dolayı, misyonerler onlar arasında özel bir hizmet başlatamadılar. Ermenistan olarak adlandırılan ülkede ve Ermenilerin yaygın olarak bulundukları yerlerde, çok sayıda Kürt de

yaşamaktadır. Genellikle bunlar aynı şehirde yan yana yaşarlar. Ancak daha çok Ermeniler toprağı işledikleri vadilerde, Kürtler ise daha yüksek dağlarda yaşarlar. Türk İmparatorluğu'nun incelenmesi bu eski, vahşi ve sert halka geniş mesai ayırmadan tamamlanmış olmayacaktır.

Türkler

Türkiye'de Türk kelimesi Müslümanları tarif etmek için kullanılır. İslam'ı kabul eden bir Rum'a derhal Türk denilir. Ve ondan da "kendini Türkleştirdi" şeklinde söz edilir. Sıradan kullanımında, Türkiye'de bu kelime sadece dinî bir inancı işaret eder. Bu noktada Muhammedî kelimesini kullanmak yerine, konunun bu kısmını Türkler başlığı altında değerlendireceğiz. Böylece dinî ve millî paralelliği bozmamış olacağız.

Türkiye'nin Türkleri, bu topraklarda yaşamış ve İslam'ı kabul etmiş her ırkı içerir. Farklı ırkların insanları İslam'ı benimserken derhal Muhammedî kitleyle

karşılaşır ve büyük ölçüde devletin ve dinin aşıladığı ortak geleneklerle bu kitleyle birleşir. Bu asimile olmuş ırklar arasında evlilikler vardır. Bu yüzden, ırkların karışımdan uzak tutulduğu Arabistan hariç, Türkler arasında açık bir ırk tipi bulmak güçtür.

Ülkeye kuzeyden ve doğudan yağma ve fetih için gelen asıl Türk halkı işgalciydi. Bu fetheden kitleler İslam'ı kabul edince, düşmana karşı kazanılan her zafer harem için yeni kadın ve ölümden ya da İslam'ı kabul etmekten birini seçen adamların guruba eklenmesi anlamına geliyordu. Ülke işgal edildiği ve Türk yönetimi tesis edildiği zaman, Doğu'nun neredeyse bütün ırklarından oluşan bir yönetici ekibi ülkeye -

Arabistan ve Kürdistan'ın bazı bölgeleri hariç- yayıldı ve onlarla birlikte oturarak onları yönetti. Sadece Türkler resmî vazife alabilirler, orada hizmet edebilirler, vergi toplayabilirler ve işleri kontrol edebilirlerdi. Arabistan'da yöneticiler ya da Türkler -ancak orada böyle adlandırılmıyorlardı- halkın ana kütlesini teşkil ediyordu ve işleri kendi yöntemlerine göre idare ediyorlardı. Ülkenin kalan kısımlarının tamamında, diğer ırklar ve İslam'ın ortaya çıkmasından daha önce bu toprakları sıklıkla işgal etmiş enerji ve güç sahibi ırklar, Türkleri bir mütecaviz olarak küçük gördü ve Türklere de bu durumu özellikle fark ettirdi. Ancak bunlar organize olmayan ve Türk kanunlarından

dolayı silah taşımayan kimselerdi ve yerel şartları değiştirmek için çok az şey yapılabilirdi.

Suriye'de Dürziler, Doğu Türkiye'de Kürtler, Makedonya'da Arnavutlar, yöneticileri tarafından Müslüman olarak sayıldılar. Bu insanların herhangi bir dinî itikadı olmadığından ve Müslüman hâkimiyeti bunların omuzlarına çok ağır bir yük bindirmediğinden, böyle yapmak çıkarlarına uyduğu sürece onlara ters gelmedi. Mevcut durumda bile bu ırkların ne kadar samimi Müslüman oldukları belli değildir. Aralarında bulunan pek çok kişi, onların Müslümanlığının sadece isimden ibaret olduğunu düşünmüştür. Son yıllarda, Kürtlerin tamamı için olmasa da, sultana

daha yakından bağlanan Kürtler üzerinde bazı etkiler söz konusudur.

Gayrimüslim tebaanın Müslümanlara verilen haklardan mahrum bırakıldığı ve saygı duyulmayan reaya olarak küçümsendiği Türk hâkimiyeti yılları, onları Türklere benzeyen ve zalim bir hale getirdi. Bu durum reayayı da sertleştirdi ve devletten nefret ettirdi. Genel olarak devletin sadece Türkler için var olduğu şeklinde bir anlayış söz konusuydu. Türk hâkimiyetindeki birkaç yüzyıl boyunca, reaya Türklerin yönetimi altındayken çok cahildi ve ülkenin her tarafına dağıldıklarından, durumu takdiri ilahi olarak büyük bir sessizlikle kabul etmişlerdi. Efendilerinin kaderci anlayışından gelen

bazı unsurlar, Hıristiyan tebaa üzerinde bile etkisini göstermişti ve şikâyet etmeden neredeyse insan köleliği kabul edilmişti.

Eğer Türkiye'nin mevcut topraklarında yaşayan nüfusun sayısı 24,000,000 ise, bunlardan 6,000'i Hıristiyan, 100,000'i de ne Hıristiyan ne de Müslüman olarak adlandırılabilir. Türkler arasında güçlü ve akıllı adamlar vardır. Yüksek karaktere sahip olanların sayısı da az değildir. Ülkeyi ziyaret eden herkes tanıştığı bu tür insanlardan bahseder. Muhtemelen herkes Türklerin genel olarak hükümetlerinden daha iyi olduğu konusunda hemfikirdir.

Son zamanlarda, özellikle ülkenin

doğu kısımlarındaki insanların, ülkenin yönetimiyle ilgili memnuniyetsizliklerini açıkça ve cesurca dile getirdikleri ifade edilmelidir. Jön Türkler diye adlandırılan parti, -ne kadar taraftarı olduğunu kimse bilmiyor- ancak rahatsızlıkların ve ilerlemenin öncüsüdür.

Diğer Irklar

Her açıdan Asya'nın en ilginç ırkı olan Çerkezler hakkında konuşmaya gerek yok. Bu ırk, Rusya'nın Kafkasları işgal etmesi sonrasında Türkiye'ye gelen Müslümanlardır. Onların işi çoğunlukla soygunculuktur. Küçük Asya'nın kuzeyindeki bir ırk olarak değerlendirmek gerekir. En az 8 yüzyıl geriye doğru takip edilebilecek olan Türkmenleri veya Turkomanları da geçmeliyiz. Bunlar da Müslüman ve gelenekleri açısından göçebedirler. Bunlar da çok sayıda ve özellikle ülkenin güneyine dağılmış halde bulunurlar. Türkiye'nin Avrupa kıtasındaki topraklarının batı kısmında

yaşayan ve Avrupa'nın en eski ve saf ırklarından biri olduğunu delillendiren Arnavutlar vardır. Bunların sayısı 2 milyona ulaşır ve bir ırk olarak Çerkezlerden ve Türkmenlerden daha çok birbirlerine bağlıdırlar. Bu üç halk da isim olarak Müslüman'dır ve Türk devlet adamlarının en iyi ve dirayetli olanlarından bazıları bunlardan çıkmıştır.

Bulgarların somut bir şekilde Türkiye'den bağımsız olan kendi hükûmetleri vardır. Ancak Bulgarların çoğu Türklerle, Arnavutlarla ve Makedonyalılarla birlikte yaşarlar ve Makedonya sorununun önemli bir kısmını teşkil ederler. Bunlar Hıristiyan'dırlar ve aslında Patrikhanesi

İstanbul'da olan Rum Kilisesi'nin bir parçasıdırlar. Bunlar azimli, gayretli ve zeki bir ırktır.

Yer darlığı Yezidilerden veya Arabistan'da ve kuzeyde yaşayan Araplar gibi azınlık ırklardan bahsetmeye müsaade etmiyor.

Bütün bu farklı, kaba ve genellikle birbirine düşman ve birbirinden farklı dinlere mensup ırkların Türk İmparatorluğu'nun halkını oluşturduğunu söylemek yeterlidir. Hâkim sınıf İslam'ı temsil eden Türklerdir; ancak Hıristiyanlığa karşı nefretlerinde ve onların zenginlikte, sayıda, zekâda ve nüfuzda güç kazanmalarını engellemek için ortak bir yerde birleşmelerinin

dışında kendi aralarında bile uyumdan çok uzaktırlar.

Büyük liman şehirlerinin dışında, ülkenin yerlisi olmayan çok az insan vardır. Türkiye sömürge için diğer ülkelerin insanlarına çok cazip görünmedi. Ülkeyi terk etmek isteyen insan sayısı, ülkeye gelmek isteyen insan sayısından çok daha fazladır. Bunun sebebi; hükümetin imparatorluk sakinlerine angaryalar yaptırması, can ve mal güvenliğinin olmaması, ticaret ve alışveriş için ciddi risklerin söz konusu olması, ülkenin yabancı sermayeyi veya başka ülkelerin insanlarını oraya çekecek şekilde düzenlenmemiş olmasıdır.

"Daha geçen yıl Mısır'da basılan Arapça gazete es-Zahir şöyle yazıyordu: "Hindistan'da bastırılan ahları Mısır'daki ah ve iniltilerimizle birleştirip gelin, bir olalım. İlahî kelamı izleyerek 'zafer bir olanlarındır' demenin vakti hâlâ gelmedi mi? Elbette İngilizlerin bizim üzerimize koyduğu boyunduruğu kaldırıp atmanın zamanı gelmiştir." Diğer taraftan Lahor'daki bir gazetenin editörü olan Muhammed Hüseyin 1893'te yazdığı bir kitapçıkta şöyle diyor: "Cihat hakkında yazılan elinizdeki kitapçık iki amaçla hazırlandı: Birincisi cihat hakkındaki ayetlerden ve Müslümanların durumundan habersiz olan

Müslümanların bunlardan haberdar olmaları ve bazı insanlar sadece İslam'a karşı olduğu için onlara savaş açmanın onların dinî vazifesi olduğu şeklindeki yanlış inançtan kurtulmalarıdır. Böylece belirli durumları ve metinleri açıklayarak, isyan etmelerini, başkalarının kanını haksız bir şekilde zalimce dökmelerini ya da hayatlarını ve mallarını gereksiz yere harcamalarını önlemiş olurum. İkinci amacım, gayrimüslimlerde ve hâkimiyetleri altında Müslümanların yaşadığı hükûmetlerde uyanabilecek şu şüpheleri gidermektir: Gayrimüslimlere karşı savaşmak şer'idir, başkalarının canına ve malına müdahale etmek bizim vazifemizdir,

başkalarını zorla Müslüman yapmak ve İslam'ı kılıç zoruyla yaymaya çalışmak bizim yükümlülüğümüzdür."

Demek ki, Müslümanlar arasında "din ve kılıç" konusu hâlâ kapanmamış bir konudur. Kuran'a ve Sünnet'e uydukları sürece de böyle olacaktır. Çünkü, Hz. Muhammed şöyle demiştir: "Din-i İslam için cihat etmeden ölen veya kalbinden "Vallahi Allah yolunda ölenlerden biri olsaydım." demeyen kişi bir münafıktır." Ve daha güçlü başka bir şey de "cehennem ateşi, Allah yolunda yapılan savaşın tozuyla ayakları kaplanmış olana dokunmayacaktır." Zalimliğe, kan dökmeye, çekişmeye, kandırmaya rağmen, cihat kılıcıyla İslam

fetihlerinin hikâyesi kahramanlıklar ve ilhamlarla doludur.”

S. M. Zwemer, “İslam”

VIII. Türkiye ve Batı

1789-1807 yılları arasında Türkiye'nin sultanı olan III. Selim, kendisinden önce gelen bütün sultanlardan daha açık ve resmi bir şekilde yenileşmenin ruhunu ve amacını sergiledi. Kendisi çok iyi eğitilmiş ve imparatorluğun ihya edicisi olarak tasavvur edilmişti.

Üsküdar'da bir matbaa kurdu, zeki yabancıları memnuniyetle kabul etti, Hıristiyan iş gücünü istihdam etti, başka pek çok şeyle beraber vergi sistemini değiştirdi. Orduyu eğitmek için Avrupalı generalleri çağırttı ve payitahtta oturan Avrupalıların fikrine başvurdu. Bu arada

Napolyon'un Mısır'ı işgali İstanbul halkını galeyana getirdi ve halkın hoşuna gitmeyen değişiklikler yapan sultanın tahtı sallanmaya başladı. Bir İngiliz donanması Çanakkale'yi geçip Boğaz'ın ağzına demirlerken, Ruslar da Tuna illerinde ilerlemeye başladı. 1807'de Yeniçeriler isyan etti ve Selim'in saltanatı sona erdi. Bu iç karışıklıklar, dünyanın dikkatini tüm imparatorluğa değilse bile İstanbul'a ve Mısır'a çekti. IV. Mustafa'nın kısa süren saltanatından sonra 1808'de II. Mahmud tahta çıktı. Onun olağanüstü bir enerjisi ve gücü vardı. Selim'in başlattığı yeniliklere sahip çıktı. Rusya'nın Türkiye'deki tüm Rumların Rus hâkimiyeti altına girmesi şeklindeki isteğine karşı çıkarak derhal

bu ülkeyle savaşa tutuştu. Napolyon, İstanbul'un Ruslar tarafından işgalini önledi; ancak Tuna illerinin çoğu elden çıktı. Türkiye'de, misyonerlik hareketinin ta başında açık bir mücadeleye dönüşecek olan Yunan isyanı mayalandı.

Avrupa'nın Rusya'yla ilişkilerinde bir faktör ve bir hükümet olarak Türkiye, Batı'nın gündemine getirildi. Aynı zamanda Yahudilere karşı, hem Avrupa'da hem de Amerika Birleşik Devletleri'nde bir ilgi başlamıştı. Tarih ve kehanetler yeni bir bakış açısıyla yorumlandı. Bu da, Ahdiatik'i okuyan ve İsa'nın İncil'ini öğretmeyi amaçlayan cemaatlerin kurulmasına yol açtı. Doğal olarak hepsinden önce, Hıristiyanlıkla

ilgili kendilerine has iddiaları olan Filistin ve Suriye dikkat çekti. Yahudilerin atalarından kalma yurtlarına dönmek üzere olduklarına dair yaygın bir inanç vardı ve böyle bir dönüşün Osmanlılar tarafından konulan engellerle önlenebileceği düşünülüyordu. 1819'da Filistin'e giden ilk Amerikalı misyoner, gemiye binmeden önce şöyle dedi:

> "Osmanlı İmparatorluğu'nu ortadan kaldırın. Bir mucizeden başka hiçbir şey, Yahudilerin cennetin dört kapısından derhal dönüşünü engelleyemeyecektir."

Onların yargılarına göre doğaldır ki, Osmanlı İmparatorluğu ölümle mücadelesini kaybetmek üzereyken

misyonerlerin Yahudileri kabul etmek için orada olmaları gerekiyordu.

Dahası, Türk İmparatorluğu İncil ülkelerini bağrında saklar. Amerikalı misyonerlerin kalbinde ya da kafasında Orta Çağ'daki haçlı ruhundan hiçbir şey yoktu. Peygamberlerin, havarilerin ve hatta Tanrı'nın bizzat kendisinin bile çiğnediği toprak, neden doğruluğu vaz edenin sesine yabancı ve modern havarilerin ayağının dokunmadığı bir yer olarak kalsındı? Türkiye'ye gönderilen misyonerlere verilen talimatlar, bu etkileyici ve tahrik edici gerçek üzerine oturdu. Haçlılardan farklı olarak, bunlar tamamıyla ruhi fetihleri amaçladı; ancak bu bütün ırkların ve halkların Hıristiyanlaştırılmasını içeriyordu.

Bu saikin bir parçası olarak tarihî Rum ve Suriye kiliselerine olan ilgi de eklenebilir. Kilise tarihini çalışanlar bu kiliselerde yaşanan Hıristiyanlığın çöküşünü öğrendikçe ciddi biçimde etkilendiler ve onları eski önem ve gücüne kavuşturma heyecanıyla titrediler. Müslümanlara ulaşmak düşüncesi bu dönemin ilk belgelerinde - hiç yok demesek de- pek göze çarpmamaktadır.

Bu gerçekler ışığında ve Türkiye'nin Asya ülkeleri arasında Amerika'ya en kolay ulaşılabilir olanı gerçeği dikkate alındığında, 1819'da olağanüstü gayretli iki misyonerin, Levi Parson ve Pliny Fisk, Amerikan Heyeti tarafından Türkiye'de -özellikle de Filistin'deki

Yahudilerle ilgili olarak- görevlendirilmeleri şaşılacak bir şey olmasa gerek.

Misyonerlik hareketini başlatmak için, bir stratejik merkez olarak, Türkiye'den daha cazip olan çok az ülke vardır. Güneyde Rusya'ya komşudur, doğuda da İran'la sınırdır ve Çar'ın Kafkasya'daki topraklarına olduğu gibi, Şah'ın ülkesine de yaklaşılabilecek tek yerdir. Arabistan, Mısır ve Kuzey Afrika'nın hemen hepsi Akdeniz'e sınırdır. Kıbrıs ve Girit gibi pek çok önemli ada, kıyıdan birazcık ötede yer alır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olan İstanbul, Avrupa şehirleri içinde stratejik açıdan en önemli konuma

sahiptir ve Boğaz'ın hem Avrupa hem de Asya yakalarına hâkimdir. Türkiye'nin bütün büyük ve tarihî şehirleri siyasi yön için bu merkeze bakar. Ve imparatorluktaki her bir ırk ve kabilenin temsilcisi er ya da geç buraya gelir. Karadeniz'den, hatta İran'dan, güney ve doğu Rusya'dan gelen trafik zorunlu olarak İstanbul ve Çanakkale'den geçmek zorundadır. Seyahat ve ticaret için gerekli olan ana yolların ve kavşakların üzerindedir. Misyonerlik hareketleri için bir üs olarak, sadece Türkiye için değil aynı zamanda civardaki ülkeler için de eşsiz bir yerdir. Ege Denizi'nin kıyısındaki İzmir, arkasındaki muazzam nüfus ve konumunun stratejik zorlamasıyla yer

tespiti için gönderilenlerin hemen ilgisini çekti. Beyrut da Filistin'e misyoner olarak gönderilenlerin dikkatini aynı nedenden dolayı çekti.

Güçlü ırklar arasında misyonerlik yapmanın bir avantajı vardır. Böyleleri din değiştirdikleri zaman, kilise işlerinde, Hıristiyan kurumların çekip çevrilmesinde ve İncil'i anlatmada bir güç oluyorlar. Dünyada hiçbir ülke Türkiye kadar çok geniş bir yelpazede eski, tarihsel ve güçlü ırklar barındırmaz. Burada ırkın var olması, en güçlünün var olması kuralına bağlıdır. Yenilmeyenlerin dışında kimse kalmamıştır. Bazıları kendilerinin silahla yenilmeyeceğini ispatlamışlar, bazıları da üstün zekâ, strateji ve

kurnazlıkla fethetmişlerdir. Her bir ırk doğal ve ısrarlı karşıtına karşı bir avantajı olduğu için kalmıştır. Bu, ırkların fetih için yapılan açık çabalara karşı koyarken, tedricî sindirmeye dayanarak kendilerini ayrı tuttukları gerçeğine ve 20 yüzyıldan daha fazla bir zaman onların dayanıklılığına şahitlik eder.

Bunlardan bazıları, örneğin Rumlar, Ermeniler, Yahudiler ve Araplar, öğrenmenin çok önemsendiği ve dinin yüce olduğu eski ve onurlu medeniyetlerin efendileridir. Bu insanlara anlatıldığı zaman onların Hıristiyanlığın prensiplerini kavrayıp kavrayamayacakları konusunu sorgulamaya sebep yoktur. Böyle tarihî

ırklar üzerine kurulan ve böyle insanlar tarafından savunulan bir kilise ve medeniyetin ihtiyacın çok olduğu bu ülkede başarısız olması düşünülemez.. Amerikan Misyoner Heyeti'nin görevlilerinin, Osmanlı İmparatorluğu'nun modern Hıristiyanlığı ve onun yetiştirdiği ve savunduğu kurumları geliştirmek için stratejik bir yer olduğu yargısına hemen varmaları şaşılacak bir şey değildir.

Sultan İslam'ın bir mezhebi olan Sünniliği, Şah ise Şiiliği temsil ettiği ve ikisi arasında büyük ve sıklıkla kanlı bir düşmanlık olduğu halde, İranlı Müslümanlar Hac için Mekke'ye giderler, kutsalların en kutsalına dönerek namaz kılarlar ve Sultan'ın koruması

altındaki Mukaddes Emanetler'e saygı duyarlar. Şah ne kadar böbürlenirse böbürlensin, Sultan konuştuğu zaman onu dinler. Onun ülkesi, sadece Türkiye üzerinden Batı'ya açılabilir ve ülkesine dışardan gelen şeylerin çoğu imparatorluk üzerinden gelir. Nesturiler ve Ermeniler sınırın iki tarafında da bulunduğundan ve İran'ın en büyük gayrimüslim nüfusunu teşkil ettiklerinden İran'daki misyonerlik faaliyetlerini Türkiye'dekiyle ilişkilendirmek en doğal olanıydı. Pek çok açıdan Türkiye, İran'ın anahtarıydı ve bugün de öyledir.

Misyonerlik faaliyetlerinin başında, Rusya, özellikle yerel dillerde Kitab-ı Mukaddes'in dolaşımına çok açıktı.

Kısa sürede imparatorluktaki milyonlarca insanın doğrudan Hıristiyan ve eğitim faaliyetleri için ulaşılabilir olması ümit ediliyordu. Tüm Kafkas bölgesine, Karadeniz'in dışında başka hiçbir yoldan bu kadar rahatlıkla ulaşılamaz. Ermeniler ülkenin bu bölgesinde çok sayıdadırlar ve sürekli olarak ticaret için girip çıkarlar. İstanbul, Karadeniz'in dış dünyaya ve Batıya açıldığı bütün yoların kavşağında bulunmaktadır.

Kuzeyde ve batıda yer alan Balkan yarımadası ve Makedonya'nın merkezi de Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentindedir. Makedonya ve Edirne ili hükûmet merkezi olduğundan, bütün siyasi etkiler ve hareketler o yöndedir.

Burası nesiller boyunca Balkan illerinin merkeziydi, şimdi bile tüccarların, öğrencilerin ve işçilerin kısa ya da uzun bir süreliğine gittikleri büyük bir şehirdir. Bütün bu bölgede faaliyetlerin merkezi olarak değerlendirilebilecek bundan başka bir yer yoktur.

Amerikan Heyeti 1810'da kuruldu ve ilk misyonerler 1812'de gönderildi. Bunlar Uzak Doğu'ya, Hindistan ve Seylan'a gittiler. Yabancı faaliyetleri bu iki ülkeyle sınırlandırmak Heyet'in niyeti değildi. Amerika'daki Hıristiyan liderler, Hıristiyan misyonunu kurmak amacıyla dünyayı araştırıyorlardı. Kendi ülkemizin batısına yapılan keşifler sonucunda, 1816 yılında Kızılderililer arasında misyonerlik faaliyetlerine

başlandı.

"İstanbul'da insan; zeki, eğlendirici, yardım etmeye hazır Rum ve Ermenilerle veya tanıştığı insanları kazanmayı düşünebilecek kadar düşünceli, kibar ve asil Türklerle karşılaşabilir. Ancak kitle olarak insanlar incelendiğinde kesintiye uğramış, gelişme, teşebbüsün yokluğu ve dar bencillikten dolayı genel kullanışsızlık fikrini uyandırır. Şehir ve şehrin model olduğu milyonlar, dünyadaki en iyi işlere düşman görünürler. Yüce ilkelerin yüksek görünümlü ifadeleri şehirde duyulur. Gelenek, başkalarının hassasiyetlerine ancak bu kadar müsaade eder. Ancak, yüzyıllar kelimelerin anlamlarını yıpratmışlardır. Hindistan'da bilge bir

görevlinin aslında tüm Asya'ya uygulanabilecek bir ifadesini nakledersek: "Ağız aydınlanma ve ilerlemeyi ilan ederken, vücut yer müsaade ettiği ölçüde geri gidiyor." *İstanbul'un talihsizliği kaynakların yokluğu değil, ideallerin yokluğudur."*

HENRY OTIS DWIGHT, "İstanbul ve Sorunları"

IX. Stratejik Bir Misyonerlik Merkezi

Avrupalı güçler ve Uzak Asya söz konusu olduğunda İstanbul'un siyasi ve ticari yeri önemli görünse de bu, bu yer Müslüman dünyanın ona verdiği dinî önemle kıyaslandığında küçük görünür. Şu ana kadar öğrendiğimiz kadarıyla, Türkiye'de misyonerlik başladığında bu nokta yeterince dikkate alınmadı. İşin doğrusu, o zaman İslam dünyası için şimdi sahip olduğu kadar bir öneme sahip değildi. Tahttaki mevcut sultan II. Abdülhamid daha önceki seleflerinin hiç birinin yapmadığı kadar kendisini büyük bir şahsiyet, İslam'ın halifesi olarak tanıtma konusunda çalışmalar yaptı.

Hindistan'daki, Çin'deki ve Afrika'daki Müslümanlara dostluk ve destek mesajlarıyla birlikte hediyeler yolladı ve bunlar "İslam inancının yaşayan en büyük merkezinden geliyor" şeklinde kabul edildi. Bizim hükûmetimize, tahttaki kişinin Müslüman olduğu bir ülkeyi ele geçirdiği zaman, teslim için gerekli olan görüşmeleri sultan aracılığıyla yapmak daha uygun geldi. Türkiye'de, Avrupa'da, İran'da, Afrika'da, Hindistan'da, Çin'de ve diğer ülkelerde Türkiye'nin sultanını, hürmet ettikleri Hazret-i Muhammed'in yeryüzündeki temsilcisi olarak gören yaklaşık 230,000,000 insan vardır. Bu sıfatla o, sadece dünyevi bir otorite hatta iyi tanımlanmış, sınırları belli olan ruhi

bir imtiyaz sahibi değil, pek çok Avrupalı kabinesinde gizlice tartışılan ve Müslüman ırklarla ilişki kurarken ve Osmanlı İmparatorluğu'nun başındaki kişiye ültimatomlar verirken değerlendirilmesi gereken bir etkiye sahiptir. Sultan açıkça dünyevi ve dinî bir güce sahiptir. Sultanın dünyevi etkisinin gücü, dinî olarak sadece onun doğrudan ya da dolaylı tebaası üzerinde değil, yaşadığı ülke ya da konuştuğu dil fark etmeksizin Hazret-i Muhammed'in bütün takipçileri üzerindedir.

Sultanın resmî lakabı padişahtır ve yeryüzündeki bütün hükümdarların babasıdır. Bu, resmî yazışmalarda Türkler tarafından özellikle kullanılan bir isimdir. O, aynı zamanda

Müslümanların İmamı ve Zıllullah, Allah'ın gölgesi ve Hünkar, kâfirleri öldüren, şeklinde de adlandırılır. Bu ve benzeri lakaplarla, İslam dininin gittiği her yerde bilinir. Başka hiç kimse böyle bir onur iddia edemez, bu onur ona teslim edilmiştir. Eğer onun dinî gücünü yok ederseniz, o, sultanlar içinde en iktidarsızı olacaktır; ancak bu güçle üç kuşaktır Avrupalı güçlerin baskı altındaki tebaası için sağlamaya çalıştıkları adalet ve özgürlük çabalarına meydan okumuştur.

Sultan dinî gücünü iki hakikatten dolayı elinde tutar. Birincisi Arabistan'daki İslam'ın iki kutsal şehri, Mekke -Hazreti Muhammed'in doğum yeri- ve Medine -onun kabrinin

bulunduğu yer- onun imparatorluğunun sınırları içindedir ve bu şehirleri o kontrol eder. Bu kutsal topraklar kafirlere yasaktır ve burası her yıl on binlerce Müslüman hacının ulaşmayı arzu ettiği hedeftir. Muhammed'in hiçbir inançlı takipçisi yoktur ki, Kâbe'deki siyah taşı öpeceği, Zemzem kuyusundan su içeceği ve hayatının geri kalan zamanında onun onurlu hacı ismini taşımasını sağlayacak uzun ibadeti yapacağı zamanın hayalini kurmasın.

Müslümanlar siyah taşın cennetten geldiğine ve Âdem'den başlayarak bütün resullerle ve nebilerle alakalı olduğuna inanırlar. Burası, İslam dünyasının dünyevi merkezi olduğu gibi aynı zamanda bütün hacıların merkezidir.

Bütün inanan Müslümanlar, namaz kılarken günde beş kez bu noktaya yönelir ve burayı öpmesine izin verilen dudaklar üç kat daha mübarektir. Buranın etrafında Kâbe, bitişikteki cami ve adını sayamayacağımız kadar çok sayıda ek bina, bir araya gelerek hiçbir inanmayanın ayak basamayacağı ve kaba Hıristiyan gözün bakamayacağı İslam'ın kutsal ibadethanesini oluştururlar.

Hazret-i Muhammed'in defnedildiği yeri kaplayan bir camiyi içinde barındıran Medine, yaklaşık 70 mil uzaktadır. Bütün inançlı Müslümanlar, hayatlarında bir kez Mekke'ye gitmelidirler. Buna Medine ziyaretini de eklemek, öbür dünyada onların faziletlerini artırır. Bu kutsal bölgenin

dışında herkes seyahat edebilir; ancak İslam'ın en kutsal şehirlerine saldırma cesaretini gösterenlere vah olsun. Bu kutsal şehirlerin korunması için Türk sultanı kaynak ayırır. Onların kutsallığını, kâfir işgallerine karşı korur ve gerekirse en kutsal yer için halı verir. Onun askerleri hacıları korur ve onun adına daima kâfirleri kesen ve Allah'ın gölgesi olarak dualar edilir. Afrika'dan, Mindanoa'dan, Çin'den, Hindistan'dan ve Seylan'dan gelen hacıların tümü, ziyaret ettikleri kutsal mabetlerinden, İstanbul'daki yöneticinin muazzam kudretinden silinmez bir şekilde etkilenmiş olarak memleketlerine dönerler.

Sultan'ın Müslümanlar üzerinde etkili

olmasını sağlayan diğer hakikat ise, onun Kâbe'ye ek olarak, muhtemelen kutsallıkta onunla aynı seviyedeki, Hırka-yı Saadet'in koruyucusu olmasıdır. Bu bölüm Topkapı'da, Marmara Denizi'ni ikiye bölen Boğaz'a yönelmiş eski Bizans'ın üstündedir. Orada Peygamberin hırkası, asası, kılıcı, sancağı ve diğer kutsal emanetler bulunmaktadır. Bunlar arasında, altın bir kutu içine konulmuş iki tel sakalı vardır. Sultanın, sadece kendisinin sahibi ve koruyucu olduğu bu kutsal emanetleri yılda bir kez ziyaret etmesi gerekir. Muhammed'in sancağı, İslam'ın sancağıdır ve yaklaşık 60 cm2 genişliğinde olup, üzerine "La ilahe illallah Muhammedürresulullah" yazısı

işlenmiş bir bayraktır. Bizzat Hazret-i Muhammed tarafından taşındığı söylenir ve o zamandan beri de bütün İslam dünyası tarafından kutsal sancak olarak değerlendirilir. Eğer İstanbul'un büyük camilerinden halk önünde Sultan tarafından taşınırsa, bu, genel bir cihat için işaret demektir. Pek çok kişi tarafından sultan eğer bu sancaktaki gücü kullanmayı tercih ederse, onunla bütün gerçek Müslümanları yardımına çağırabilir ve onları herhangi bir kâfir güce karşı fanatik bir gayret ve ateşle seferber edebilir. Her tarafta, bu sancağın ve Mukaddes Emanetler'in Osmanlı İmparatorluğu'nun yöneticisinin sorumluluğu altında olduğu ve bu yüzden sultanın neredeyse bizzat peygamberin

yerine geçtiği bilinir.

Müslümanlar namaz kılarken sultanın hâkimiyeti altındaki Arabistan'a dönerler ve onlar kutsal peygamberlerini düşündüklerinde, onların zihinleri İstanbul'daki Mukaddes Emanetler'e döner. Bu gerçekler ışığında, İstanbul'un ve Türk İmparatorluğu'nun İslam'ın siyasi ve dinî merkezini teşkil ettiğini söylemeye gerek yoktur. Başka ülkeler önemli olabilir; ancak bu, en önemlisidir. Mekke'ye ve Medine'ye henüz girilemedi; ancak antlaşmayla Türk İmparatorluğu'nun kalan kısımları her tür ve isimden Hıristiyan'ın yerleşimine açıktır. Burada misyonerlik faaliyetlerine başlamak, işe kaynağından başlamaktır.

Hıristiyan vaizlerin ve öğretmenlerin İstanbul'da oturmalarına müsaade edildiği ve inançlarını özgürce yayabildikleri gerçeği çok uzak yerlerdeki tahammülsüz Müslümanlar üzerinde kesinlikle olumlu bir etki uyandıracaktır. Onların hepsi sultanın yüce aklına inandıkları gibi sultanın gücüne de inanmaktadırlar. Eğer o buna izin veriyorsa, onlar neden karşı çıksınlar ki? Bu satırların yazarı, Hindistan'da Müslümanlarla konuşurken birkaç kez oradakilerin Türkiye'de Hıristiyanlığın gelişmesine gösterdikleri kesin ilgiyi görünce şaşırdı. Cahil, ancak dinlemeye ve duydukları şey üzerinde düşünmeye hazırdılar. Açıkçası onları etkileyen şey şuydu:

> “Türkiye’nin sultanı kudretli bir yönetici olduğu halde, payitahtta bile Hıristiyanlığın öğretilmesini yasaklamıyor. Eğer o bunu yasaklamıyorsa, o halde bu, çok kötü bir din olmasa gerek.”

Türkçe materyalleri İstanbul’da, Arapça materyalleri de Beyrut’ta basıp buralardan başka yerlere göndermek de az şey değildir. Türkçe ve Arapça, Müslümanlarca yaygın olarak okunan iki dildir. Bu şekilde basılan her bir cildin üzerinde, o kitabın, hükûmetin koruması ve izniyle basıldığına herkesi inandıran saltanat mührünün damgası vardır. Bu şartlar altında, konumundan dolayı İstanbul’daki bir matbaanın basılanı

başka türlü okumayacak olan milyonlara ulaştırabileceği hesap edilebilir. İncil, Arabistan'da, önce bir kafir eseri olduğu için reddedildi. Ancak, Arapça bir İncil daha sonra kapak sayfasında saltanat mührü görüldüğü için kabul edildi. Hıristiyan davası için stratejik bir merkez olarak, doğrudan ya da dolaylı olarak Arabistanlı Peygamberinin ismine saygı duyan 230 milyon insana ulaşması hesaplandığında, iki kıtada toprakları bulunan ve yeryüzündeki en haşmetli din imparatorluğunu yöneten İstanbul'la kıyaslanabilecek başka bir yer yoktur.

"Osmanlı saltanatının devamının ikinci nedeni daha az tesadüfîdir. İlk halifeler ve İran hariç bütün güçlü Müslüman hanedanlar, Türk hanedanına bütün yüzyıllar boyunca inançla birlikte başarının en yüksek makam için gerekli olan tek şeyin yetenek olduğu ilkesini kesintisiz sürdürmeleridir. Donanmanın dışında, yüksek rütbeli kimse bir Müslüman olmalı, eğer bu yerine getirilmişse, bir adamın önünde doğumdan, yetiştirilmeden veya konumdan dolayı hiçbir engel yoktur. Hatta kölelik bile bir engel değildir."

MEREDITH TOWNSEND, "Asya ve Avrupa"

X. Sosyal, Ahlakî ve Dinî Şartlar

Türkiye'deki insanların, özellikle de gayrimüslimlerin ahlaki ve dinî durumunun benzeri dünyada eskiden de yoktu, şimdi de yok. İslam asla ilerlemeyi ve eğitimi teşvik etmediğinden ve İslami yönetimin ilkeleri her zaman ve her yerde güce, cehalete ve bağnazlığa dayalı olduğundan, buna bağlı olan halkların durumunu -özellikle nesiller boyu süren baskıdan sonra- tahmin etmek zor olmasa gerek.

İslam'ı benimsemeyi reddeden ve yaşamak imtiyazı için düzenli bir vergi

ödemeyi seçen ırkların çoğu -Mısırlı Kıptiler, Suriye'nin Süryani Hıristiyanları, Mezopotamya'daki Yakubiler, Ermenistan'daki, Suriye'nin kuzeyindeki ve Küçük Asya'daki Ermeniler, Küçük Asya'daki Rumlar ve Avrupa kısmındaki Bulgarlar örneğinde olduğu gibi- Hıristiyan'dı. Bütün bunlar Hıristiyan olduklarını beyan etse de, birbirleriyle bir kilise bağları yoktu. Her bir ırk ve kilise kendi başına, tamamıyla diğerlerinden bağımsız ve baskın bir ırka karşı ortak bir dava haricinde birbirlerine dostça hisler duymadan yaşıyorlardı.

Müslüman hâkimiyeti altındaki reaya arasında eğitim teşvik edilmedi ve kadının örtünmesi gibi bazı Müslüman

adetleri benimsendi. Fetihler aracılığıyla kadına yönelik küçümsemeler belli ölçüde bu ırklar tarafından da kabul edildi ve Müslümanların ahlaksızlıklarından en kötülerinin bazıları Hıristiyanlar arasında yaygınlaştı.

Bu şartlar altında, ilk zamanların Hıristiyanlığı öyle bozuldu ki, sadece isim ve kilisenin şeklî öğelerinin dışında çok az şey kaldı. Modern literatürün ve eğitimin yokluğundan dolayı sokaktaki insanın konuşma dili o derece değişti ki, İncil'in ve kilise ayinlerinin yazıldıkları eski diller kitlelere yabancı bir dil haline geldi. Onların dini, bir şekil dini; İncilleri de kapalı ve mühürlü bir kitap haline geldi. Müslüman yöneticilerin

ağır bastığı Müslüman bir toplumun kötülükleriyle çevrelendikleri için, onlar arasındaki Hıristiyan karakteri Müslüman komşularının dikkatini çekmedi. Bu arada, içlerinde reform ümidi de yoktu.

Ne zaman bir araya gelseler, Hıristiyanlığın farklı mezhepleri arasında kıskançlıklar ve uyuşmazlıklar ortaya çıktı. Makedonya'da Rumlar ve Bulgarlar, Küçük Asya'da Rumlar ve Ermeniler, Kuzey Suriye'de Süryaniler ve Ermeniler örneklerinde olduğu gibi. Tahttaki sultan, bunları fark etti ve farklı mezheplerle ilişkilerinde bunlardan yararlanmaktan geri kalmadı.

Geçen yüzyılda eğer Hıristiyanlar

birleşebilseydi, kendileri için imtiyazlar temin edebilirler ve çok şeyi başarabilirlerdi. Ancak, tek bir kilisenin takipçileri bile pek çok önemli konuda anlaşamıyorlardı. Bu yüzden sultan ve etrafındakiler, pek çok açıdan efendilerinden daha üstün olan bu ırkları kontrol etmekte zorlanmadılar. Eğer bir grup normalden daha çok sıkıntı oluşturuyorsa onları bölme, zayıflatma ve hizaya sokma yolları her zaman imparatorluğun bulunmuştur. İmparatorluktaki farklı dinî gruplar için kullanılan metotların aynıları, adil olmayan yönetme yöntemlerine veya kendine özgü hükûmet yöntemlerine müdahale ederek sıkıntı çıkaran Avrupalı milletlerde de uygulandı.

Sultan, genellikle birbirleri arasındaki kıskançlıkları ve açgözlülüğü kullandı. Böylece ortak hareket etmek imkânsız hale geldi ve sultan kendi istediği gibi çalışmasına ortam hazırladı.

Bu şartlar altında Hıristiyanlık ülkedeki pek çok insana sadece bir şekil ve milliyet işareti olarak göründü. Rum, Ermeni, Bulgar ya da diğer herhangi Doğu kiliselerinden birine kabul edilmek için ihtida etmeye gerek yoktu. Bütün çocuklar bebekken vaftiz edildi ve kilisede oruç ve bayram günleri ile kiliselerdeki ayinlerde uygulanacak şekiller hariç dinî bir eğitim almadan büyüdü. İngiltere veya Amerika'da Latince normal dinleyicilere ne kadar anlaşılır geliyorsa, kilisede kullanılan

dil de bunlara o kadar anlaşılır geliyordu. Papazlar için, düzenli kilise hizmetleri için gerekli kelimeleri telaffuz etmelerinin ve okunacak uygun yeri bulmalarının dışında herhangi bir ahlak sınavı veya eğitim sınavı yoktu. Bir seferinde bu satırların yazarı bir Ermeni papaza nerede okuduğunu sordu. Adam bir fırıncı olduğunu, papaz olmaya karar verdiğinde bir manastıra gittiğini ve 40 gün ders aldığını söyledi. İşe başladığında basit metinleri okumanın dışında, bu 40 gün onun eğitiminin tamamını oluşturuyordu. Ona ayinleri ve okuduğu Kutsal Kitab'ı anlayıp anlamadığını sordum. Şöyle cevap verdi: "Nereden bileceğim? Bu eski Ermenice." Daha elli yıl öncesine kadar

hangi tür veya sınıftan olursa olsun, iç bölgelerde kilisenin ayinlerini veya ayinde okunan kutsal metinleri anlayabilecek bir Hıristiyan Papaz bulmak zor olurdu. Genel olarak papaz seçimi özel yeteneğe, eğitime ve ahlaki olgunluğa dayalı olarak yapılmıyordu. Elbette bu genel kuralın dışında asil istisnalar vardı.

Papazların böyle oluşu, bazılarının çok kaba bir şekilde cahil ve liyakatsiz oluşu, kilisede herhangi bir dinî eğitimin olmayışı gibi nedenlerle, Türk hâkimiyeti altındaki bu Doğu kiliselerinin ahlaki yanının hızla nasıl dibe çöktüğünü anlamak kolaydır. Türk hâkimiyeti altında, onların bu şartların üstüne çıkacak ve bir reform tesis

edecek güçleri yoktu. İncilsiz, cahil bir papazlık kurumunun, aslında bizatihi güzel ama insanlara karşı ölü bir ayinin, dinî eğitimi ve kilise üyeliği için herhangi bir standardı olmayan bir kilisenin hiçbir coğrafyada ve hiçbir çağda kendini dünyayla kirlenmemiş tutması beklenemez. Bu şartlar altında Hıristiyanlık genel olarak sadece bir ad ve dinin uygulamaları da bir şekil haline gelmiştir.

Türkiye'deki Doğu kiliselerinin dayanma gücü büyük ölçüde içindeki gerçek Hıristiyanlık ruhunun olmayışından kaynaklanır. Ancak aynı zamanda o, kötü etkilerle ve yaşayan canlı bir Hıristiyanlığın bile çok zor dayanacağı açık zulümlerle

çevrelenmiştir. Hem bireysel hem de hükûmet olarak Müslümanların baskısı, bütün Hıristiyanların atadan kalma dinlerini bırakıp Müslüman olmalarına yöneliktir. Hükûmetin ağır eli daima onların üzerindedir ve inançlı Müslümanlar zulüm görenlere eğer Müslüman olurlarsa onların yüklerinin hafifleyeceğini hatırlatmaktan geri durmazlar. Bu şartlar altında, sürekli olarak az veya çok Hıristiyanlıktan dönenler olmuştur. Olağanüstü zulüm dönemlerinde bunların sayısı artmıştır.

Aynı zamanda dikkati başka yöne çevirmek ve böylece çatışmadan uzak kalmak için Hıristiyanlar, çoğunlukla Müslüman efendilerinin uygulamalarına şeklen uymuşlardır. Kadınları sokakta

örtüye bürünmüş ve ağızlarına daima peçe takmışlardır. Çocukları için genel bir eğitim verme çabası, genel olarak terk edilmiş ve cahillik yaygınlaşmıştır. Müslümanların kötülükleri ki, bunlardan bazıları insanın bildiği en kötü şeylerdir, Hıristiyanların pek çoğu tarafından tatbik edilmiş ve yalancılık o kadar yaygınlaşmıştır ki, hakikat neredeyse merak edilen bir şey olmuştur. Bir Türk'ü kandırmak veya aldatmak neredeyse bir Hıristiyan fazileti haline gelmiştir. İslam'la mücadelesinde cehalet içindeki Hıristiyanlık, duvara toslamış ve eski İncil'i, en mükemmel ayini, ibadet mekânlarını, bir şekil ve takdire şayan bir sebatla yapıştıkları bir hiyerarşi dışında neredeyse her şeyi

kaybetmiştir.

Bu kötü şartlar Türkiye'de, kilisenin eğer sultan isterse azledebileceği bir atanmışın başkanlık yaptığı siyasi bir organizasyon olduğu gerçeğiyle daha da kötüleşmiştir. İstanbul'daki siyasi patrikleriyle her bir kilise devlet içinde bir devlet gibidir. Her bir kilise, haklarının patrik tarafından yönetilen kilisenin haklarında müktesep olduğu farklı bir devleti veya milleti temsil eder. Bütün doğumlar, evlenmeler ve ölümlerin kayıtları patrikhanede tutulurdu. Bugün de böyledir. Hıristiyanların İstanbul'da kendilerine haksızlık yapıldığı zaman konuşacağı, bir imtiyaz temin edeceği veya yasal haklarını alacağı tek temsilcisi kendine

ait kilisenin patriğiydi.

Siyasi organizasyon farklı illere kadar uzanmış ve son tahlilde her bir bireysel kiliseyi içine almıştır. Geçen beş asır boyunca Türkiye'deki Hıristiyanların maruz kaldığı adaletsizlikler göz önüne alındığında, şimdi kilisenin büyük çoğunluğu değilse bile birkaç üyesinin organizasyona bir ruhi tapınak olarak değil de çekilen eziyetler için bir tazmin aracı ya da Bâbıâli'den bazı imtiyazları temin etme aracı olarak bakmaları gayet doğaldır. Türkiye kanunlarına göre kilise siyasi bir işlev görmelidir. İnsanların uygulamasında, birinci derecede siyasi bir işlev görmüş ve ruhi taraf arka plana itilmiştir.

Bu ülkede genel bir eğitim hiçbir zaman yoktu; ancak Müslüman hâkimiyeti altında her türlü eğitim engellendi. Müslümanların okulları Kuran'ı Arapça okumayı, Muhammed'in geleneksel hikâyelerini ve onun öğretisi hakkındaki yorumları içeriyordu. Hıristiyanlar arasında, insanların kilise mezhepleri için eğitildiği manastır okullarındaki birkaç genç dışında çok az kişi vardı. Zaman zaman, Rumlar ve Ermeniler arasındaki bazı parlak ve sorgulayan zihinlerin yerli ilmin sınırlarını çok aştığı ve öğrenmede öne çıktıkları doğrudur. Ancak bunlara nadiren rastlanır. Bütün dinlere ve sınıflara ait kitleler büyük bir cehalet içindedir. Son 25 yılda bile bu satırların

yazarı papazın dışında tek bir kişinin bile okuma yazma bilmediği pek çok Ermeni köyünde bulundu. Hatta Papaz bile kilisenin ayininde zaman zaman okumakta zorluk çekti. Önde gelen bir papaz, misyoner okulunda bir yıl okumuş bir öğrenciye şunu sordu: "Koca bir yıl okuduktan sonra senin için artık öğrenecek ne kaldı ki?" Kilisede böyle bir liderlik altında ve Türkler arasında genel eğitime açık olarak karşı çıkmayla, kitleler arasında cehaletin hiçbir değişim umudu olmaksızın neredeyse genel geçer olması şaşırtıcı değildir.

Eğer yukarıdakiler erkeklerin eğitimi söz konusu olduğunda doğruysa, kadınlar ve kızlar için ne beklenebilir? Kadına toplumda ve dinde daha düşük bir yeri

uygun gören Müslümanlar arasında, Türkiye'nin iç bölgelerinde pek çok yerde kadının okumayı öğrenemediği inancının yaygınlaşması doğaldır. Onlar arasında daha önce tartışılması gereken konu "kızlara eğitim imkânı sunulması" değil, "kızların okumayı öğrenip öğrenemeyeceği"dir. Türkiye'nin içlerinde, son elli yılda bu soru ateşli bir şekilde tartışıldı. Misyonerler öğrenebileceklerini savunurken, ülkenin önde gelen adamları da bunun değerlendirmeye bile alınamayacak kadar saçma olduğunu hararetle savundular. Onların ikna olması, gerçekten kızların okuyabildiklerini gördüklerinde gerçekleşebildi.

Bu şartlar altında toplumun genel

şartlarını ve kilisenin içler acısı durumunu tahmin etmek zor değil. Bu şartlar İstanbul ve İzmir gibi büyük liman şehirlerinde birazcık daha iyidir; ancak buralarda bile, içerilerden daha fazla eğitilmiş adam olmasına rağmen, kitleler arasında yoğun bir cehalet vardır. Ve kızların eğitimi için hiçbir hazırlık yoktur. Koca imparatorlukta herhangi bir dilde ne bir gazete ne de bir süreli yayın vardır. Edebiyatın durumu üretmeye kabiliyetli adam olsa bile önemli edebî eser oluşturulmasını desteklemiyor. Türk İmparatorluğu'nda 19. yüzyılın başı, Batı'daki Rumlar arasındaki öğrenmenin canlanması dışında edebiyat, öğrenme ve din için orta çağ olarak adlandırılabilir.

İstanbul ve Suriye, Türkiye'de Hıristiyan davası için Doğu kiliseleri içinde iki merkezdi. Çünkü buralar bütün bu kiliselerin kontrol merkeziydi. Büyük patrik Babıali'de ikamet ediyordu ve sultanla yakın ilişki içindeydi. İkinci patrik başkentteki amiriyle iş birliği içinde çalışarak Kudüs'te ikamet ediyordu. Bu kiliseler Protestan Hıristiyanlık için en iyi bu noktalardan ulaşılabilir ve etki edilebilirdi.

Misyonerler eski kiliselere, onların doktrinlerine veya uygulamalarına saldırmak için değil, bir eğitim sistemi organizasyonunda onların liderleriyle iş birliği yapmak ve kilise için eğitimli ve ahlaklı üstün bir ruhban sınıfı

oluşturmak için gönderildi. Kilisenin kendi kutsal kitaplarının modern bir versiyonunu kabul etmeleri ve insanlar arasında dolaşımını desteklemeleri beklendi. Bu nitelikteki bir işi en iyi şekilde yapabilmek için, misyonerler bütün bu kiliselerin merkezleriyle yakın ilişki içinde olmak ve buralardan uzak iç bölgelere ulaşmak için normal iletişim yollarını kullanmak zorundaydılar.

Yanlış anlamaları düzeltmek için Ermenilere ve Rumlara gönderilen misyonerlerin, kiliseleri bölmek veya eğitimi kabul edenler ve İncil'i yerel dillerde okumayı seçenleri ayırt etmek için gönderilmedikleri burada ifade edilmelidir. Onların tek yüce gayeleri, Ermenilerin ve Rumların kendi

kiliselerinde sessiz, ancak hakiki bir reform yapmalarına yardım etmektir. Misyonerler kiliselere, onların geleneklerine ve inançlarına herhangi bir saldırı yapmadılar; ancak müspet, sessiz çabalarla liderlere ne kadar eksik olduklarını göstermeye ve gerekli değişikleri yapmaya gayret ettiler.

Bu sessiz çaba 26 yıl boyunca misyonerlerin arzusuna ve Heyet'in amaçlarına uygun olarak ayrılık olmadan devam etti. Ayrılık çıktığı zaman, bu, misyonerlerin önlemek için gösterdikleri tüm çabaya rağmen çıktı. Böyle bir amacın başarıyla gerçekleşmesi için sadece kilisenin gücü ve etkisi yeterliydi. Sadece kendi liderlerinden, bütün imparatorluktaki kiliselere nüfuz

edebilecek bir reform hareketi başlatmaları ve sürdürmeleri beklenebilirdi.

XI. Hıristiyanlık ve İslam

İslamiyet'in doğuşundan geçen yüzyılın başına kadar Müslümanlar hiçbir zaman saf Hıristiyanlıkla devamlı surette bir irtibata geçmemiştir. İslam'ın başlangıcı, en azından görüntü olarak putperestliğin bütün özelliğini en azından ibadette yansıtan Hıristiyanlığa karşı bir protestoydu. O zamanki ve daha sonraki Müslüman liderler kendilerini, Hıristiyanlığın kendi inançlarından daha iyi olabileceğini düşündürecek hiçbir şey göremediler. İslam'ın mücadele halinde olduğu Hıristiyanlık, Müslümanların entelektüel onayını cezbedecek; hatta onların dikkatini çekecek şekilde takipçilerinin

hayatlarına ve uygulamalarına yansımıyordu. Suriye'nin, Ermenistan'ın ve Küçük Asya'nın bütün kiliseleri tevazuu, hakikati, saflığı ve doğruluğu yücelten Tanrılarının hassas ruhunu; aslından uzaklaşmış, dünyevileşmiş ve şeklî bir hale dönüştürmüşlerdi. Müslümanlar kuzeye ve batıya doğru muzaffer bir şekilde ilerlerken, Hıristiyanlığın sessiz tevazusunda ve affeden sevgisinde görülen kuvvetiyle bir kez bile karşılaşmadılar. Avrupa'da kiliseyi silahlarla tanıdılar ve saygılarını uyandıracak hiçbir şey görmediler.

İslam nereye nüfuz ettiyse, yaşayan Hıristiyanlıkla hayatî dokunuşa geçemedi. Bir Müslüman'ın geçen

yüzyılın başına kadar İsa'nın dini hakkında bildiği şey, fethettiği ve hükmettiği Hıristiyanları gözlemleyerek elde ettiği bilgidir. Kilise liderlerinin bile haddi aşan tecavüzlerini, ona göre resimlere ve putlara ibadet edildiğini gördüğü zaman kendi dininin daha üstün olduğu yargısına varması şaşılacak bir şey olmasa gerek. Bir Müslüman, Hıristiyan'ın kendisinden daha hakperest, dürüst veya saf olduğunu göremedi. Bu yüzden Hıristiyanlığın kendi dininden daha iyi olmadığı sonucuna vardı.

İmparatorluğun iç bölgelerinde bir Müslüman tarafından işletilen bir kervansaraya giden bir seyyah, çantasını dış avluda bırakmanın güvenli olup

olmayacağını sordu. Müslüman büyük bir dürüstlükle şöyle söyledi: "Üç saat mesafede yaşayan tek bir Hıristiyan bile olmadığı için elbette güvenli." Bu olay en azından bir Müslüman'ın Hıristiyanlığın insanı dürüst yapan gücü hakkında ne düşündüğünü gösterir.

Müslümanlar İsa'yı bir Kurtarıcı veya Rab olarak bilme ve onun ümmeti olma imkânını hakkıyla elde etme şansını asla yakalayamadılar. Onlar takipçilerinin hayatlarında ve yüzlerinde gerçek İsa'yı göremediler. Onlar İsa'nın sadece çarpıtılmış, cüceleştirilmiş ve bozulmuş bir görüntüsünü görebildiler ve gördükleri bu görüntüde onları cezbedecek bir alım, bir güzellik yoktu. Gerçek Hıristiyan hayatının

meyvelerinin Müslümanların dikkatine sunulması gayretleri ancak son zamanlarda olmuştur. Bin iki yüz senenin tecrübelerinin ve önyargılarının bir kuşakta, hatta bir asırda aşılacağını beklemek mümkün değildir, böyle bir şey de beklemiyoruz. Böyle oturmuş inançlar, ancak uzun süre tutulan oruçlar, dua ve fedakârlıkla değişecektir. Türkiye'deki mevcut misyonerlik bu ülkede bulunan herkese bireyde, ailelerde ve toplumda Hıristiyanlığın ne anlama geldiğini gösterme gayretidir. Müslümanlarla tartışarak onları Muhammed'in sahte peygamber, İsa'nın da tanrı olduğuna ikna etme gayreti değildir. Bu tür bir gayret sadece başarısızlıkla sonuçlanır. Müslümanlara

İsa'nın gerçek takipçilerinin hayatlarında İsa'nın gerçek yüzü gösterilmeli ve ona "Efendim ve Tanrım" diye haykırmasına yol açılmalı. Tekrar ediyorum, Müslümanlık İsa'yı kabul etme fırsatını hiç yakalayamadığı için Hıristiyan dünya, ona güzelliği, aşkı ve gerçek Hıristiyan hayatının gücünü gösterene kadar onların Hıristiyan olmasını beklemeyelim.

Türkiye'yle ilgili bu gerçekler ve ülke nüfusunu oluşturan farklı insanlar, ilk misyonerlere ve Misyonerler Heyeti'ne tam olarak malum değildi. Ülke de geniş ölçüde keşfedilmemişti ve iç bölgelere henüz el değmemişti. İslam muğlâk bir şekilde anlaşılmıştı. Rum Kilisesinin durumu ve ihtiyaçları hakkında bariz bir

bilgi vardı, ancak uzak iç bölgelerdeki Ermeniler ve diğer ırklar kısmen ve sadece birkaç kişi tarafından anlaşılmıştı. Arabistan, Suriye, Doğu Türkiye, Küçük Asya'nın iç bölgeleri; buraların adetleri, inançları, orada yaşayan insanların hayatlarıyla ilgili bilgilerin çoğu, Arabistan'ın belli bölgeleri hariç ülkenin her yanını dolaşan misyonerlerin incelemelerinden ve raporlarından bize gelen mirastır. Bir nesil insanlar arasında yaşayan ve dilde ustalaşan bu insanların çoğu, bildikleri ve gördükleri konularda en yüksek bir yetkiyle konuşabilirler. Bu soruya seksen yıl öncesinin şüpheli bilgileriyle hatta büyük cehaletiyle değil, neredeyse tüm ülkeyi kapsayan 80 yıllık misyonerlik

faaliyetlerinin bize tuttuğu ışıkla yaklaşıyoruz.

Modern misyonerlik tarihinde bundan daha zor ve karmaşık bir iş asla söz konusu olmamıştır. Türk İmparatorluğu'nun misyonerliğinde söz konusu olan problemler çok fazla ve her bir aşaması yeni zorluklar içeriyor. Bütün bu işlerde en önemli konu Müslüman bir yönetim gerçeğidir. Bu gerçek enine boyuna değerlendirilmelidir. Buna eski kiliselerin köhneliğini, ruhun uçup gittiği Hıristiyanlık şeklini, ırklar arasındaki nefreti, ülkenin fakirliğini, hükümetle alakalı her şeyde en kötü oluşun dışında her şeydeki belirsizliği, Müslümanların doğru Hıristiyanlığı gördükleri ve onun

kendi hükümetleri kadar kötü olduğu konusundaki yerleşmiş kanaatleri de eklenmelidir. İlk misyonerlerin karşılaştığı birkaç zorluk daha var. Diğer taraftan Doğu kiliselerinin Kutsal Kitab'a olan saygısının, kiliseye olan bağlılıklarının, din adamlarına olan bağlılıklarının, üstün zekâlarının, öğrenmeye karşı isteklerinin, büyük ilerleme potansiyellerinin teşvik edici yanları vardı. Türkiye kesinlikle yüksek ışıklar ve koyu gölgelerle işaretlenmiş bir farklılıklar ülkesi görüntüsü arz ediyordu. Olağanüstü bir zekâ, ruhi bir potansiyel ve genişlik ile yılmaz bir cesarete sahip kadın ve erkekler, hiç tereddüt etmeksizin, bu ülkeyi İsa ve İsevî medeniyet için kazanmaya geldiler.

"Türkiye'deki misyonerlerin yükseltici etkisi kesinlikle abartılmış sayılmaz. Bugün imparatorluktaki etkiler arasında en ümit verici olanıdır. Memlekette pek çok insan misyonerlere birinci amacı insanları kendi dinine döndürmek olan propagandacılar olarak görür, ancak misyonerler vazife yaptıkları yerde çok farklı bir karakter olarak görülürler: O bir eğitimcidir, bir doktordur, bir bilim adamıdır, bir barış tesis edicidir, bir komşudur ve medeni yaşamın bir timsalidir. Türk İmparatorluğu'nun nüfusundan kiliseye katılanların sayısı esas alınarak bir değerlendirme yapılırsa, oradaki misyonerlik başarısız olarak, en iyi ihtimalle kısmi bir başarı olarak,

değerlendirilebilir. Ancak Protestanların yaptığı misyonerlik işinin en küçüğüdür:

1- Misyoner Hıristiyan hayatı ve düşüncesinin tüm standartlarını yükseltir. Türkiye'de cehaletin, barbarlığın, hurafelerin ve düşük ahlâkın egemen olduğu köhnemiş kiliseler- Rum, Ermeni, Süryani- vardır. Misyonerlik karşısında üyelerini ellerinde tutmak için, bu kiliseler zekâ, saflık, ruhaniyet, gerekli medeniliği bulmakta ve misyonerlik teşebbüsü tarafında büyük ölçüde yükseltilmektedirler.

2- Türkiye gibi tıbbî yeteneklerin insanlarının ulaşımının dışında olduğu

ülkelerde önlenebilir acılar ve ölüm ürkütücüdür. Köylülerin herhangi bir yabancıya hastalarını doktor olabilir ümidiyle nasıl istekli getirdiklerine neredeyse her yolcu şahitlik yapabilir. Ülkedeki en parlak noktalar tarif edilemeyecek acıların dindirildiği misyoner tıp merkezleridir. Bunlar köy sağlık ocağından dünyanın en iyi cerrahlarından birinin sadece acıları dindirdiği değil aynı zamanda başkalarında da nasıl dindirileceğini öğrettiği Beyrut'taki Tıp Fakültesine kadar uzanır.

3- Ancak Türkiye'deki misyonerlik faaliyetinin en önemli safhası eğitim alanındakidir. Köylere yaygın bir biçimde serpilmiş mütevazı okullardan

tutun da Robert Koleji veya Beyrut'taki Suriye Protestan Koleji'ne (Bunlar misyonerlik teşebbüsünün meyveleridir.) kadar geniş ufuklu, hizipsel olmayan metotlarla gençlerin düşünmesi ve modern bilim ve medeniyeti benimsemesi için büyük çabalar sarf ediliyor. Bunun etkisi hâlihazırda geniş ölçüde görünüyor. Ve bir gün Türkiye sınırları içindeki yabancıların mallarını ve canlarını koruma konusunda insanlığın kanunlarını takdir eden bir devlet olarak, bugün Japonya'nın yaptığı gibi, milletler arasındaki yerini alırsa, bu medenileştirici kurumlardan dolayı olacaktır. Buna misyonerlerin basit Hıristiyan hayatlarıyla bütünlük içinde

verdikleri dersi de eklemek gerek. Türkiye için yaptıkları işten ayrı olarak, misyonerler bilime de çok katkıda bulundular. Arkeoloji bilimi imparatorluğun her tarafında onlara çok şey borçludur. Başka alanlardan bahsetmeye gerek yok, Suriye'nin botaniği hakkında tek yetkin kitap bir misyoner tarafından hazırlanmıştır. Benim düşünceme göre insanlığın sosyal gelişiminin tamamlanması ve bir dünya barışı sağlanması adına misyonerler diğer bütün alanlardan daha doğrudan katkıda bulunuyorlar."

GEORGE A. BARTON, Semitik Diller Profesörü, Bryn Mawr Koleji Filistin'deki Amerikan Doğu Bilimleri İnceleme ve Araştırma Okulu'nun

Direktörü, 1902-1903.

XII. İlk İlerlemeler ve Keşifler

Geçen yüzyılın başında Türk İmparatorluğu kadar geniş ve az bilinen bir ülkede misyonerliğe başlamak kolay bir iş değildi. Nüfusunu teşkil eden ırklardan Yahudiler ve Rumlar hakkındaki genel bir bilginin dışında çok az şey anlaşılmıştır. Türkler hakkında da çok daha az bilgi vardı. Amerikan Heyeti'nce kabul edilmiş politika gereği, misyonların ve merkezlerin yeri ve işin tam doğası ve metodu kararlaştırılmadan önce ilk misyonerler araştırma ve keşif için gönderildi.

Türkiye'ye ilk giden misyonerlere

verilen talimat ülkenin değişik bölgelerini tam olarak incelemelerinin önemi, nüfusu teşkil eden farklı ırkların karakterleri, inançları ve karakteristik yönlerine aşina olmaları şeklindeydi. Bazı durumlardan dolayı keşfedilmemiş belli bölgeler acil dikkat isteyen yerler olarak adlandırıldı. İlk giden misyonerlerin hepsine araştırmalarının ve gözlemlerinin sonuçlarını tüm detaylarıyla merkeze rapor etme talimatı verildi.

Türkiye'ye 1819'da giden ilk misyonerlerden Pliny Fisk ve Levi Parson'a verilen talimatta aşağıdaki bölümü görüyoruz:

"O ülkede ve çevre ülkelerde

yaşayan farklı kabile ve sınıfları ciddi bir dikkatle araştıracaksınız. Zihninizde her daim var olacak iki büyük soru şunlar olacak: Hangi iyi hayırlı iş yapılabilir ve nasıl? Yahudiler için neler yapılabilir? Putperestler için neler yapılabilir? Müslümanlar için neler yapılabilir? Hıristiyanlar için neler yapılabilir? Filistin'deki insanlar için neler yapılabilir? Mısır'dakiler, Suriye'dekiler, Ermenistan'dakiler ve sizin araştırmalarınızın uzanacağı diğer ülkelerdeki insanlar için neler yapılabilir?"

Sadece bu alıntı hepsinin ruhunu yansıtıyor ve Heyet'in Türkiye'de ve diğer ülkelerde misyonerlik faaliyetini başlatmasındaki kastı ve uzak görüşlü politikayı ortaya koyuyor. Misyonerlik için yüksek yetenekli ve geniş ufuklu insanlar seçilerek misyonları ve merkezleri seçme, işin nasıl yapılacağını ve yöntemini kararlaştırma onların sorumluluğuna verildi.

Heyetin arşivi, korkusuzca ve gayretle keşfeden, ayırt edici bir dikkat ve hassasiyetle gözlemleyen ilk misyonerlerin raporlarıyla doludur. Onlar gelecekteki pek çok şeyin kendi eserlerinin kapsamlı, raporlarının doğru ve tam olmasına bağlı olduğunun farkındaydılar.

Fisk ve Parson 1820 yılının başlarında İzmir'e vardılar ve derhal Rumca çalışmaya başladılar. Onlar Apocalips'in yedi kilisesine bir keşif yaptılar ve onların durumunu, ihtiyaçlarını tespit ettiler. Dikkatli ve ayrıntılı günlükler onların yaptığı tüm işleri ve gözlemlerini içermektedir. Keşif işini kolaylaştırmak için, Parson tek başına Filistin'e gitti, 1821 Şubat'ında oraya vardı. Onun oradaki temel amaçlarından biri Kutsal Şehre gelen kalabalık Hıristiyan hacılarla irtibata geçmekti. Filistin'de birkaç tur yaptıktan sonra Yunan Devrimi onu tekrar İzmir'e sürükledi, buradan Mısır'da İskenderiye'ye gitti ve orada 10 Şubat 1822'de öldü. Fisk'e Doğu

edebiyatı üzerine Paris'te okuduğu okulu bu amaçla bırakan Jonas King katıldı. 1823 yılı Ocak ayının başlarında ikisi, İskenderiye ve Kahire üzerinden Kudüs'e gitmek için yola çıktı. Her yerde İncil ve Arapça kitapçıklar dağıtarak Nil üzeriden Thebe'ye kadar gittiler. Türk, Arap, Rum ve Ermenilerden oluşmuş bir kervanla, karadan Kudüs'e, oradan da aşağı kıyıdaki Beyrut'a geçtiler. Burada birbirinden ayrıldılar. King Arap dilini daha iyi öğrenmek ve Arapları daha iyi tanımak amacıyla büyük bir konukseverlikle karşılandığı Lübnan dağlarında yaşayan Dürziler arasında kalmaya başladı. O vakte gelinceye kadar, bu adamlar Arapça'yı, Rumca'yı

ve İtalyanca'yı kolaylıkla kullanıyorlardı.

Bu ilk misyonerlerin gezileri Libya'yı, Lübnan'ı, Balbek'i, Cafa'yı, Hebron'u, Şam'ı, Antakya'yı, ve Latakya'yı kapsadı. Böylece bu geziler onların çöl kabileleriyle olduğu gibi Dürziler, Maronitler, Türkler, Rumlar ve diğer ırklarla yakın irtibata geçmelerini sağladı.

King, Tarsus üzerinden karadan İzmir'e döndü, Fisk de Bay ve Bayan William Goodell'in oraya varmalarından iki yıl sonra 23 Ekim 1825'te Beyrut'ta öldü.

Bu öncü eylemler büyük zorluklar ve

hatta tehlikeler içeriyordu. Bu ilk dönemdeki zorluklar Roman Katoliklerin tüm Protestanları Suriye'den sürme çabalarıyla daha da arttı. 1824'te Kudüs'teki misyonerler Katoliklerin tahrikiyle tutuklandı, bir Müslüman kadının huzuruna çıkarıldı ve ne Yahudi, ne Müslüman ne de Hıristiyan olmadığını söyledikleri kitapları dağıtmakla suçlandılar. Soyguncular tarafından yapılan saldırılar adiyattandı ve mutaassıp ayaklanmalar sürekli bekleniyordu. Türk-Yunan Savaşı pek çok kişisel tehlikeyi ve zorluğu beraberinde getirdi, ancak misyonerlerin hayatının kaybıyla neticelenmedi.

Bu tecrübeler ve sonrasındaki araştırmalar daha önce Kudüs'ün merkez

olarak seçileceği şeklindeki beklentilerin aksine Suriye ve Filistin için Beyrut'un merkez olarak seçilmesine yol açtı. Kudüs dikkatle incelendi ve ikliminin Amerikalı misyonerlerin daimi ikameti için uygun olmadığı görüldü. Beyrut deniz kıyısındaydı ve dağlara göre öyle bir konumu vardı ki yılın sıcak dönemlerinde misyonerler işlerinden ve insanlardan tamamen ayrılmadan dağlara çekilebilirlerdi.

Daimi misyon merkezlerinin seçiminde sağlık konusu en makul şekilde dikkate alındı. Daha sonraki tecrübeler göstermiştir ki, misyonerlerin sağlıklı olmayan şehirlerde yaşamalarına müsaade edilmesi veya böyle yerlerde

merkezi kurumların tesis edilmesi en kötü ve müsrif bir karardır. Beyrut, Suriye için günümüze kadar büyük bir misyoner merkezi olma özelliğini sürdürmüştür ve 80 yıl önce seçilmesinin hikmeti ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin farklı bölgelerinde diğer merkezlerin seçiminde de aynı akıllı, dikkatli metot izlenmiştir.

1820'den 1830'a kadarki on yıllık dönemde heyetin misyonerleri tarafından bu ülkede yapılan keşifler geniş kapsamlıydı. 7 kilisenin yerinin tespit edilmesi, Thebe'ye kadar Nil kıyıları, tüm Filistin ve Suriye'nin büyük bir kısmı keşfedilmişti. Kapadokya'ya İzmir'den girilmişti. Peloponnesus, Afrika'nın kuzey kıyısındaki Libya ve

Tunus da misyonerlik için ziyaret edilmişti. Bu dikkatli ve dini araştırmalar Kıptilerin, Maronitlerin, Rum Kiliselerinin dini inançlarını, uygulamalarını ve ahlaki durumlarını, aynı şekilde bu geniş topraklarda yaşayan diğer ırkların durumlarını ve ihtiyaçlarını Batı dünyasının gündemine getirdi.

Bu imparatorlukta geniş alanlar hâlâ keşfedilmemiştir ve Ermeniler, Nasturiler, Keldaniler, aynı şekilde Türkiye'nin uzak doğusu ile İran'da yaşayan Türkler, Türkmenler, Kürtler ve Farslar hakkında çok az şey biliniyor. Şartlar ve ihtiyaçlar, bu ihtiyaçlara nasıl en iyi cevabın verileceği, imparatorluğun her tarafı keşfedilene,

insanlar ve onlar arasındaki ilişkiler oldukça iyi bir şekilde anlaşılana kadar belirlenemez.

Bazı Avrupalı milletlerin de dâhil olduğu Türk Yunan Savaşı'ndan dolayı Suriye ve Filistin'deki işin merkezi olan Beyrut'tan 1828'de Malta'ya çekilmek zorunda kaldık. İki yıl Beyrut'ta kimse yoktu. 1828'in sonuna doğru o zaman Amerikan Heyeti'nin yardımcı sekreteri olan Rufus Anderson Malta'ya kardeşlerle görüşmek ve müzakere etmek daha sonra da Yunanistan ve Doğu'ya kişisel girişimlerde bulunmak için gönderildi. Bu görüşme Bird'in Beyrut'a yerleşmesine, Dr. Goodell'in de İstanbul'a gönderilmesine yol açtı.

Aynı zamanda Prudential Komite, Eli Smith ve H.G.O. Dwight'ı Küçük Asya'ya, Ermenistan'a, Kürdistan'a, Gürcistan ve İran'a yönelik geniş bir araştırma gezisi için göndermeye karar verdi. Bay Smith yakın ve hassas bir gözlemci, tecrübeli bir seyyah olmasının yanında hâlihazırda Arapça öğrenmişti, Türkçe'ye de bir şekilde aşinaydı. Bay Dwight henüz misyonerlik kariyerine başlıyor olduğu halde enerji ve cesaret doluydu.

Bu iki adam 1830 Mart'ında Malta'dan İzmir'e, Nisan'ında da oradan karayoluyla İstanbul'a geçtiler. Yolculuğa başlamadan önce, Tatarların bir reisinin koruması altına girdiler. Bu reis, misyonerlerin malının ve canının

İstanbul'a sağ salim teslim edileceğini bir kâğıda yazıp mühürledi. Yatak, yorgan, elbise, tencere tava, tabaklar, yazı takımı, kitaplar, yiyecekler vs. atların sırtında su geçirmez deri çuvallarda taşındı. Yolda dikkat çekmemek için ülkenin yerel kıyafetlerini giydiler. Onlara aynı zamanda pasaport ve resmi takdim mektupları da verildi.

Yolcular gidecekleri yere daha önce defalarca gittikleri halde, onlardan hiçbiri insanların dini ve ahlâki durumları hakkında dikkatli, bilimsel araştırmalar yapmamıştı. Hatta güvenilir bir harita bile mevcut değildi.

İzmir ve İstanbul'da Ermeniler ve

geçecekleri ülkeyle ilgili mümkün olan bütün bilgiyi elde ettikten sonra, bu iki misyoner kâşif İstanbul'dan 21 Mayıs 1830'da Tatar rehber eşliğinde ülkenin ücra iç kısımları için yola çıktılar. Bu unutulmaz yolculuğun dikkatlice tutulmuş günlüğü kendi türünün bir klasiğidir. Daha sonraki anlatılar ve bu bölgeyle ilgili bilgilerin tamamı, onların anlattıklarına çok fazla yeni bir şey eklemiyor.

Tokat'ta 18 yıl önce burada hayatını kaybeden Henry Martin'in mezarını ziyaret ettiler. Haziranın on üçünde Erzurum şehrine girdiler ve oranın Rusların elinde olduğunu, şehrin de ordunun karargâhı olduğunu gördüler. Ermeni nüfusun çoğu kaçmıştı. Orada

birkaç gün kaldıktan sonra, gittikleri her yerde hayret uyandırarak doğuya doğru ilerlediler. Karşılaştıkları herkes deniz aşırı ülkeden gelen yabancıların onların dilini konuşmasına şaşırsa da Türkçe bilgileri insanlarla rahatça sohbet etmelerini sağladı. Bütün sınıflardaki insanlara göre, sadece insanlar için bir misyon anlaşılamaz olduğundan oradaki insanlardan hiç biri onların maksadını anlayamadı. Oradan daha doğuya devam ettiler, Kars'ı ziyaret ettiler ve orada çok sayıda Ermeni'yle karşılaştılar. Tiflis, Soşa, Nahçivan, Eçmiadzin ve Hoy hattında İstanbul'dan yaklaşık 1500 mil uzaklıkta seyahatlerine devam ettiler. Ağustos ortasında Soşa'ya vardıklarında, zaten kendi başına çok

yorucu olan yol yorgunluğuna, bir at için bile uygun olmayan gece konaklamaları da eklenince iyice bitap düşmüşlerdi. Aynı zamanda son zamanlarda yetmiş binden fazla insanı öldürmüş koleranın ortasındaydılar.

Soşa'da bazı Alman misyonerlerle beraber yaklaşık iki buçuk ay kaldılar. Bu onlara kendilerine gelme ve insanları, ülkeyi ve dilleri daha yakından tanıma imkânını verdi. Tebriz'e yetmiş mil kala yolda Bay Smith ağır bir şekilde hastalandı. Tebriz'deki İngiliz konsolosluğundaki beyefendilerin zamanında ve müşfik yardımları olmasaydı, onun şehre ulaşıp ulaşmayacağı şüpheliydi.

O zamana kadar özellikle Ermeniler hakkında araştırma yapmışlardı. Tebriz'de kendileri hakkında araştırma yapmak ve bir rapor hazırlamak üzere Nesturilerle irtibata geçtiler. Yaklaşık iki ay kadar burada kaldılar ve sonra İran'da Salmas'a geçtiler, orada Nesturilerin bir kolu olan 250 yıl önce Roman Katolikliği seçen Keldanilerle irtibata geçtiler. Salmas'dan Urumiye'ye devam ettiler ve orada Nesturi lider tarafından sıcak bir şekilde karşılandılar.

Erzurum ve Trabzon üzerinden gemiyle İstanbul'a ve Malta'ya, yaklaşık on beş buçuk aylık bir yokluktan sonra 2 Temmuz 1831'de ulaştılar. O vakte kadar soyguncular ve her tür tehlikenin

dolu olduğu bir ülkede at üzerinde 2500 mil, denizde de 1000 milin üzerinde yol kat ettiler. Misyonerler ve yabancı ülkelerin temsilcilikleri tarafından ağırlanmalarının dışında - ki bu yolculuk boyunca nadir bir şeydir- Doğu ahırlarında hatta kervansaray gibi daha kötü yerlerde kalmak ve bin türlü mahrumiyet ve sıkıntıya boyun eğmek zorunda kaldılar. Bütün bu bölgelerden misyoner merkezleri kurmak için paha biçilemez değerde olduğu daha sonra ispatlanan, ülke, insanlar ve dinlerle ilgili doğru ve zengin bilgiler getirerek döndüler. Onların tuttukları günlüklerin neredeyse tamamını kapsayan araştırmaları hayatın her alanını, halkın âdetlerini ve ülkenin durumunu kapsıyor.

Bunlar yaklaşık 700 sayfayı geçen iki cilt halinde basıldı ve ırklar, diller, coğrafya ve dil üzerine çalışanlar için taşıdığı bilimsel değerden dolayı derhal bir klasik olarak kabul edildi. Bu geziyle ve onların "Ermenistan'da Araştırmalar" adlı eserinin basımıyla bütün bu bölge, dünyaya Hıristiyan misyonerliği için uygun bir operasyon alanı olarak açıldı.

Bay Smith ve Dwight'in çalışmasının direkt bir sonucu olarak Bay Perkins Eylül 1833'te Tebriz'e gönderildi. Ancak yoldaki olağanüstü zorluklardan dolayı, bunların arasında savaşan bazı Kürt kabileleri de vardır, Boston'dan ayrıldıktan bir yıl sonra bile oraya ulaşamadı. 1835 Kasım'ında Bay Perkins Dr. Grant'la birlikte Tebriz'den

Urumiye'ye kaydırıldı ve her iki yer o tarihten beri misyonerlik faaliyetlerinin merkezidir. 1835'te Trabzon misyon merkezi olarak seçildi ve dört yıl sonra misyonerler Erzurum'a yerleşti. Trabzon deniz kıyısındadır ve ülkenin tüm kısımlarına giriş yeridir. İran'dan Batı'ya giden büyük kervan yolunun sonundadır. Xenophon geri çekilen on bin kişilik ordusuyla oradan İstanbul'a gitmek için gemiye bindiğinden beri kıyıdaki limanlar arasında önemli bir yer tutar. Erzurum içerde, İran'a giden kervan yolunda bir haftalık mesafededir ve Doğu Anadolu'da en önemli şehirlerden biridir. Deniz seviyesinden yaklaşık altı bin fit yukarda bir plato üzerinde kurulmuştur. Ermeniler, Türkler

ve Kürtlerden oluşan kalabalık bir nüfusu vardır.

Dr. Asahel Grant 1835'te İran'a gitme umuduyla misyoner olarak atandı. Trabzon, Erzurum ve Tebriz üzerinden Urumiye'ye geçti. Ülkeye giren ilk misyoner doktor olan Dr. Grant'ın Doğu Türkiye'nin yüksek yaylalarında ve Batı İran'da yaşayan dağ Nesturilerinin durumlarını ve ihtiyaçlarını araştırması bekleniyordu. Ona verilen vazife Osmanlı imparatorluğunun en vahşi, en az bilinen ve en tehlikeli bölgelerinde kapsamlı yolculuklar yapmayı gerektiriyordu. Ülkenin enine boyuna tekrar tekrar yaptığı gezilere ek olarak, o, en önemli keşiflerini Kürdistan'da, Fırat ve Dicle ırmaklarını besleyen

kaynaklar arasında yaptı. 1839'dan 1845'e kadar, Dr. Grant Van, Diyarbakır, Harput, Mardin, Musul ve önemli pek çok şehri, insanların içinde yaşayarak, onların hayatını araştırarak, onları onlar için olan aşkının derinliği ve genişliğiyle kazanarak ve daimi olarak organize edilecek misyoner faaliyetleriyle onlara ulaşmayı planlayarak, ziyaret etti. Bu yolculukların bir kısmında Mr. Holmes ona eşlik etti, ancak çoğu zaman, yerli hizmetçiler hariç, yalnızdı.

Onlar 1839 Haziran'ında Diyarbakır'a vardılar ve şehri bir kargaşa içinde buldular. Soygun ve cinayet, bütün Avrupalılardan genel bir nefretle beraber, ortama hakimdi. Onlar paşa

tarafından kendilerini korumak için gönderilmiş otuz atlının eşliğinde Mezopotamya'dan 50 mil güneyde olan Mardin'e çekildiler. Mardin'de hayatları açıkça tehdit edildi. Hayatları neredeyse bir mucize ile kurtuldu. Aniden bir çete ortaya çıktı, valiyi sarayında öldürdü ve şans eseri şehir dışında olan misyonerlerin kaldığı yere saldırdı. Onları içerde öldürmek için kapatılan şehir kapısı onları dışarıda tuttu ve hayatlarını kurtardı.

Bay Holmes İstanbul'a geri dönerken, Dr. Grant tek başına Mardin'in 200 mil aşağısındaki Dicle üzerindeki Musul'a gitti. Bu iç kısımdaki önemli şehre gittiği zaman kalmak için bulduğu evin, onun daha sonra mezarı olacak yerden sadece

birkaç adım uzakta olması ilginçtir.

Musul'dan aynı yılın sonbaharında tek başına Kürdistan'ın keşfedilmemiş dağlarında geniş bir yolculuğa çıktı. Kısa bir süre sonra Müslümanlardan çok Hıristiyanlara karşı daha dostane olan ve şeytana inanan Yezidilerle karşılaştı. Burada yapılacak olan misyonerlik faaliyetlerinin hatırına buranın reislerini ziyaret etme ve onlarla arkadaşlık yapma zahmetine katlandı.

Tıbbî becerileri aracılığıyla, herkesin aşkını olmasa da saygısını kazandı. Birkaç yıl önce bilim adamı Schultz'un öldürülmesi için emir veren Kürdistan'daki geniş bir bölgenin emirini mahirane bir şekilde tedavi etti.

Bu gezi sekiz ay sürdü. Yerel kıyafeti ve kaba görünüşüyle o kadar değişmişti ki Urumiye'ye vardığında arkadaşları onu tanıyamadılar.

Urumiye ve Musul dönüş noktaları olmak üzere o ülke, tekrar tekrar dolaşıldı. Keşif işi Nesturiler, Kürtler ve Türkler arasında sıklıkla kendini açık bir savaş olarak gösteren düşmanlık nedeniyle daha tehlikeli ve zor hale geldi. Bir seferinde Dr. Grant emirin müttefiki, bir seferinde de Türk casusu olmakla suçlandı. Onun müthiş yeteneği, korkusuzluğu ve cezbeden Hıristiyan karakteri bütün engellerin üstesinden geldi ve Tanrı'nın koruyucu eli altında şiddetten korunmuş oldu.

Dr. Grant'ın dikkatli günlükleri, şüphe uyandırmamak için mutlak gizlilik içinde korunmalarına rağmen, Doğu Türkiye'nin bu vahşi ancak dayanıklı insanları hakkında bugüne kadar en iyi bilgileri ihtiva etmektedir. O vahşi ülkede yazarken yakalanmak muhtemelen onun derhal öldürülmesiyle neticelenirdi. Böyle bir eylem onu casus veya büyücü olarak damgalardı ve bunlardan her ikisinin de cezası ölümdü. Daha Dr. Grant sağken ve büyük ölçüde onun aracılığıyla Amerikan Heyetinin dikkati ve dağlı Nesturiler arasında direkt bir Protestan faaliyetinin başlatılması düşünüldü. Onlardan pek çoğu ismen Roman Katolik'ti; ancak büyük bir kısmı da böyle değildi. O

zamana kadar ilgi daha çok sözde Hıristiyan olan ırklara yöneldiği için, Kürtler arasında çalışmak için özel bir plan yapılmadı. Ancak Dr. Grant belli bir mezhep ya da ırktan çok "Asur ve Mezopotamya'ya yönelik" bir faaliyetin tesis edilmesini rica etti.

Zaman olarak kısa, ancak etkisiyle kapsadığı ve böylece kendisinden sonra gelecek olanlara misyonerlik alanı açtığı ülkelerin genişliğiyle ölçülürse uzun bir hayatın ardından Dr. Grant 24 Nisan 1844'te Musul'da öldü. Daha sonra Kürdistan'a seyahat eden ünlü Asurolog Bay Layard, Müslümanların Dr. Grant'tan en yüksek saygı ifadeleriyle bahsettiklerini ve Kürtlerin de defalarca ondan "iyi doktor" şeklinde

bahsettiklerini duyduğunu söyledi. Çok az misyoner bu kadar kısa bir zamanda vahşi, düşman ve savaşan ırklarla dolu bir ülkeyi dünyaya açma ve daimi misyoner mesleğinin kurulması konusunda bundan daha fazlasını yapabilir. Onun ziyaret ettiği en az altı yer misyoner merkezi oldu ve bunların hepsi hâlâ görevine devam ediyor.

Yukarı Fırat ve Dicle Boyunca Yapılan Keşifler

1850'de Bayan Dunmore daha önce Dr. Grant ve başkaları tarafından ziyaret edilen Diyarbakır şehrine misyoner olarak atandı. Klasik tarihte Amid olarak bilinen şehir Mezopotamya'nın kuzey ucunda Dicle Nehri'nin kenarında eski surlarla çevrili bir şehirdir. Antep ve Urfa'da Türkçe çalışmak için kaldıklarından hedeflerine vardıkları zaman neredeyse bir yıl geçmişti. Vardıkları zaman şehir tutuklamalarla çalkalanıyordu. Bu yüzden Bay Dunmore'un hayatı sürekli tehlikedeydi. Türk memurların korumasını açıkça reddediyordu ve bu yüzden

Protestanlardan nefret eden herkesin ortak avıydı. Bay Dunmore cesur, ancak taktik sahibi biriydi ve onunla arkadaşlık edenlere korkunç eziyetler yapılmasına rağmen; o, bu şehirde kendine iyi bir yer edinmeyi başardı. Orada iş oldukça iyi bir şekilde tesis edildikten sonra, kuzeydeki kalabalık, zengin ve daha az bilinen bölgeleri keşfe başladı. Mardin'i, Ergani'yi, Hani'yi, Harput'u, Arapkir'i pek çok önemli şehri -doğrusu bu geniş bölgedeki bütün önemli şehirleri- ziyaret ederek Erzurum'a kadar gitti.

1852 yılının sonuna doğru Harput'taydı ve orada karşılaştığı Ermenilerin karakteri ve şehrin stratejik konumu hakkında coşkulu bir şekilde

yazdı. Şöyle yazıyor:

> “Şehir her biri yüzle beş bin kişinin yaşadığı, hepsinin Ermeni olduğu, hepsi şehirden birkaç saatlik uzaklıkta 366 köyle süslenmiş geniş ve zengin bir ovaya bakıyor. Dolayısıyla en zengin bölge ve Türkiye’de gördüğüm en çekici ve vaat edici misyonerlik alanı.”

İnsanları, iklimi ve her taraftaki insanların ulaşılabilir olduğunu uzun uzun anlatıyor. Misyonerlerin acil olarak şehre gelmelerini rica ediyor. O sadece bu şehir hakkında rapor vermekle kalmadı, 25 milden 150 mile kadar hepsi Fırat nehri havzasında olan pek çok

şehir hakkında da yazıyor. Bunlar hakkında öyle hararetli şeyler anlatıyor ki iki yıl içinde iki yeni misyoner ailesi bu bölgede çalışmak için yola çıktılar. Dr. Dunmore tarafından ziyaret edilen her büyük yerin, çok zaman geçmeden ya misyonerlerin ikamet ettiği bir yer ya da eğitilmiş yerli çalışanların bulunduğu Hıristiyan faaliyetlerinin merkezi olması ilginçtir.

Bay Dunmore'un tatlı sertliği ve mutlak korkusuzluğu karşılaştığı herkeste derin bir etki yaptı. Onu izleyen insanların gelmesi için insanların kalplerini ve zihinlerini hazırlamak adına çok şey yaptı. Örneğin, Diyarbakır'da taşlamalara, hakaretlere ve açık suikast tehditlerine katlandıktan

sonra, kendisini fena halde kandıran zengin bir Müslüman'ı şikâyet etmek için Türk valiye cesurca gitti. Vali onu çok dikkate almadı ve Müslüman'ı derhal temize çıkardı. Bay Dunmore İstanbul'daki İngiliz Konsolosluğu'na başvuracağını, hatta adaleti temin etmek için şahsen İstanbul'a gitme niyetini ifade etti. Vali biraz düşündükten sonra kararını değiştirdi ve Müslüman'ı iki gün hapse koydu. Hapisteki adam salıverildiği zaman, misyonerlik merkezini ziyaret etti, özür diledi ve kişisel dostluğunu ilan etti. Bir süre sonra başka bir Türk Bay Dunmor'un hayatını tehdit etti ve bunun için nezarete konuldu. Türklerin tavırları derhal değişti ve pek çoğu misyonerlerin

öğrettiği gerçeği merak etmeye başladı.

Bay Dunmore nereye giderse gitsin, Dr. Grant'ın durumunda olduğu gibi, onu izleyen misyonerler için yol dikkat çekecek derecede hazırlanıyordu. Bu adamlar bütün doğu Türkiye'yi Amerikalıların bilgisine ve misyonerlerin ikametine açtılar.

İlk misyoner keşiflerinde Arabistan'a hiç önem verilmedi. O zaman Müslümanların din değiştirmesi konusunda çok az düşünülmüş görünüyor. Düşünülseydi bile İmparatorluğun diğer kısımları başlamak için yeteri kadar sayı sunuyordu. Arabistan hiçbir misyonerin araştırma gezisi yapmaya yönelmediği ve geride

hiçbir komisyonun orada görev yapması için hiç bir misyoneri desteklemediği uzak ve bilinmeyen bir ülke olarak görünmüş olmalı. Gerçekten de Süveyş Kanalı açılmadan ve Bombay'a Afrika'nın güneyi dolaşılarak yelkenlilerle ulaşıldığı zamanlarda Arabistan uzak bir ülkeydi. Ülke hakkında çok az şey biliniyordu ve pek çok yeri itibariyle Türk Sultanının veya başka herhangi bir ülkenin kontrolüne girmedi. Arabistan'ın altı milyon insanından bir milyon iki yüz binden fazlası sultanın tebası olduğunu kabul eder. Sultan bütün ülkeyi sahiplenmesine karşın, şu ana kadar, bu sahiplenmeyi gerçekleştirmiş değildir.

Sultanın hâkimiyeti altındaki Hicaz ve

Yemen'de hiçbir Hıristiyan'ın seyahat etmesine veya yerleşmesine izin yoktur. Ülkenin kalan kısımlarında yönetici emirler, dininden ayrılan Müslümanlara ölüm cezası vermeye hazırdır. İngilizler Aden'i ele geçirdikten çok sonra orada Keith Falconer Misyonu adı verilen bir merkez açıldı ve şimdi İskoçya'nın United Free Church'u bunu devam ettiriyor. 1889'da bağımsız, belli bir mezhebe bağlı olmayan bir misyon Basra körfezinin batı kıyısında açıldı. Bu misyonun üyeleri ülkenin iç bölgelerine nüfuz ettiler ve bu güzel ülke, eski bir ad ve üne sahip insanları hakkında dünyaya çok değerli bilgiler verdiler. Bu misyon 1894'te Amerika'nın Reformed Kilisesi

Heyeti'nce alındı.

Batı ve Uzak Doğu arasındaki büyük yola bu kadar yakın olan İslam'ın beşiğine modern eğitimin ve Hıristiyanlığın temel hakikatlerinin dokunmamış olması dikkat çekicidir. Ancak engeller modern düşüncenin ve hayatın girişine karşı uzun süre direnemez.

"Avrupa kıtasındaki Türkiye'de ve Küçük Asya'da misyonerlik faaliyetleri Amerikan Heyeti'nin elindeydi ve elindedir. Dünyanın hiçbir yerinde bu heyet ya da herhangi bir heyet İncil'i yaymak, okulları idare etmek ve hastaneler tesis etmek ve yönetmek için daha becerikli ve daha adanmış temsilcilere sahip değildir. Onların asıl amacı yerli Ermeni ve Rum kiliselerine yeni bir hayat vermek, onları şekilcilikten kurtarmak ve onlara saf ve aksiyoner bir Hıristiyanlık ruhu aşılamaktı. Vakit geldiğinde şartlar, eski kiliselerin çok iyi gözle bakmadığı bağımsız kiliselerin kurulmasını zorunlu kıldı. Ancak daha sonra pek çok yerde eski sistemin din adamları bu

kiliselere karşı daha dostane bir tutum sergilediler, bazı yerlerde kiliselerin hayatı misyoner kiliseleri vasıtasıyla canlandı.

Bizim okullarımızın mükemmeliyeti o kadar bariz ki onun canlandırıcı etkisi sadece Ermeni ve Rum okullarında değil, aynı zamanda Türk okullarında da hissediliyor.

Bizim misyoner doktorlarımızın yaptığı tıbbî çalışmalar kendisini büyük ölçüde her inançtan insana kabul ettirdi ve sadece isteyen herkese, cömert bir tedavi imkânı sunan dine karşı değil; aynı zamanda bunların gösterdiği makul tıp ve cerrahi sistemine karşı ciddi bir ilgi uyandırdı.

Genellikle bizim misyonerlerin yaklaşımına çok açık olmayan Müslümanlar bile bizim doktorlarımızın faydalı ve Mesihvari işlerini takdir etmekten kaçınamıyorlar.

Her nerede bir Amerikan misyonu kurulmuşsa, orası bir canlılık merkezi, etkisi uyuşuk Doğu hayatında bile çok farklı şekillerde hissedilen Amerikan hayatının teşvik merkezi olmuştur.”

Prof. Dr. JAMES B. ANGEL, Michigan Üniversitesi

XIII. Kurulu Merkezler

İzmir, Amerikalı misyonerlerin yerleştiği ilk Doğu merkezidir. Bu, Türkiye'nin önemli bir merkeziydi ve İstanbul daha iyi anlaşılana kadar, Türkiye'deki misyonerlerin merkezi olarak en önemli şehir olarak kabul edildi. 1820'den beri burası Amerikan Heyeti'nin istasyonlarından biri ve bir veya daha fazla ailenin ikametgâhı olmuştur. Burası Rumlar ve burada çok sayıda bulunan diğer ırklar arasında çalışmak için iyi bir başlangıç noktasıydı.

Üç yıl sonra Beyrut, Kudüs'te bir yerleşme denemesinden sonra bir

istasyon olarak seçildi. Orijinal planda Suriye'de özellikle Yahudilerle çalışma düşüncesi varken, dikkat daha uyanık ve ümit vadeden diğer ırklara yöneltildi.

İstanbul siyasi başkent ve ticari merkez olduğundan oranın Osmanlı İmparatorluğundaki misyonların merkezi olması kaçınılmazdı. İklim burada sağlıklıdır, şehir kısmen Asya'da, kısmen de Avrupa'da olduğundan bu iki kıtanın karakterini de almıştır.

İstanbul'u Türkiye'deki misyonların merkezi yapmak için başka bir güçlü sebep daha vardı. Bu, imparatorluktaki her bir önemli dinî mezhebin merkezinin İstanbul'da olmasıdır. Misyonerlik hareketine karşı muhalefet buradan çıkar

ve zorluklar en iyi çıktıkları yerde üstesinden gelinir. Valilerin ve devlet görevlilerinin imparatorluğun her tarafına gönderildiği devlet merkezi olduğu için, güçlü bir misyoner ekibinin burada olması gerekiyordu. Böylece devlet görevlileri misyonerlerin sadece uzak iç bölgelere gittiğini düşünmeyecekti. Başkent, Heyetin bir misyon merkezi olarak 1831'de seçildi. Burası ülkedeki Amerikalı misyonerlerin faaliyet merkezidir. Küçük Asya'ya, Kürdistan'a ve İran'a yapılan keşif turları bu merkezden başladı.

İlk keşifler Kraliyet Coğrafya Topluluğu'nun himayesinde John M. Parker ve Hıristiyan Bilgiyi Teşvik Etme

Topluluğu gibi farklı bilimsel organizasyonlar tarafından 1839-1840 yıllarında yapıldı. İstanbul'dan karayoluyla Kayseri, Malatya, Diyarbakır, Musul, Kürdistan, Bitlis, Maraş, Erzurum, Trabzon'a gidildi ve sonra tekrar İstanbul'a dönüldü. Küçük Asya, kuzey Mezopotamya, Kürdistan ve Ermenistan'da yapılan bu geniş gezinin raporları "Küçük Asya'da, Mezopotamya'da, Kaldea ve Ermenistan'da Seyahatler ve Araştırmalar" adıyla basıldı. Bu eser kalacakları yerleri planlamada misyonerler için paha biçilemez bir değer sahipti. Bu araştırmalar büyük ölçüde saf bir bilimsel bakış açısıyla yapıldı ve bazı durumlarda misyoner

gözlemleriyle desteklendi.

Türkiye'nin Avrupa ve Asya kıtasındaki geniş topraklarında misyon merkezlerinin tesis edilmesinde aceleci davranılmadı. Merkezler açılmadan önce ülkenin iyi bir haritası çıkarıldı ve ülke keşfedildi, sonra geniş kitlelere merkezlik teşkil etmesi açısından umut vaat eden ve misyonerlerin ikameti açısından sağlıklı yerler seçildi. Daha önce benimsenmiş olan politika her bir merkezde iki veya daha fazla aile olacak uzaklıkta merkezleri kurmuş görünüyor. Bu planın başarısı onun hikmetini ispatladı ve şimdi bile temayül, kuvvetleri dağıtmaktansa önemli merkezlerde birleştirme yönünde.

Daha önce açılan birkaç, ama sadece birkaç, merkez daha sonra terk edildi. Bunlardan üçü Musul, Diyarbakır ve Arapkir'deydi. Bunlardan birincisi son derece sağlıksızdı ve Mardin'in bir şubesi yapıldı. Son ikisi de Harput'un yüz mil çevresindeydi ve Harput'un şubeleri yapıldı. İlk merkezler seçilirken ortaya konulan dikkat ve ileri görüşlülük yaklaşık elli yıllık bir zaman testinin gösterdiği gibi başarılı netice verdi.

Karadeniz'in Doğuya doğru uzanan kısmının güney kıyısında kurulmuş olan Trabzon'a daha önce ifade edildiği gibi 1835'te yerleşildi. Burası Rum, Ermeni ve Türk nüfusuyla büyük öneme sahip büyük bir şehir.

1839'da Trabzon'un 110 mil güneydoğusunda, içerde bulunan Erzurum'a bir misyoner aile gönderildi. Bu merkezler açılır açılmaz, misyonun İstanbul'daki merkezine ve Boston'daki heyete bilgi temininin ve yollanmasının merkezi oldular.

Antep'te açılan merkez, o zaman Güney Ermenistan olarak adlandırılan bölgede 1849'da açıldı ve doğuda Urfa'dan başlayıp batıda Tarsus dağlarına kadar Maraş'ın önemli şehirleri, Adana, Halep, Tarsus, Haçin, Antakya, Kilis ve daha az önemli pek çok şehir dahil Kuzey Suriye'de yaşayan geniş bir kitlenin misyonerlik merkezi oldu. Daha sonra burası, Merkezî Türkiye Misyonu olarak bilinen şeyin

merkezi oldu. Bu bölgeye Akdeniz'den ulaşılabilir ve burada çoğunlukla Ermeniler ve Türkler yaşamaktadır. Ülkenin bu bölümünde Ermeniler çoğunlukla ana dillerini kaybetmişler ve sadece Türkçe konuşuyorlar. Kürtler ve daha vahşi ırklar uzak bölgelerde yaşadığı için, buradaki insanlar kuzey ve güneydeki kardeşlerinin yaşamak zorunda kaldığı eziyetleri yaşamadılar.

1850'de Selanik'teki Yahudilerin durumu araştırıldı, bu çalışma orada özellikle Yahudiler için çalışacak olan bir merkezin açılmasıyla neticelendi. O merkezden başka bir ırka ulaşma düşüncesi görünmüyor. Oradaki Yahudiler son derece cahil ve Rabinikler ve Müslümanlar arasında

dağılmışlardı. Şehrin sağlıksız şartları 1859'da merkezin İzmir'e taşınmasına yol açtı.

Merzifon, Kayseri, Sivas, Harput ve Bitlis gibi daha içerideki merkezler 1850'lerde kuruldu. En doğudaki misyoner merkezi olan Van'daki merkez 1872'de kuruldu. İstanbul'dan misyonerlerin düzenli bir şekilde ulaştıkları İznik ve Bursa 1847 ve 1848 yıllarında merkez yapıldı.

Bu merkezlerde konuşulan diller Beyrut merkezli Suriye sahasında Arapça ve Süryanice, Antep merkezli Merkezî Türkiye Sahasında Türkçe, Harput merkezli Doğu Türkiye Bölgesinde Ermenice'ydi. Mardin'in,

Musul'un ve Arabistan'ın dili Arapça, Trabzon dahil batı Türkiye'de de Rumca, Ermenice, Bulgarca ve Türkçe konuşuluyordu. Bu farklı merkezleri kontrol etmek ve yönetmek amacıyla başlangıçta gruplandırmak için farklı planlar denendi. Onları ayıran uzak mesafelerin, yol sorununun ve nakliye imkânlarının olmadığı o ülkede seyahatin zorluğundan dolayı tasnif edilemedi. Sonunda merkezlerin yukarıda ana hatları verilen şekli benimsendi ve her bir ayrı merkez kendi içinde küçük bir cumhuriyet oldu. Bütün merkezlerden delegelerin bir araya geldiği ve bir bütün olarak tüzüklerin düzenlendiği yıllık toplantılar yapıldı. 1872'de Avrupaî Türkiye Misyonu da

Batı Türkiye Misyonundan ayrıldı ve o zamandan beri tamamıyla ayrı bir organizasyon olarak yönetildi.

Bu merkezler tarafından kapsanan alanın genişliği şöyle anlaşılabilir: Sadece birkaç yerde merkezlerin birbirine olan uzaklığı 100 milden daha azdı. Doğu Türkiye'de Harput'a en yakın merkez, yüz elli mil uzaktaydı. Bu da normal yollardan gidilirse altı günlük yol demektir. Bitlis, Harput ve Mardin gibi bazı iç merkezlere ulaşmak için Karadeniz sahilinde at sırtında 3-4 haftalık bir yolculuk yapmanız gerekiyordu. Böylece ülke doğrudan, gayretli; eğitim, hayır işleri ve Hıristiyan faaliyetlerinin merkezi olan misyon merkezleriyle doldu. Hiçbir

yerde çok sayıda insanın açık olarak bizzat istemesinin haricinde merkez açılmadı. Bir merkez o zamanlar, bugün de olduğu gibi misyonerlerin ikâmet ettiği yerdir. Bu ikâmet kalıcıydı ve bunu herkese apaçık bir şekilde göstermek için misyonerler için evler alındı ya da inşa edildi ve hayat boyu sürecek işler için diğer düzenlemeler yapıldı. Bizatihi bu gerçek bütün sınıflar ve dinlerden insanlar üzerinde derin bir etki yaptı. Misyonerlik hareketinin çok kısa süreceği iddia edildiği zaman, hiç kimse "O halde misyonerler tarafından sahip olunan bu binalar ne anlama geliyor?" sorusunu cevaplayamadı. Eğer amaç geçici bir işi sürdürmek olsaydı, evler kiralanırdı. Kalıcılık görüntüsünü ve

izlenimini veren başka bir gerçek de misyonerlerin eşleriyle gelmeleri ve evlerini orada kurmalarıydı. Bu iki gerçek ilk başlardaki çalışmalara kalıcılık ve güç vermiştir. 1858'de Harput'ta yaşayan üç adam ve onların eşleri 1895 katliamının sonrasına kadar orada birlikteydiler. Sağlık sorunlarından ve evlerinin tahrip edilmesinden dolayı onların dördü de Amerika'ya gelmek zorunda kaldı. Bu altı kişiden üçü hâlâ yaşıyor ve ikisi de Harput'ta yaşıyor. Evli misyonerlerin merkezi istasyonlara daimi olarak yerleştirilmesinin ve oradan civardaki geniş alanda çalışmalarının Türkiye'nin her tarafı için akıllı ve etkili bir politika olduğu ortaya çıktı. Bu politika,

şubelerde kalan ve işi daha uzak bölgelere götüren eğitilmiş yerli papazların, vaizlerin ve öğretmenlerin geniş ölçüde kullanılmasını gerekli kıldı.

Her bir istasyon, Hıristiyan evin merkez olduğu ve irtibata geçilen herkese Hıristiyan etkinin sunulduğu sosyal bir yerleşim alanı oldu. Plan ülkenin bütün sosyal dokusunun yükseltilmesini ve daha temiz hale getirilmesini içeriyordu ve bizim bugünkü bakış açımızdan değerlendirecek olursak bunu başarmanın daha iyi bir yolu yoktu. İngiltere ve Amerika'daki dindar hayırseverler için rahat hanelerini terk edip bizim büyük şehirlerimizdeki

düşkünler ve mazlumlar arasında ikâmet etmek az şey değildir. Ancak iyi biliniyor ki, bu ikâmet değişikliği daimi değildir, hastalık halinde, eski ev ve arkadaşlara dönülebilir. Ancak misyonerler için durum farklıydı. Onların Amerika'da evleri dağılmıştı. İkâmetlerini ilelebet Türkiye'nin iç şehirlerine almışlardı. Hastalık zamanlarında, orada kaldılar. Memleketten hiçbir arkadaş onları ziyaret etmedi, ölümleri durumunda cenazeleri o ülkenin toprağına gömüldü. Çocukları orada doğdu, ve pek çok örnekte, iklimin haşinliğinden, ya da sağlığı koruyacak imkânların yokluğundan dolayı, çocuklar da oraya gömüldü. Yabancı misyoner hareketinde

görülen ahlaki metanetin pek çok öğesi burada yatar. Türkiye'deki ırklar üzerinde derin bir etki yapan ve şimdi de Türkiye'nin sosyal sistemini yeniden şekillendiren işte bu özelliktir.

1860'da Türk İmparatorluğundaki keşiflerden ve çalışmalardan kırk yıl sonra, imparatorluğun insanları ve onların ruhi ihtiyaçları göz önüne alındığında, misyonerlik çalışmaları en az beş farklı ırk için planlandı. Yahudilere olan ilgi devam etti ve sadece onlar arasında çalışmaya niyetlenmiş bir misyoner olan Dr. Schauffler'in vazifesi Kudüs'te değil İstanbul'da devam etti. O her birinin merkezi İstanbul'da olan ve Yahudilere yönelik çalışan üç İngiliz ve İskoçyalı

organizasyonla uyum içinde çalışıyordu. Şüphesiz Osmanlı İmparatorluğundaki yapılan işlerin ilk kısmında, Amerika'daki ve İngiltere'deki insanları en çok Yahudilerin cazibesi başka herhangi bir işin cazibesinden daha çok canlandırmıştır.

Rumlar için yapılan faaliyetlerde İzmir ve İstanbul umut vaat ediyordu. Yunanistan'ın özgürlüğünü kazanmasından dolayı hâlâ Türkiye'de yaşayan Rumlar sempatilerini ve ilgilerini Yunanistan'a yöneltmişlerdi ve vatanseverlik ruhu onları ulusal kiliseye bağlama noktasında güçlüydü.

Roman Katoliklerin tüm Süryanilerin kendilerine ait olduğu şeklindeki yoğun

muhalefetine rağmen, Süryaniler arasında da bir yer edinildi. Türkiye'deki misyonerliğin ilk 25 yılında en ağır muhalefet Türklerden değil Roman Katoliklerden geldi. Onlar matbaayı yasakladı ve Protestan misyonerlerin işini engelleyecek her tür yolu denemekten geri durmadılar.

Müslümanlara da ta başlangıçtan beri mesai ayrıldı. Protestanların ayinlerinde resim ve imge kullanmaması ve halkla ilişkilerde gösterişli şeylerin yapılmaması onları misyonerlere yaklaştırdı. Pek çok defasında Türkler misyonerlere "Siz bizim gibisiniz, siz iyi Müslümanlarsınız" demiştir. Tanışıklık ilerledikçe, bu hâkim ırktaki ilgi derinleşti. Mevcut şartlardan dolayı

Müslümanların doğrudan aydınlatılması için çok az çalışma yapılabildi. Özel konuşmalarla ve onların ihtiyacına uygun Hıristiyan literatürün hazırlanması ve basılması konusunda çok şey yapıldı.

Hem misyonerlerin hem de memlekette misyonerleri destekleyenlerin en çok ilgisini çeken grubun Ermeniler olduğu söylenebilir. Ülkede merkezlerin çoğu bu ırk için kuruldu. Her bir merkezde Ermeni vardı. Hatta Suriye'de ve iç bölgelerdeki merkezlerin tamamında Ermeniler ve Türkler misyonerlerin en çok irtibata geçtiği insanlardı. Ermenilere olan ilgi Protestanların 1840'ların ilk yıllarında kendi dindaşları tarafından yaşadığı ağır zulümlerle daha da arttı. Onlar açık

görüşlü, becerikli ve dindardılar ve zeki inancın çekirdeklerinin ekilmesi için güzel bir imkân sunuyorlardı. O zaman Avrupa kıtasındaki ve Makedonya'daki Bulgarlar için çok az şey yapılmıştı. Asya'da daha uzak alanlar öyle geniş ve öylesine ilgi çekiciydi ki, hemen yanı başımızdaki, Avrupa'nın güneydoğu köşesini işgal eden insanların şartlarına ve ihtiyaçlarına bakmak için en küçük bir duraksama bile olmamıştı.

1820 Şubat'ında İzmir'den Heyet'e yazan Levi Parson ve Pliny Fisk şöyle diyordu:

> "Akdeniz'in güney ve kuzeyindeki kalabalık Katolik ve Müslüman ülkelerin hiç birinde

tek bir Protestan misyoner bile yok. Muhtemelen 20 milyon insan barındıran tüm Türk imparatorluğunda daimi olarak çalışan tek bir misyoner merkezi yok. Ve bizim dışımızda sadece bir misyoner var."

Bu tek adam da uzun süre kalamadı. İstanbul ve Filistin'deki Yahudiler arasında çalışan İngiliz organizasyonlarına ek olarak, Türk İmparatorluğu'nun Hıristiyanlaştırılması ta baştan beri Amerikan Heyeti'ne bırakıldı. Daha sonraki yıllarda İsa'nın Müritleri ve Yedinci Gün Adventistleri ülkeye birkaç misyoner yolladılar, ancak onların faaliyetleri neredeyse sadece Protestanlar arasındaydı ve yine sadece

hali hazırda teşkil edilmiş kiliseleri bölmekle neticelendi. İngiltere'den Kilise Misyoner Organizasyonu Bağdat'ta bazı işler yapmıştı. Aden'de bir İskoçya organizasyonu ve ABD'den Reform Kilisesi, Arabistan'ın güney kıyılarında bazı faaliyetler yapmıştı. Birkaç diğer küçük örnek dışında, Suriye'nin kuzeyindeki Türk İmparatorluğu genel olarak sadece Amerikan Misyonerlik Heyeti'nin misyon sahası olarak bırakılmıştı.

1870'de Amerikan Heyetiyle yeni teşkil edilmiş Presbyterian Misyonerlik Heyeti arasında alanların ayrılması gerçekleştiğinde, güney Suriye ve İran bu heyete bırakıldı. Amerikan Heyeti ise kuzey Suriye'yi ve Türkiye'nin kalan

kısmını aldı. Avrupa kıtasındaki Türkiye'de aynı Heyet, Balkanların güneyinde Bulgarlar arasında ve Bulgarlar için yapılan çalışmaların tek yükümlüsüdür. Birleşik Devletlerden Methodist Episcopal Heyet'i de Balkanların kuzeyinde Bulgarlar için bazı işler yapmıştır. Birkaç küçük istisnanın dışında, Balkanların güneyindeki Makedonya ve Bulgaristan, Küçük Asya, Ermenistan, Kürdistan, Kuzey Suriye ve Kuzey Mezopotamya sadece Amerikan Heyeti'nin alanı olarak bırakılmıştır. Bu durum Heyet üzerine bir sorumluluk yüklemiş ve modern zamanlarda çok az misyonerin karşılaşabileceği bir imkân sunmuştur.

"Birkaç yıl önce İstanbul ve Beyrut'tan Mısır ve Bağdat'a kadar Türkiye'nin önemli bir kısmını gezme imkânım olmuştu. Gittiğim her yerde misyonerlik faaliyetlerine ve bu faaliyetlerin insanlar üzerindeki etkisine özellikle dikkat ettim. Burası neredeyse tamamıyla Amerikan Misyonerlik Heyeti'ne bırakılmış. Etki her yerde görülüyor ve mükemmel. Sofya'da müteveffa Başbakan Stvilloff bana İstanbul'da Amerikalı öğretmenler tarafından yetiştirilmiş gençler olmasaydı, bağımsızlığını kazandığında Bulgaristan'ın yönetim kademelerinde Rusya'ya bağımlı olacağını söyledi. Kendi, tıpkı pek çok seçkin Bulgar gibi, Robert Koleji'nin

bir mezunuydu. Suriye'de Suriye Protestan Koleji'nden mezun olmuş bir yerli bana şöyle dedi: "Biz Tanrıdan sonra Van Dyke deriz." Maraş, Antep, Urfa, Mardin ve ve Diyarbakır gibi içerdeki şehirlerde, Amerikan okulları ve büyük kendi kendine yetebilen kiliseler; yeni müjdeleyici Protestan ruhun ve entelektüel bozulmanın kadim beşiklerine yeni bir kalp ekleyen kültürün delilleridir. Harput'ta İngilizce öğrenmiş yüzlerce insan vardı ve yüzlercesi bu ülkenin cennetin ta kendisi olduğuna inanarak geldi. Amerikan misyonerlerinin henüz ulaşamadığı Musul'un güneyindeki kasabalara vardığımda, tezat insanı üzecek derecedeydi ve herhangi bir

entelektüel ya da materyal gelişme işareti bulmak imkânsızdı. Adanmış, zeki, geniş düşünceli misyonerlerin yaptığı işin, bir halkı cehaletten ve toplumsal bozulmadan kurtarıp medeniyete yükseltmede ticaretten veya sadece hükümet politikalarından çok daha etkili olduğu konusunda ikna oldum. Bizim misyonerlerimiz başka hiçbir şeyin temin edemeyeceği diğergam hizmet örneğini inançlarının gereği olarak yapıyorlar."

WILLIAM HAYES WARD,
Editör,
New York Independent

XIV. Reformda Başlangıçlar

Türkiye'deki ilk kuşak misyoner faaliyetleri sırasında Ermeniler hariç sadece birkaç elle tutulur sonuç elde edildi. Müslümanlar hiçbir şekilde tamamen düşman değildiler, arkadaşlık ve sık sık açık dostluk gösterdiler. Yahudiler kendileri arasında yapılacak bir reforma nereyse duygusuz katı bir duvar gibi karşı durdular. Süryaniler ve Rumlar ise Roman Katoliklerin liderliği altında açık saldırılarında ve ülkede misyonerlerin ayağını sağlamlaştıracak faaliyetleri engellemek için yaptıkları gizli entrikalarda çoğunlukla şiddetliydiler. Tüm imparatorlukta Protestan öğretiyi almaya ve ondan

faydalanmaya hazır olanlar, Türkiye'ye misyonerlik faaliyeti planlanırken hesapta olmayan Ermenilerdi. Doğrusu, genelde dünyada, özelde de yabancı misyonerlerin davasını destekleyen Amerikalı Hıristiyanlar arasında bu insanlar hakkında neredeyse hiçbir şey bilinmiyordu.

Amerikan Heyeti, Doğu'daki misyonunu Karadeniz'in kıyılarına ve özellikle Ermenistan'a uzatmayı düşünürken, Ermenilerden hiç bahsedilmemişti.

Levi Parsons 1821'de Kudüs'e vardıktan ve oradaki ziyaretinden çok kısa bir süre sonra, bazı Ermeni hacılarla irtibata geçti ve onların halkına

ve ülkesine misyoner gönderme konusunu konuştu. Bunlar kendilerine misyoner gönderilmesi konusunda istekli olduklarını ifade ettiler. Aşağı yukarı aynı zamanlarda İzmir'den Boston'a yazan Bay Fisk de Ermenilere misyonerler gönderilmesini tavsiye etti. Bu tarihten sonra "Yahudilere misyoner" konusu ısrarlı bir şekilde ön planda olmasına rağmen, Ermeniler arasında çalışma düşüncesi genişledi ve derinleşti.

Ermenilerin Heyetin çalışmaları dışında, daha doğrusu Heyet'in ortaya çıkışından oldukça önce yenileşme için geniş çapta çalışmaları olmuştu. 1760'lı yıllarda Ermeni Kilisesi'ni yenileştirme arzusuyla yanan bir papaz İstanbul'da

ortaya çıktı. Gregoryen Kilisesi'nin büyük yanlışlarını görüp, derinden hissetti ve bunları orta koyan bir kitap yazdı. Eğitimli bir adamdı ve bu adam reformunu yürekten onayladığı Martin Luther'in eserine az çok aşina görünüyor. Sürekli İncil'e göndermeler yaptı, kilisesini ve din adamlarını acımasız bir şekilde bu yüksek standartlara göre değerlendirdi. Papazların ve piskoposların istikrarsız hayatları, genelde insanların hurafelere olan inancı onu ciddi şekilde rahatsız etti. Ancak o da gerçek ruhi aydınlanmadan ve güçten mahrumdu ve ilahi hakikati genişliği ve saflığıyla göremedi. Kitabı asla basılmadı, ancak daha sonra gün ışığına çıkarılan ve sık

sık gönderme yapılan kopyaları farklı yerlerde saklandı. Ermeni Kilisesi'nin yanlışlarını ortaya koymada ve gerçek reform hareketi için yol açmada bu çabanın büyük etkisi oldu.

1813'te, Amerikan Heyeti ilk misyonerini Filistin'e atamadan 6 yıl önce, İngiliz ve Rus İncil Dernekleri Ermenilerin kendi ana dillerinde bir İncil vermek için ciddi gayretler sarf ettiler. Tüm İncil'in eski 4. yüzyıl Ermenice nüshasının bir baskısı o yıl Rus İncil Derneği tarafından St. Petersburg'da hazırlandı ve aşağı yukarı aynı vakitlerde, aynı İncil'in başka bir baskısı İngiliz Calcutta Auxiliary ve Yabancı İncil Derneği tarafından basıldı. 1815'te Ruslar beş bin nüsha bastı. İki

yıl sonra İngilizlerin bastığı iki bin nüsha piyasadaydı. Rus Derneği Eski Ermenice Ahdi Cedit'in ayrı basımından iki bin nüsha bastı.

İngiliz ve Yabancı İncil Derneği'nin 1814'teki raporlarında, Ermeni İncil'inin basılmasının Ermeniler, özellikle de Rusya'dakiler arasında çok ciddi bir ilgi uyandırdığını yazıyor. O zamanki İmparator Alexander, Rus İncil Derneği'nin işiyle ciddi şekilde ilgilendi ve bu yüzden bu dava bütün sınıflar arasında popüler oldu. Şimdi Ermenistan sınırındaki Rusya'da Etchmiadzinde ikamet eden Ermeni Kilisesi'nin ruhani lideri bu derneğin başkan yardımcılarından biri oldu. O, başkanına derneğin çalışmalarını takdir

eden ve kendi halkına Tanrı'nın Sözü'nün dağıtılması planını onaylayan bir mektup yazdı. Tiflis'in Ermeni başpiskoposu bu amaç için 600 ruble katkıda bulundu.

1818'de İngiliz ve Yabancı İncil Derneği Venedik'teki St. Lazarus Adası'ndaki Ermeni Katolik Koleji'nden, Ermenilere dağıtılmak üzere Ermenice Ahdi Atik'in 1500 nüshasını satın aldı. Daha sonra daha büyük sayıda nüsha satın alındı ve aynı şekilde dağıtıldı. 1823'te aynı İncil Derneği Ermeni Ahdicedit'in beş bin nüshasını ve sadece dört İncil'den de 3000 nüsha bastı. Bu kitaplar İngiliz ve Yabancı İncil Derneği'nin üyeleri ve Kilise Misyoner Derneği'nden Bay

Connor tarafından İstanbul'da, Rusya'daki ve Türkiye'deki Transkafkasya Ermenileri arasında dağıtıldı.

Bu gerçeklerin Ermenilerin reform hareketine hazırlanmasına önemli katkıları olmuştur. Geçmişte de bir bütün olarak ellerinde İncil olmasına rağmen çoğunlukla el yazması şeklindeydi ve halk kolayca ulaşamıyordu. Kutsal Yazmalar'ın değerli nüshaları manastırlara ya da daha büyük kiliselerde çoğunlukla kendisi de okuyamayan veya yazılanları anlayamayan papazların ya da koruyucuların dikkatli koruması altında tutuluyordu. Her yerdeki Ermeniler İncil'i ilahi ve vahiy yoluyla gelmiş

Tanrı sözü olarak kabul etti.

İncil'in adı Astvadsashoonch, ya da "*Tanrının nefesi*"dir. Evlerinde saklayabilecekleri, kendi elleriyle tutabilecekleri ve boş zamanlarında kullanabilecekleri İncil'i sevinçle karşıladılar. Daha önce kiliselerin törenlerinin kapanışında İncilin sadece gümüş işlenmiş kapağını öpmelerine izin veriliyordu.

Çok kısa zamanda ortaya çıktı ki, eski Ermenice, yani İncil'in bütün el yazmalarının ve Eski Kilise'nin ritüellerinin dili, aynı şekilde son zamanlarda basılan İncil'in dili, sokaktaki, eğitimsiz insanlar tarafından anlaşılmıyordu. Eğitim görmüş insan

sayısı çok az olduğundan, İncil'i anlayarak okuyanların sayısı sınırlıydı. Bu sayı sadece yukarıdaki din adamlarıyla, birkaç papaz, vartabet ve okullardaki öğretmenlerle sınırlıydı. Sokaktaki sıradan insana ulaşmak için, Rus İncil Derneği 1822 ve 1823'te Türkçe'ye çevrilmiş ve Ermeni harfleriyle basılmış bir Ahdicedit bastırdı. Ermenilerin büyük bir kısmı Türkçe'yi anladığı için, bu baskı onlara Tanrı'nın Sözü'nü getirdi.

Daha önce İncil'in insanlar arasında dağıtılmasına çok az karşı çıkmışlardı ya da hiç karşı çıkmamışlardı. Hatta en önde gelenlerden bazıları bunu destekledi. 1823'te İstanbul'daki İngiliz ve Yabancı İncil Derneği çalışanları

Ermeni patriğine Ahdi Atik'i modern, konuşulan Ermeni dilinde bastırmak için onay almaya çalıştılar. Ancak onlar çok şiddetli bir muhalefet ve kitabın basılması durumunda kitabın okunmasının yasaklanacağı tehditleriyle karşılaştılar.

Hem Ermeni, hem Rum, hem de imparatorlukta yaşayan diğer ırkların reform planlarının bağlı olduğu İncil basımı konusunu daha fazla uzatmadan, Kutsal Kitab'ın modern Ermeni versiyonunun basılmasıyla ortaya çıkan Ermeni din adamlarının düşmanlığının, ülkede bir nesil boyunca devam eden bu versiyonun gerçek Tanrı sözü olup olmadığı tartışmasını başlattığını belirtmek yeterli olacaktır. Eski

Ermenice Kutsal Kitapları Septuagint ve Latin Vulgat'ten çevrilmişti. Modern versiyonlar ise İbranice ve Yunanca'dan yapıldı. Bu nedenden dolayı her tarafta tartışılan bu iki versiyon arasında pek çok tutarsızlıklar vardı. Bu durum insanları İncil'i daha dikkatli incelemeye sevk etti. Eğer modern versiyonun da Tanrı Sözü olduğu kabul edilebilseydi, Ermeniler açısında onu bu sıfatla kabul etmek zor olmayacaktı. Tartışmanın bu safhası 40 yıl önce yapıldı ve ülkede bu versiyon artık Tanrı'nın Hakiki Sözü olarak kabul ediliyor. Ancak uzun süre bu, ırkın en güçlü adamlarının dikkatini ve enerjisini harcadığı hayati bir soruydu.

İncil tercümesi ve basımı işi İngiliz ve

Yabancı İncil Derneği ve Amerikan İncil Derneği himayesinde, tüm İncil'in Türkçe, Arapça, Süryanice, Farsça, Ermenice, Bulgarca ve Rumca konuşan insanlarda mevcut olana kadar devam etti. İncil'in bazı parçaları Kürtler ve Arnavutlar için de mevcuttur. Pek çok dilin konuşulduğu Türkiye'de reform yolunda, insanların konuştuğu dile çevrilmiş, ucuz formatta ve uygun ebatta basılmış ve imparatorluğun her yanında bol miktarda dağıtılmış Tanrı'nın Sözü'nden daha faydalı bir şey olamaz. İncil sadece bütün sınıflar tarafından sevinçle karşılanmadı, aynı zamanda o, kendisinden uzaktan haberdar olan ancak araştırmaya meraklı olanlarca da arandı. Nerede İncil ve özellikle de Ahdicedit

yaygın bir şekilde okunuyorsa, orada insanların çocukları için modern eğitim imkânları istemeleri ve Batı medeniyetinin daha iyi şekillerini almaya hazır olmaları ilginç bir gerçektir.

"Türkiye'ye ilk gittiğim zaman, oradaki misyonerlere ve misyonerlik faaliyetlerine karşı ön yargılı olduğumu açıkça itiraf etmeliyim. Şöyle ki: Bir Anglikan olarak Doğu'nun eski kiliselerine belli bir saygı ve kıymetle bakıyordum ve bana teorik olarak öyle göründü ki, misyonerlik teşebbüsünün izlemesi gereken yöntem bu kiliselerle iş birliği yaparak kendilerini eğitmelerini ve gerçek Hıristiyanlığa ulaşmalarını sağlamaktır. Amerikan Heyeti'nin misyonerleriyle ilk temasın neticesinde bu önyargı çarçabuk yok oldu. Bu adamlar sadece azimli ve samimi Hıristiyan değil, aynı zamanda deyim yerindeyse gerçekten Katoliktiler ve hizipçi değildiler.

Faaliyet gösterdikleri her yerde eski Hıristiyan kiliselerini mutlaka etkilemişlerdi. İşin doğrusu onlar (sanırım bunu söylemek mübalağa olmaz) Ermeni Kilisesi'ni yeniden canlandırdılar. Bu insanlar sadece kültürlü, kibar ve samimi dindarlar değil, aynı zamanda geniş, devlet adamı basiretine sahip farklı bir gruptu.

İstanbul'da iki muhteşem Koleji, Rumelihisarı'ndaki Robert Koleji'ni ve Üsküdar'daki Kız Koleji'ni yöneten kadın ve erkeklerle yakın irtibata geçtim ve yapılan işin değerini ve işin toplum üzerinde medenileştirici bir güç olarak derin etkisini değerlendirebilme şansını elde ettim. Daha sonra,

Beyrut'taki Suriye Protestan Koleji'yle ve Kongragational ve Presbiterian misyonerlerle irtibata geçtim. İstanbul'daki olumlu izlenimlerim burada da teyit edildi ve güçlendi. Amerikan misyonerlerince ulaşılan ve buraların ötesindeki yerlere yaptığım seyahatler, genel olarak ülkede misyonerlerin gerçek etkisini tahmin edebilmeme imkân tanıdı. Bu etki devasadır. Gittikleri her yerde misyonerler Amerikan adına onur kazandırmıştır, öyle ki, neredeyse Türkiye'de her yerde Amerikalı olarak bilinmek insanların güvenini kazanmaktır. Amerikan adı bir insanın insan kardeşlerine verdiği dürüst ve çıkarsız hizmetle eş anlamlıdır. Keşke

Amerikan adı her yerde misyonerlerin Türkiye'de oluşturdukları anlamda olsa. Buna Bulgaristan'ı da eklemeliyim.

Uzatmayalım. Bu konuda konuşunca çok istekli olabilirim ve bazen kullandığım dilin abartılı görünmesinden korkuyorum. Bu kadar küçük bir grubun, bu kadar az bir parayla Amerikalı misyonerlerin ve Amerikan okullarının yaptığı gibi imparatorluğun insanlarının hayatları üzerinde bu kadar derin bir etki yapabildiğini anlamak zordur. Bu insanlar gerek Türklerin, gerekse başka milletlerin okullar açmasına ve böylece eğitimin yaygınlaşmasına sebep oldukları için yükselmenin doğrudan ya

da dolaylı olarak araçlarıdırlar.

Keşke Türkiye'deki insanların misyonerler tarafından karşılanması gereken önemli ihtiyaçları, bütün engellere ve zorluklara rağmen sahanın sunduğu müthiş imkânlar hakkında konuşmak için zamanım ve yerim olsaydı."

Prof. JOHN P. PETERS, Kâşif

XV. Liderler, Yöntemler ve Afarozlar

Ta başta ifade etmeliyim ki, Amerikan Heyeti'nin Ermenilerle ilgili çabalarının amacı eski Gregoryen Kilisesi'ni zayıflatmak ya da oradakileri dinlerinden döndürmek değildi. Ermeniler arasında bir Evangelikal veya Protestan Kilise kurma arzusu yoktu. Onlar arasında herhangi bir organizasyon kurma düşüncesi yoktu, amaç sadece İncil'i insanların konuştuğu dilde takdim etmek ve onlara eski kiliselerinde ve kendi liderleri altında reform yapmalarında yardımcı olmaktı.

İstanbul'a Heyet tarafından gönderilen

ilk misyoner William Goodell'di. O, Beyrut'tan İstanbul'a Malta üzerinden imparatorluğun merkezinde bir merkez açıp oradaki Ermenilere ulaşma düşüncesiyle nakledilmişti. Goodell Beyrut'ta, İncil'i Ermenice ve Türkçe'ye çevirme işinde, biri piskopos ve diğeri okumuş bir adam olan iki önemli Ermeni tarafından yardım görmüştü. Onlar modern İncil'i tamamıyla kabul etmiş ve Ermeni Kilisesi için reformun gerekliliğine sağlam bir şekilde inanmışlardı. Dr. Goodell Ermeni misyonunun babası ve Ermeni politikasının şekil vericisi olarak adlandırılabilir. O müthiş bir entelektüel yeteneğe, saf bir ruhi kavrayışa ve pratik akla sahipti. İstanbul'daki duruma aşina

olduktan sonra şöyle yazmıştı:

> “Neredeyse her yerde kiliselerin kötü bir şekilde bozulmuş olduğunu görebilecek ve hissedebilecek kadar aydınlanmış ve samimi bir şekilde reform isteyen insanlar bulabilirsiniz. Bizim burada ne Kiliseyle, dogmalarıyla, ayinleriyle, önyargılarıyla bir işimiz var, ne de rahibelerle, papazlarla, din adamların evlenmesiyle vs. gibi konularla ilgileniyoruz. İşin doğrusu, biz Kiliseyle ilgili konulardan siyasetle ilgili konulardan uzak durduğumuz gibi uzak duruyoruz. Bu konulara dokunmak için

sebep yok. Biz insanları kalplerine ve İncil'e yönlendiriyoruz. Yeni bir kilise ya da parti kurmaya da kalkışmıyoruz. Bu tür davranışların hepsinden uzak duruyoruz. Onlara açıkça, "aranızda hâlihazırda yeteri kadar mezhep var, bizim yeni bir tane kurmaya ya da kiliselerinizi yıkmaya ya da kendimizinkini kurmak için sizin üyelerinizi çekmeye niyetimiz yok" diyoruz. Hayır, bir Rum, Rum olarak kalsın, bir Ermeni Ermeni olarak kalsın."

Başka bir yerde şöyle yazıyor:

> “Bizim faaliyetlerimiz hakkında ne kadar az şey söylenir ve bilinirse o kadar iyi olur. Bu ülkelerde sessiz, zararsız, rahatsız etmeyen bir yolla pek çok şey yapılabilir, ancak bir fırtınada hiçbir şey yapılamaz.”

O yine şöyle diyor:

> “Bizim krallığımız bu dünyaya ait değildir, burada ne kilise inşa ediyoruz, ne de herhangi bir şekilde bir kilise organizasyonumuz var.”

Dr. Goodell’in sayısı daha da artırılabilecek bu ifadeleri Doğu

kiliseleri arasında yürütülen misyonerlik faaliyetlerinin planını göstermesi açısından yeterlidir. Boston'daki Heyet görevlilerinin tavırları bu amaç ve metotla tam uyum içindedir. Kısacası, Doğu kiliseleri misyonlarının amacı ayrı bir kilise kurmak değil onlara kendi dillerinde Tanrı'nın Sözü'nü vermek, onun öğretilerini anlamalarına yardımcı olmak ve sonra kendi liderlerine akıllıca ve pratik gelen reform konularını gerçekleştirmede onlarla işbirliği yapmaktır. Bu planı gerçekleştirmek için ayrı bir cemaat teşkil edilmedi. Bütün bu başlangıç yıllarında misyonerler tarafından İstanbul'da devam ettirilen tek farklı dini ibadet kendileri, çocukları ve onlara katılmayı tercih eden şehirdeki

diğer İngilizce konuşan insanlar için yapılan özel İngilizce seminerlerdi. Bunun dışında, onlar zamanlarını kişisel konuşmalara ve Kutsal Kitab'ın yorumlanmasına ayırdılar. Eski Kilise'den ayrılmaları gerektiğini hisseden insanlar orada kalmaları ve yavaş yavaş reform için çalışmaları konusunda ikna edildi. Bu amaçlar ve planlar serbestçe patrik, papaz, piskopos ve kilise liderleriyle konuşuldu ve onlar bunu kalpten onayladılar. Misyonerler eski kilisenin Pazar günleri ibadetlerine ve diğer zamanlarda da özel toplantılarına gittiler ve davet edildiklerinde iştirak ettiler. Düşünülen reformların kilise sistemiyle veya o zaman hâkim olan ritüellerle hiçbir ilgisi

yoktu. Onları değiştirme arzusu yoktu. Tek amaç, sık kullanılan bir ifadede olduğu gibi, "*hakikati tesis etmekti*." Hakikat gelirse batıl gidecektir.

Herkes biliyordu ki, papazların eğitimi için gerekli okullar olmadan kilisede daimi bir reformun olması mümkün değildi. Kilisedeki papazlar çoğunlukla eğitimsiz, cahil ve çoğu zaman kaba adamlar olduğu sürece, kilisenin düşük entelektüel, ahlaki ve ruhi seviyesinden asla kurtulamayacağı barizdi. Pek çok din adamının cehaletinden dolayı, Ermeniler arasında eğitim davası her yerde çökmüştü. Bu şartları ve ihtiyaçları tam olarak kavrayan ve aynı zamanda durumun nezaketinin farkında olan Dr. Goodell ve arkadaşları,

misyoner okulları açmak yerine, gerekirse misyoner yardımı da yapılarak Rum ve Ermenileri kendi okullarını açmaya ikna etti.

Türkiye'de misyonerlik faaliyetlerinin başladığı sıralarda, İngiltere'de Joseph Lancaster tarafından organize edilen okul sistemi, sadece o ülkede değil aynı zamanda Birleşik Devletler'de de çok ilgi uyandırıyordu. Bu sistem, çok az eğitilmiş öğretmen gerektiren ve ders kitabı gerektirmeyen bir monitör sistemiydi. Denendiği her yerde halkın ilgisini çekiyor görünüyordu ve çocuklarda hızlı ve yüzeysel bir gelişme sağladığı kesindi. Lancester Okulları Yunanistan'da büyük bir rağbet dönemi yaşıyordu. Bu okullar İstanbul'a

yayıldılar ve derhal Rumlar, Ermeniler ve Türkler tarafından benimsendiler. Bu okulların halkın zihnini etkileme ve eğitim için istek uyandırma gücü vardı. Bu okullar çoğunlukla dindardı ancak bir hizbe ait değildi. Ne Türkler ne de Rumlar bu okulları uzun süre devam ettirdi, ancak öğrenme tohumları özellikle Ermeniler arasında verimli toprağa düşmüştü.

Başkentte faaliyet gösteren başka bir etki de aynı amaca hizmet ediyordu. Jonas King Suriye'den ayrıldığı zaman, tuttuğu tarafı ispat etmek için pek çok Kutsal Metin'den göndermeyle doldurduğu, Doğu kiliselerindeki reform ihtiyacı konusunu uzun uzun tartıştığı bir veda mektubu yazdı. Bir Ermeni

piskoposu olan Dionysius bu mektubu Ermenice'ye tercüme etti ve 1827'de elyazması bir kopya piskopos tarafından İstanbul'daki daha etkili bazı Ermenilere gönderildi. Ermeni Patrikhanesi'nde bir toplantı yapıldı ve bu toplantıda gönderme yapılan Kutsal Kitap bölümleri incelendi. Orada oybirliğiyle kilisenin reforma ihtiyacı olduğuna karar verildi. Meşhur Peştamalcı Okulu bu toplantının bir ürünüdür. Burada, bu okulda düzenli ders almamış hiç bir Ermeni papazın İstanbul'da atanmamasına karar verildi.

Bu okul çok sayıda genç insanın zihinlerini hakikati kabul etmesi ve daha sonra reform hareketinde lider olmaları yönünde hazırladı. Peştamalcı dikkate

değer beceri ve iktidar sahibi bir Ermeniydi. Dikkatli bir ilim adamı ve Ermeni dili ve edebiyatının eleştirel bir öğrencisiydi. Dışardan bir adam olmasına rağmen, Doğu ilahiyatı ve Kilise tarihi konusunda son derece bilgiliydi. İncil'le ilgili çalışmalarında da aynı derecede dikkatli ve derindi. Onun liderliği Ermeniler tarafından kabul edildi. O, misyonerlerin bir arkadaşıydı, ancak ırkını şüphelendirmemek için işini bağımsız olarak sürdürdü. İnançlarında ve düşüncelerinde Evangelist olmasına rağmen, 1837'deki ölümüne kadar bunu açıkça ilan etmedi. Ancak o zamana kadar eski kiliseyle henüz ayrılma olmamış ve Tanrı'nın Sözü'nü anlamaya

çalışanlara yapılan eziyetler başlamamıştı.

Ermenilerle, Rumlarla ve Süryanilerle ilişkili olarak Evangelical kelimesinin kullanıldığı her yerde, bu kelime yerel dillerde Ahdicedit'i okuyanlara gönderme yapar. Ermeniler arasındaki Evangelistler Ahdicedit'i okuma haklarına sıkıca tutunan ve kilise karşı çıksa bile onun mükemmel öğretisini takip eden demektir. Engellerin ve eziyetlerin ateşi altında faaliyetlerine devam edememelerinden dolayı bu kelime Gregoryen Kilisesi'nden çıkarılanlar için kullanılmaya başlandı. Türkiye'de bu kelime sadece İsa'nın müjdecisi ifadesinden türetilmiş orijinal anlamına sahiptir.

1833'te İstanbul'daki misyonerler Peştamalcı okulunda eğitilmiş 15 Ermeni papazın atanmasında Patrikhaneye davet edildiler. Bu adamlar çoğunlukla eski kilisenin hurafelerinden arınmış ve köklü bir reform ihtiyacının farkında olan adamlardı. Gregoryenler ve Evangelistler arasındaki ayrılma gerçekleştikten birkaç yıl sonra, Protestanların liderleri çoğunlukla Peştamalcı Okulu'nda eğitim almış kimselerdi. Onlar misyonerlerin gözetiminden bağımsızdı ve Gregoryen Kilisesi'nin din adamlarınca son derece saygı ve takdir görüyorlardı.

Bu becerikli ve uyanık insanlar üzerindeki bütün bu güçlerle birlikte, ileri düşünceler başkentteki insanlar

arasında hızla yayıldı. İçerdeki şehirlerdeki insanlarla olan sürekli ilişkiler, orada da bir merak duygusu uyandırdı. İstanbul'daki patrik ve iç şehirlerdeki bazı piskoposlar İncil çalışmalılarının ve gerçek öğrenmenin yeniden canlanmasından memnun kaldılar. Misyonerler, bütün okulları Ermenilerin açmasına ve yönetmesine gayret ettiler. Misyonerler sadece Ermenilerin insanların harekete geçmesini başaramadıkları zaman müdahale ettiler.

Reform hareketinin düzenli ilerleyişi şehirdeki büyük yangınlardan, kolera, veba ve iç savaştan dolayı kesintiye uğradı. Günümüze kadar, bu engelleyici ve bölücü güçler Türkiye'nin bazı

bölgelerinde mevcuttur ve sürekli ilerlemeye pek çok engel teşkil etmektedir.

Roman Katolikler İncil'in insanlar arasında dolaşımına açıkça karşıydılar ve güçlerini doğruluğun ve öğrenmenin canlanması için gayret eden hareketi denetim altında tutmak için kullandılar. Sürekli devam eden gayretlerle, hatta Peştamalcı zamanında bile, hareket hakkında, Eski Kilise'deki bazı liderlerin zihinlerine şüphe tohumları attılar. Sadece eğitilmiş adamların papazlığa atanması ve kilisede öncü bir etki yapması durumunda, güçlerinin yakında yok olacağını düşünen eğitimsiz din adamları tarafından öncülüğü yapılan bir Reform karşıtı parti yavaş

yavaş kuruldu. Onlar 1829'da patriklik pozisyonuna ülkenin iç bölgelerinden cin fikirli ve bağnaz birini atamada başarılı oldular. Derhal Evangelist harekette önde gelen bazı adamları yakalatmaya ve hapse attırmaya başladılar. Bazılarının iç bölgelere girişi sadece İncil okudukları için yasaklandı.

Gizli bir organizasyon olan Ermeni Evangelist Birliği'nin 1839'da yaklaşık 20 kadar üyesi vardı. Bunların kiliseleri, ülkenin reformunu planlamak, dua etmek ve İncil çalışmak için bir araya gelmiş, akıllı, ileri düşünceli insanların kurduğu bir ortaklıktı. İmparatorluktaki aydınlanmış insanlarla gizli yazışmalar yaptılar. Onlardan hiçbiri ne kiliseden ayrılmıştı, ne böyle bir şey düşündüler

ne de başkalarını teşvik ettiler. Onlar sadece Gregoryen Kilise'nin kurtuluşunu planlıyorlardı. Bu birlikler ülkede devam etti ve çoğaldı. Ancak Protestan kiliseler açıldıktan sonra gizli bir dernek olarak devam etmediler.

3 Mart 1839'da yardımcı Patrik Hagopos tarafından, misyonerler tarafından basılan ve dağıtılan bütün kitapların yasaklandığını ve bu tür kitaplara sahip olanların teslim etmesi gerektiğini ifade eden bir Patrikhane talimatı çıkarıldı. Birkaç gün sonra sempatik ve kibar Patrik Stepan azledildi ve yerine Hagopos geçirildi. Aynı Katoliklerin kışkırtmasıyla, Rum Patriği de misyonerlerin kitapları aleyhinde bir talimat çıkardı. Bu şekilde

başlayan terör dönemi başkentte ve ülkenin iç kısımlarında uzun yıllar devam etti. 28 Nisan 1839'da Ermeni patriği misyonerlerle haberleşen ve onların kitaplarını okuyanlara karşı Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına korkunç engellerle tehdit ettiği yeni bir talimat yayınladı. Tutuklanmalar ve hapse atılmalar sık sık meydana geliyordu. Yerli Evangelistler aklını kaçıracaktı ve misyonerler bir çıkış kapısı bulamıyorlardı.

Şükür ki, o vakitte Sultan, Mısır'da Muhammed Ali'yle savaştaydı ve tüm patrikleri yenilmiş ordusuna asker toplamaları için çağırdı. Sultanın yenilmesi, ölümü, yerine oğlu Abdülmecid'in geçmesi, Türk

donanmasının kaybı herkesi dehşete düşürdü ve bu durum en şedit bağnaza bile o zaman için eziyet ettirmeyi unutturdu. Pera'da üç dört bin Ermeni evini tahrip eden bir yangın, eziyet görenlere karşı kalplerin yumuşamasına sebep oldu.

İşler başkentte bu durumdayken, misyonerliğin öncü güçleri İncil'in nüshalarını tedarik etmede istekli olanların sayısının önemli miktarda olduğu iç bölgelere ilerliyordu. Din adamları tarafından İstanbul'dan başkentten uzak Ermenilere gönderilen uyarılar çok dikkate alınmıyordu. Şiddet İstanbul'da o kadar azaldı ki, Evangelist hareket tekrar ivme ve güç kazandı. 1840 Kasım'ında, İstanbul'dan yaklaşık

5 mil uzakta Boğaz'ın kenarında Bebek'te bir erkek yatılı okulu açıldı. Bu okulun müdürlüğünü Cyrus Hamlin yapıyordu. Ona ve okuluna karşı Papa taraftarlarının ve Rum patriğinin tüm gazabı yönelmişti. Ermeni patriği onlara katılmayı reddetti. Kitaplar için talep arttı. 1841 yılına gelindiğinde İmparatorluğun tamamına yayılması artık kesinleşmiş olan büyük bir reform hareketinin geliştiği barizdi. Önde gelen zalimlerden bazıları görünmeyen ancak karşı konulamayacak bir gücün Ermeni milletini hareket ettirdiğini görecek kadar zekiydi. Reform ruhu tüm ülkeyi silip süpürüyor, zihinleri uyandırıyor, vicdanları harekete geçiriyor ve entelektüel özgürlük talep ediyordu.

Bu durum 5-6 yıl kadar devam etti. Bu sırada Evangelistlerin, Eski Kilise'den ayrılmaları söz konusu olmamıştı. Misyonerler her zaman onların kalmasını ve güçlerini kiliseye karşı değil onun suiistimallerine ve hurafelerine karşı kullanmalarını istedi. Çoğunlukla onlar eski kilisede halkın katıldığı ibadetlere katıldılar ve sağlam üyeler olarak değerlendirildiler. Misyonerlerin bu durumu değiştirme düşünceleri yoktu, eğer böyle bir şey düşünmüş olsalardı, bunu yapmaya güçleri yeterdi. O zamana kadar hareket Kilise içinde reforma yönelik bir hareket olmuştu ve çoğunlukla kendileri sadık üyeler olan Ermeniler tarafından yönlendirilmişti. Zulmederken, Kilise aslında kendine

zulmediyordu.

1846'nın başlarında hareketin sadece gücünden değil aynı zamanda genişliğinden de korkuya kapılan Patrik, daha zorlayıcı tedbirler başlattı. 25 Ocak Pazar sabahında Patrikhane'deki düzenli ayinin kapanışında içeriyi karartıp, ana sunağın da önüne bir perde çekerek bir Evangelist olan Papaz Vartanes'e ve tüm modern mezheplere karşı bir aforoz tebliği okundu. Onun üzerine akla gelebilecek her türlü suçlu yaftaları yapıştırılarak, kiliseden uzaklaştırdı ve onu "şeytan ve inananların içine giren bir şeytan çocuğu" olarak damgalandı. Bütün inananların onu hanelerine kabul etmesi, onun selamını alması veya yüzüne

bakması yasaklandı.

Çılgın bir fanatiklik ruhu hüküm sürmeye başladı. Bu en kapsamlı ve fanatik zulümler Evangelistleri aramaya başladı, onların patrikhaneden özür dilemeleri ve geri dönmeleri, ya da sonsuza kadar toplumdan uzaklaştırılacakları, her tür sosyal haktan yoksun olacakları ve Kiliseden uzaklaştırılacakları söylendi. İzleyen Pazar günü, daha alevlenmiş bir ihtirasla, patrik, piskopos ve vartabedlerin en şiddetli kınamaları eşliğinde bütün kiliselerde ikinci bir aforoz okundu. Evangelistlerin tamamı "Tanrı, bütün ermişler ve Patrik Matteos tarafından lanetlenmiş, aforoz edilmiş" olarak ilan edildiler. Patrik sadece

İncil'i okuyanlara ve onun öğretilerine inananları suçlamakla kalmadı, aynı zamanda onları koruyan ve onlarla irtibat kuran kimselere de büyük lanetler okudu. Son iki aforozun basılmış kopyaları Türkiye'nin her tarafına bütün kiliselerde okunmak üzere yollandı. Bu noktaya kadar bile, Evangelist Ermeniler Eski Kilise'den ayrı bir cemaat oluşturmak için herhangi bir harekette bulunmamışlardı.

Kilisede dini bir festival günü olan 21 Haziran 1846'da patrik Evangelist ilkelerine bağlı kalanlara karşı yeni bir aforoz tebliği çıkardı ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bütün Ermeni kiliselerinde bu tebliğin festival yıldönümlerinde kamu önünde her yıl

okunmasını emretti. Bununla, Protestan veya Evangelist Ermeniler Gergoryen Kilisesi'nden tamamıyla kopmuş oldular. Onların reformun her ilkesini reddetmeden dönüş umutları kalmamıştı. Bunu elbette yapamazlardı.

Bu aforoz edilmiş kardeşler derhal misyonerlerden yardım istedi. Türkiye'deki farklı misyoner merkezlerinde delegelerin katıldığı bir toplantı İstanbul'da yapıldı. Orada daha sonra Amerikan Heyeti'nin sekreterlerinde biri olan, Dr. Pomeroy da vardı. Bu toplantıda İstanbul'daki Evangelist Ermeniler arasında bir organizasyon için planlar yapıldı. Sonuç olarak, 1846 Haziran'ının ilk gününde bir araya geldiler ve İlk Evangelist

Ermeni Kilise olarak kurumsallaştılar. Kilisenin 37'si erkek, kırk üyesi vardı. Bir hafta sonra Peştemalcı Okulu'nda eski bir öğrenci olan Ermeni bir papaz kiliseye atandı. Ermenice'de bir broşür basıldı. İçinde onların iman ikrarını ve patriğin cezri tedbirlerinden dolayı neden ayrı bir oluşuma gitmek zorunda kaldıklarını açıklayan nedenler vardı.

Aynı yaz, benzer Ermeni kiliseleri İznik, Adapazarı ve Trabzon'da oluşturuldu. Müslümanlar bunu anlayışla karşıladılar. Bazı Evangelistlerin huzuruna çıkarıldığı bir Müslüman kadı şöyle dedi:

> "Sizin aforoz edilmenize müdahale edemeyiz, ancak siz

taahhütlerinize uyduğunuz sürece sizi medeni bir şekilde koruyacağız. Sizin malınız bizim malımızdır, sizin eviniz bizim evimizdir. Huzur içinde olun."

Türk İmparatorluğu'nun bütün tebaası bir tanınmış dini cemaatin üyesi olarak kayıtlıdır. Ermeni, Rum ve Katolik gibi her bir farklı Hıristiyan cemaatin her birinin Bâbıâli'de kabul edilmiş reisleri vardır ve bu reis aracılığıyla bireysel haklar korunur. Her bir gayrimüslim hakkını dini reisinin aracılığıyla aramak zorundadır. Eğer onun talebi burada reddedilmişse, onu telafisi mümkün değildir. Ermeni patriği Ermenilerin kabul edilmiş siyasi lideridir. Patrik bütün Evangelistleri şiddetle kiliseden

çıkarmış ve Ermeni olarak tevarüs ettikleri bütün haklardan yoksun bırakmıştır. Patrik böylelerini artık ırkın üyesi olarak kabul etmedi ve sadece onları korumak ve onlar için adalet temin etmeyi reddetmekle kalmadı aynı zamanda onlara karşı daha acımasız eziyetlerin yapılması için de aracı oldu.

Bazen adlandırıldıkları gibi "aforoz edilmiş Protestanlar" herkesin saygı duyacağı herhangi bir haktan veya ayrıcalıktan mahrumdular. İngiliz delegelerinin aracılığıyla Veziriazam'ın 1857 Kasım'ında çıkardığı bir fermana kadar şartlar dayanılmaz ölçüde ağırdı. Bu ferman ayrı bir Protestan cemaatinin imparatorluktaki diğer insanların sahip olduğu haklara ve ayrıcalıklara sahip

olduğunu, diğer mezheplerin patriklerinin, papazlarının onların dünyevî veya ruhanî konularına müdahale etmelerine izin verilmeyeceğini vs. ilan ediyordu. Bu ferman Ermenileri olduğu kadar evangelist Rum ve Yahudileri de korudu. Bu izin kapsam ve yetkisi açısından sadece veziriazam seviyesinde olduğundan, 1850'de Sultan Abdülmecid tarafından Protestanlara onların kendi başlarına organizasyonunu bir sivil toplum olarak tamamlayan ve teyit eden yeni bir izin verildi.

Türkiye'deki misyonerlik faaliyetlerinin bu safhasında, Türkiye'deki misyonerlerin eski kiliseleri bölmeyi ve onlardan bir

Protestan cemaati çıkarmayı amaçladıkları şeklindeki pek çok merkezde inanılan yanlış izlenimi düzeltmek için uzunca durduk. Tarih açıkça gösteriyor ki, ayrılığı önlemek için her tür gayret sarf edilmiştir ve ancak en yüksek kilise yetkilileri tarafından tekrar tekrar ve resmi eylemler yoluyla bu ayrılma gerçekleştikten sonra ayrı bir cemaat oluşturmak için gerekli adımlar atılmıştır. Hatta bu bile aforoz edilmiş Hıristiyanların korunmasını temin etmek için yapılmıştır.

"Bu bölgelerdeki başarılı ve adanmış Amerikan misyonerlerinin yaptığı işlere tekrar tekrar değinme imkânım oldu. Bin farklı yolla ahlakın, zekânın, eğitimin, maddi gelişmenin ve endüstriyel girişimciliğin standartlarını yükseltiyorlar. Doğrudan ya da dolaylı olarak işlerinde her safhası Amerikan ticareti için yol açıyor. Muhtelif merkezlere bağlı çalışan doktorlar üzerinde özellikle durulmalı. Kayseri'de, Merzifon'da, Sivas'ta, Adana'da, Antep, Mardin, Bitlis ve Van'da Küçük Asya'nın her noktasına ulaşarak hızla ve istikrarlı gelişen bir ağ kuruyorlar. Bu noktaların çoğunda tam donanımlı hastaneler faal haldedir. İşlerinin

tabiatından dolayı Türk halkıyla kolayca ve hızla irtibata geçiyorlar ve onların güvenini çabucak kazanıyorlar.

Kısacası, Fırat Koleji'nden sonra bunu, yabancı ülkelerde Amerikan gayretlerinin sonucu olarak temin edilmiş en önemli ve dikkate değer sonuç olarak değerlendiriyorum. Bu müthiş fırsatlarla dolu olan ülkede Birleşik Devletlerin gelecekte ticari üstünlüğünü temin edecek, Amerikalı öğretmenlerin, Amerikan eğitim araç-gereçlerinin, Amerikan yöntemlerinin ve düşüncelerinin girişinden daha iyi bir yol düşünemiyorum."

Prof. THOMAS H. NORTON,

Harput ve İzmir'deki ABD Konsolosu

XVI. Neticeler

Bu sıkıntılı sahneler yaşanırken, misyonerler Evangelist Hıristiyan eserleri yerel dillerden Ermenice, Ermeni Türkçesi ve Rumca'da hazırlamak ve göndermekle ve eğitim işlerini geliştirmekle uğraşıyorlardı. Ta 1836 yılında Ermeni kızları için İzmir'de bir okul açıldı. 1840'da Bebek'te açılan bir yatılı erkek Ermeni Okulu öyle ümit vaat ediyordu ki, 1843–44 yıllarında Sekreter Anderson İstanbul'u ziyaret ettiğinde bu kurumun güçlendirilmesini tavsiye etti. O zaman Rumlarla ilgili hizmetler durdurulmuş ve başkentte kızlar için bir lise açılmasına karar verilmişti. Bebek'teki okulun

amacı becerikli ve dindar gençleri yeni açılan kiliselere uygun lider olarak yetiştirmek amacıyla papaz olarak eğitmekti. 1848'de bu okulun 47 öğrencisi vardı.

1847'de bazı Hıristiyan eserler kuzey Suriye'deki Antep'e ulaştı. O yıl ve ertesi yıl boyunca, misyonerler burayı ziyaret ettiler. 1849'da Bay Schneider oraya yerleşti ve Antep daimi bir misyoner merkezi oldu. Eziyetlere rağmen iş büyük bir hızla yayıldı. Vaizler ve kitap satıcılarının Ermeni başpiskopos tarafından civardaki kasabaları ziyaret etmeleri yasaklandı. Bu yüzden Evangelist ticaret adamları dışarıdaki yerleri sistemli bir şekilde ziyaret etmeye, ticaretlerini devşirmeye

ve İncil'i anlatmaya başladılar. Zeki inancın ve dini özgürlüğün ruhu tüm bölge etkilenene kadar her yönde yayıldı. 1861'de Antep'teki kilisenin yaklaşık üç yüz üyesi ve Pazar ayinlerinde binden fazla katılanı vardı. O zamanki Pazar okulunun yaklaşık iki bin üyesi vardı. 1855'te Maraş bir misyon merkezi oldu ve o zamandan beri Maraş ve Antep misyonun iki merkezi istasyonudur.

Protestanların ayrılmasından yaklaşık bir kuşak sonra, Evangelistlerin sayısının hızla artmasına rağmen, iki grup arasında az çok düşmanlık vardı. Ermenilerin araştırma ruhu ortaya çıkmıştı ve hakikatten başka onu hiçbir şey tatmin edemezdi. İç bölgelere giden

yolcular ve iç bölgelerden İstanbul'a giden ziyaretçiler bu ruhu ülkenin en ücra yerlerine kadar taşıdılar. İçerdeki kasabaların ve şehirlerin kiliselerine kadar ulaştırılan aforozlar pek çok soruyu ortaya çıkarmış ve uyanık zihinlerin davayı araştırmasını teşvik etmişti. Misyonerler her nereye gittiyse, toplumun en aydınlanmışları arasında çıkan, İncil'in yorumundan yardım isteyen ve Evangelist hakikati açıklayan eserleri alma konusunda istekli bir grup insanla karşılaştılar.

Bütün ülkedeki misyon merkezleri hızla çoğaldı ve Protestan kilise sayısı azaldı. 1860'da çoğunlukla Ermeniler arasında kurulan 40 Protestan kilisesi ve misyonerlerin kaldığı 22 istasyon tam

faal haldeydi. Bu istasyonların hemen hepsinde, erkekler ve önemli sayıda da kızlar için okul açılmıştı, bunlar da iyi yönetiliyordu. Matbaa 1833'de Malta'dan İzmir'e taşındı. Matbaa geçmişte olduğu gibi şimdi de İmparatorlukta reform için en faal ve etkili araçlardan biridir. İşin ilk kırk yılı boyunca, her yıl 5 milyonla 10 milyon arası Hıristiyan eser matbaada 5 farklı dilde basıldı.

Türkiye'nin hiçbir yerinde misyonerlik işi Suriye'de olduğu gibi zor olmamıştır. Oradaki misyonerlerin ve Evangelistlerin gayretlerini boşa çıkarma konusunda hem Fransız hem de Türk siyasilerin yardımını yanında bulan Papalığın üstünlüğünden dolayı,

İstanbul'daki Evangelist Ermeni Kilisesi'nin kurulmasından iki yıl sonrasına, 1848'de Beyrut'taki kilise kurulana kadar ayrı bir yerli Hıristiyan kilisesi kurulmadı. O arada Asya'da ve imparatorluğun diğer kısımlarında olduğu gibi İncil'i anlayacak ve yayacak entelektüel ve ahlakî olarak baskın bir ırk yoktu. Üstelik Suriye'de yaşayan ırklar çoğunlukla birbirine düşmandılar ve birbirlerinden şüphe ediyorlardı.

1858'de Bulgarlar için yapılan doğrudan çalışmalar Edirne'de bir istasyon açarak başladı. Bunu Filibe ve Eski Zağra'da iki yıl içinde açılan istasyonlar izledi. Bulgarlar siyasi özgürlüğü özlüyorlardı ve misyonerleri, onları yeni eserleri ve eğitimleriyle

millet olarak güçlendireceği hesabıyla hoş karşıladılar. 14 yıl boyunca Bulgarlar arasındaki çalışmalar Ermeni misyonunun bir parçası olarak kabul edildi. 1872'de Avrupa misyonerliği sadece Bulgarlar için olan Avrupa Türkiye'si misyonu olarak ortaya çıktı. Eski Bulgar Kilisesi'nin durumu reform açısından değerlendirildiğinde Ermeni Kilisesi'ne benziyordu.

Eski Gregoryen Kilisesi'nden kovulmuşlar arasında 1846'da kurulan kiliseler gerek iman akidelerinde, gerekse şekil ve ayinlerinde son derece sadeydiler. Sürüldükleri kiliselerin katı ayinlerine bir tepki olarak, bu Evangelist Hıristiyanlar, vurguyu hutbeye yaparak diğer aşırı uca gittiler. Mevcut şartlar

yeni ibadet şekillerinden çok Hıristiyan hayatı hakkında doğrudan müspet öğretim gerektiriyordu. Eğer bu insanlar kaba bir şekilde kiliseden aforoz edilmiş olmasalardı, eski kilisenin zengin ayinlerinin tümüne olmasa bile çoğuna severek yapışacaklardı. İnsanların konuşma dilinde kutsal kitabı okumasına ve koro halinde ilahi söylemeye de çok önem verildi. İnsanlar vaaz için ve özellikle de açıklayıcı vaazlar için öyle istekliydiler ki Evangelist ismini reddeden ve Protestanlara eziyet eden pek çok insan eski kilisenin papazlarından kutsal Kitabı açıklamalarını istediler. Onlardan çok azı bunu başarılı bir şekilde yapabildi. Dr. Goodell Ermenice bir vaaz kitabı

bastırdı ve bu kitap papazlar tarafından hemen alındı ve halka bu kitaptan vaaz edildi. Evangelistlerin kiliseden şiddetle atılmalarına rağmen, reform ruhu büyük ölçüde kaldı.

İlk acılı yıllar boyunca, duyguların kışkırtıldığı ve tartışmaların yaygın olduğu zamanlarda, Gregoryen ve Protestan Kiliseleri arasında geniş bir uçurum vardı. Tüm ülkedeki küçük bir köye kadar ulaşan tartışmalar sonrasında, yerel dildeki İncil'in modern versiyonunun Tanrı'nın sorgulanamaz sözü olduğu kabul edildikten sonra, ayrı oluşumu devam ettirmenin geçerli bir nedeni yoktu. Bütün Ermeniler modern Kutsal Metni Tanrı'nın insana vahyi, inanç ve uygulama için şaşmaz bir

rehber olarak kabul ettiler. İncil'in insanların eline verilmesi konusunda da herhangi bir tereddütleri yoktu. Bu yüzden, beklenecеği gibi, eski ve yeni arasındaki uçurum yavaş yavaş kapanmaya başladı.

Pek çok yerde Protestan papazlardan eski kiliselerde konuşmaları istendi, Hem Gregoryen hem de Protestan ailelerin çocukları aynı Hıristiyan okullarında ve aynı temelde buluşuyorlar. Misyonun İlahiyat Papaz Okullarında geçmişte olduğu gibi şimdi de Protestan olan ve eski kiliselerde atanmaya hazırlanana öğrenciler var. Gregoryen Kilisesi'nin pek çok din adamı bu pozisyonları için gerekli eğitimin çoğunu misyoner okullarında

almıştır. Son yirmi yıl boyunca eski kiliseden çok az ayrılma söz konusudur. Misyonerler nüfuslarını genellikle bunun aleyhinde kullanmışlardır. Bazı Gregoryenler Protestanların ırka sadık olmadığını iddia ederek tartışmayı canlı tutmak istediler ancak bu suçlama o kadar gerçek dışıdır ki artık kullanılmıyor.

Hiçbir yerde ve hiçbir zaman misyonerler yerli kiliselerin papazı olmamıştır. Daha başlangıçtan beri bir Ermeni kilisesinin gerçek ve etkili papazının ancak bir Ermeni olabileceği politikası uygulandı. Misyonerler vaaz ederler, onlar her zaman vaaz etmişlerdir ve bazıları da bunu çok muazzam yapmıştır, ancak bu bir

kilisenin papazı olarak bir yere yerleşmekten oldukça farklı bir şeydir. Evangelist kiliselerin sayısındaki hızlı artış, her birinin kendi yerli papazını istemesi nedeniyle misyonerler bu yüksek makamlar için uygun olan yeterli sayıda genç adamı eğitip yetiştirme gayretlerini ikiye katladılar. Bebek'teki papaz okulu dindarlıklarının, samimiyetlerinin ve becerilerinin damgasını Türkiye'deki reform hareketine vuran adamlar çıkardı. Bunlardan bazıları ülkenin en ücra köşelerinden geldiler ve oraya dönerek yeni hareketin liderleri oldular.

Bu papaz okulu sonunda Merzifon'a nakledildi. Ülkenin doğu kısmında Maraş'ta ve Harput'ta ise benzer

kurumlar ortaya çıktı. Benzer bir yetiştirme okulu ihtiyacı da konuşma dili Arapça olan Mardin'de baş gösterdi. Beyrut'ta da büyük bir eğitim kurumu açıldı. İşin gereklerinden dolayı koca bir eğitim sistemi ortaya çıktı. Bu konu daha sonra İmparatorluktaki eğitim işi tartışılırken değerlendirilecek.

Evangelist kiliseler kelimenin normal anlamında belli bir mezhebe ait değildiler. Onların akidesi insanların dilindeki İncil'di ve bu, hayatlarının rehberi olarak alınıyordu. Bu tür konulardaki tecrübeli ve belli üstünlüklerinden dolayı nasihat için sürekli aranmalarına rağmen, dini bir kontrol uygulamadılar. Bu kiliselere daha önce karşılıklı yardım yapma

amacıyla birlikler halinde teşkilatlanmaları tavsiye edilmişti. Böyle bir birlik İstanbul civarında, daha sonra bir tane Antep civarında, Harput ve başka yerlerde kuruldu. Bu teşkilatlarda misyonerler, oy hakları olmadan sadece onur üyesi olabiliyorlardı. Bu birlikler kiliselerdeki papaz ve delegelerden oluşuyordu ve yıllık toplantılar yapıyorlardı. Farklı işlevleri olan daimi komisyonlar ise daha sık toplantılar yapıyordu. Ülkenin bazı yerlerinden bu birlikler papaz atamalarını yapar, uygun adayları belirler ve onlara vaaz etme ehliyeti verir. Bu sistem ne Congergational ne de Presbyterian'dır, ancak yerli yeteneklerin gelişmesinde ve

doğru yerlere kanalize edilmesinde çok iyi sonuç vermiştir.

Türkiye'deki Evangelist hareketin gelişmesi ve güçlenmesi muhtemelen en uygun bir zamanda İmparatorluğa gönderilen birkaç kişinin liderliğinden dolayıdır. Heyetin İstanbul'a gönderdiği ilk misyoner olan Dr. Goodell orada 1865'e kadar 43 yıl yaşadı ve çalıştı. Nadir görülen bir hikmet, sabır ve metanetle, kiliselerin ve Protestan cemaatinin organizasyonunu yönetti. Şimdi orada onunla beraber çalışan ve insanların gerçek reformu yapabilmeleri için onun tarafından geliştirilen akılcı tedbirleri uygulayan insanlar vardır. Zamanımız Schneier, Dwight, Thompson, Riggs, Post, Bliss ailesi,

Wheeler, Farnsworh ve bunlar gibi Türk İmparatorluğu'nda saf, zeki İsa Mesih'in Kilisesini kurmak için hayatlarını feda eden diğerlerinden bahsetmeye yetmez. Zamanımız hâlâ orada öncekinden daha az tehlikeli olmayan tehlikelerin arasında, ancak orada Tanrı'nın işini yaptığını ve Tanrının kendilerini çağırdığı yerde olduklarını bilen aynı derecede imanlı ve becerikli topluluktan bahsetmeye yetmezdi.

Halihazırda İmparatorluktaki iki yüz Evangelist kilise, yaklaşık yirmi bin kilise üyesi, nelerin başarıldığının hikâyesini henüz anlatmaya başlamadı. Hikâye, bütün sınıfların ve ırkların uyanmış zihninde Hıristiyanlığın müntesiplerinden istediği yeni

kavramlarla ve son asırda doğmuş bütün gençlerin hayatını ve karakterini etkileyen değişik bir atmosferde yazılıyor ve bu hikâye, yıllar geçtikçe İmparatorluğu çok daha hayati bir şekilde etkileyecektir. Zeki inancın ve doğru yaşantının tohumu ekilmiştir ve filizlenecek toprağını da buluyor. Onun meyvesi milletin ıslahı olacaktır.

"Bu toprakların yeniden hayata kavuşması için her şeyden çok eğitim faydalı olmuştur. Robert Kolejin doğrudan hiçbir misyoner grubuyla ilgisi olmamasına rağmen, bütün İmparatorlukta Hıristiyan hayatı adına paha biçilemez bir etki oluşturdu. Mezunları arasında, Bulgaristan'ın en seçkin adamları vardır, bu millet, varlığını Başkan George Washburn ve onun çalışma arkadaşlarının etkisine borçlu olduğunu söylemek mübalağa olmaz. Bu okulun öğrencileri arasında yirmi milletin temsilcileri vardır. Onun YMCA'yi dünyadaki kolej dernekleri arasında kullanılan konuşma diline bağlı olarak -İngilizce, Rumca, Ermenice ve Bulgarca- dörde

bölünmesiyle, eşsizdir. Beyrut'taki Suriye Protestan Koleji Presbyterain heyetiyle çok ciddi yakınlığı ve işbirliği içinde olmasına rağmen aynı zamanda bağımsızdır. Kolejle ilgili olarak, John R. Mott şöyle yazıyor: "Bu kolej, tüm Asya'daki en önemli üç kurumdan biridir. İşin doğrusu bir kuşakta bundan daha büyük bir iş başaran ve daha büyük imkâna sahip başka bir okul yoktur. Bu okul Doğu'da tıp mesleğini sıfırdan kurmuştur. Doğu'nun en nüfuzlu faktörü olmuştur. Bütün bu bölge geçmişte olduğu gibi şimdi de hakiki Hıristiyan ve bilimsel eserlerin merkezidir. Kolejden mezun olan öğrencilerin tam olarak dörtte biri ya vaiz olarak ya da Hıristiyan

okullarında öğretmen olarak Hıristiyanlık davasına katılmışlardır. Bu iki okul için kaydedilen başarının aynısı daha küçük ölçekte, Amerikan Heyeti'nin Antep, Harput, Samakov, Merzifon, Maraş ve İstanbul'daki kız okulları için de geçerlidir. Aynı şey daha az iddialı olan Kilise Misyonerlik Derneği'nin Piskopos Gobat Okulu ve Presbyteryanların Beyrut Kız Papaz Okulu için de geçerlidir."

Prof. HARLAN P. BEACH,

"Protestan Misyonların Coğrafyası ve Atlası" adlı eserden

XVII. Entelektüel Rönasans

1820'de tüm imparatorlukta modern bir eğitimin olmadığı daha önce ifade edilmişti. Var olan birkaç okul birkaç kişinin dini işleri yapması için sürdürülen kilise okullarıydı. Bu durum Ermeni, Rum veya Türk olsun tüm okullar için böyleydi. Tüm ülkede kızlar okumaya layık olsa bile genel olarak onların okuyamayacağı düşüncesi hâkim olduğu için ülkede hiçbir yerde kız okulu yoktu. İnsanların büyük bir kısmı ya okuyamıyor, ya da yazamıyordu. Cehalet başkentte bile çok yoğundu, ancak içerdeki şehirlerde ve kasabalarda daha yoğundu. Koca bir köyde bir mektup yazabilecek ya da okuyabilecek tek bir

kişinin bile olmayışı çok sık görülen şeylerdendi.

Bir eğitim sistemi başlatmadan ülkede gerçek bir reformun olamayacağını göstermek için tartışmaya gerek yok. Eğer halkın ahlaki ve entelektüel seviyesi yükseltilecekse okuyucuların ve eserlerin olması gerekir. Eski Gregoryen Kilisesi, inançlarında ve uygulamalarında aydınlatılacaksa, anlayışlı cemaat kadar eğitilmiş liderler de olmalıdır. Bu nedenle misyonerler halkın zihinlerini uyandırma gayretine giriştiler. Başkentte bir süre rağbet gören Lancaster Okulları olumlu bir etki uyandırdı. Peştamalcı Okulu insanların eğitim için duydukları arzudan ve kilise liderlerinin sadece eğitim görmüş lidere

güvenilebileceği ve onların peşinden gidilebileceği şeklindeki inancından doğdu. Ermeniler tarafından desteklenen ve yönetilen başka okullar da vardı, ancak çoğunlukla misyonerlerin ısrarlı gayretleri sonucu bu okullar meydana geliyordu. 1839'a kadar Ermeniler arasındaki modern eğitimle ilgili tüm işleri bizzat Ermenilerin yapması beklendi. Böylece misyonerlerin okul açmasına gerek kalmayacaktı.

Ateşli din adamları gittikçe şüphelerini artırdıkça, sınırlandırıcı tedbirler uygulandı. Okullarda yetişenlerin kilisenin ruhi etkisini tahrip eden yanlışları reform olarak uygulayan liderler arasında olduğu gözlemlendi. Kısa sürede misyonerlerin doğrudan

eğitim işiyle ilgilenmeleri gerektiği açığa çıktı. 1840'da genç insanları eğitmek için Bebek Papaz Okulu açıldı. Okulun başında bir önceki yıl başkente gelmiş Cyrus Hamlin vardı. O, ona verilen vazife konusunda ender bulunan niteliklere sahip bir adamdı: Korku bilmez, aşılmaz engeller karşısında yılmaz, bitmez bir enerjiye, pratik bir zekâya, sınırsız beceriye sahiptir ve hayatını bu davaya adamıştır.

Bebek'teki Papaz Okulu başkentteki zulümler iyice ağırlaşmışken açıldı. Daha önceki kariyeri sırasında Dr. Hamlin Rusya'nın doğrudan karşı çıkmasına rağmen devam etmesi gerektiği gerçeğinden etkilenmişti. Misyonerlikteki ilk yılında, Ermenice

öğrenirken, onun öğretmeni Rus elçisinin emriyle aniden tutuklandı ve Sibirya'ya gönderildi. Dr. Hamlin ve Dr. Schauffler Rus Elçiliği'ne gittiler ve despot uygulamayı protesto ettiler. Elçi kibirle şöyle cevap verdi: "Rusya İmparatoru olan efendim, Protestanlığın Türkiye'ye ayak basmasına asla müsaade etmeyecek." Dr. Schauffler elçiye eğilerek tarihe geçen şu cevabı verdi: "Ekselansları, benim efendim olan İsa Krallığı, Rusya'nın imparatoruna ayağını nereye basacağını asla sormayacak." O günden bugüne, Rusya'nın Türkiye'deki misyonerlik faaliyetlerine ve özellikle de eğitim faaliyetlerine açık ya da gizli muhalefeti mütemadiyen sürmüştür. Rusya ana hatları açıklanan politikayı

istikrarlı bir şekilde sürdürmüştür ve bu kaynaktan gelen muhalefet daha önce her hangi bir dönemde olmadığı kadar serttir.

Dr. Hamlin bütün yoğun ve üretici enerjisiyle kendini Papaz Okulu işine adadı. Yüz noktada engellendiği halde, planlarını hemen değiştirdi ve ona zulmedenlere bile zafer kazandığını gösterdi. Yirmi yıl bu iş çalışma sıkıntıların insanları ezdiği bir dönemde çalışmaya ağırlık vererek devam etti, ancak daima faal, daima Hıristiyan ve Evangelist olarak devam etti. En büyük liderlik pozisyonlarına gençlerin tam donanımlı olarak hazırlanmaları için, yerel dilde yapılan eğitimin yeterli olmadığını gördü. Cizvit okulları mezun

olan her öğrencisinin bir Avrupa dili bilmesi düşüncesiyle öğrencilerine Fransızca öğretti. Ancak Ermeni edebiyatı büyük bir ulusal reform hareketinin zeki yöneticilerinin entelektüel ve ruhi ihtiyaçlarını karşılama noktasında sınırlı ve çok yetersizdi.

Bu düşünce Dr. Hamlin'in pek çok Ermeni'yle de paylaştığı bir düşüncesiydi. Ancak bu konuda çalışma arkadaşları onu desteklemiyorlardı. Amerikan Heyetinin sekreteri Dr. Anderson Heyet'in politikasının misyoner okullarında öğrencilere İngilizce ya da yerel dillerin dışındaki herhangi bir dil öğretmemek olduğunu ilan etmişti. Dr. Hamlin'e bu o kadar

geri bir adım olarak göründü ki Heyet'ten istifa etti ve gençler arasında yüksek öğretime yönelik çalışmaya ve plan yapmaya başladı. Sultan'dan alınan bir iradeyle ve tüm Boğaz'ın en hâkim yerine şimdi artık ünlü olan Robert Kolejin kurulmasının hikâyesi o kadar iyi biliniyor ki, burada tekrar etmeye gerek yok.

Yaklaşık bir kuşak boyunca misyoner okullarında Avrupa dillerinde çok az şey yapıldı. Eğitimin çoğu insanların konuştuğu dil aracılığıyla verildi.

Ta 1836 yılında, Bebek'teki Papaz Okulu açılmadan dört yıl önce, Beyrut'ta hem Arapça'nın hem de İngilizce'nin okutulduğu bir okul açıldı. Görünüşe

göre bu okul büyük bir başarı elde etti, ancak dört yıl sonra öğrenciler İngilizce pratik bilgilerinden dolayı o zaman siyasi karışıklıklardan dolayı orada olan İngiliz görevlilerin işine öyle yaradılar ki okul kapandı. Bu talihsiz tecrübenin Heyetin İngilizce'yi misyoner okullarında öğretmeme politikasında etkili olduğu konusunda şüphe yok. 1848'de, sadece yerel dilde eğitim veren bir papaz okulu kendi insanları arasında hizmet verecek öğrencileri eğitmek amacıyla Beyrut'ta açıldı. Bu okul heyetin ve misyonun politikasını değiştirene ve İngilizce müfredatta tekrar yer alana kadar devam etti.

Türkiye'nin eğitim sisteminde İngilizce'nin yeri konusunda hangi görüş

ayrılıkları olursa olsun, herkes bir konuda hemfikirdi: Bu, İmparatorluktaki reformun ilkokuldan başlayarak bütün sınıfların olduğu bir okul sisteminin kurulmasının ve sürdürülmesinin gerekli olduğuydu. Yüksek eğitim kurumları açılmadan önce en ilkel yöntemlerle öğretime başlamak gerekliydi. Daha önce bahsi geçen papaz okulları hiçbir şekilde kolej değildiler. Onlar pek çok bölümü en aşağı seviyede okuttular. Öğrencilerin çoğu yaşça ileri olduğu için, hızla ilerlediler ve ilerlemedeki hızları ve girift konuları anlamadaki başarılarıyla öğretmenlerini şaşırttılar.

Misyonerlerin yerleştiği her istasyonda okullar kuruldu ve derhal büyük ölçüde himaye gördü. İnsanlarının

anormal şekilde zeki ve eğitime aç olduğu Erzurum, Harput, Antep, Merzifon gibi merkezlerde, gözle görünür bir gelişme ve merkezi okulların sınıflarında hızlı bir artış vardı. Kolej sınıflarına ders verebilecek yerli hoca olmadığından ve çocukları koleje hazırlayacak hazırlık okulları olmadığından kolejler açılmamıştı. O zaman ülkenin kendisi bir kolej eğitimini isteyecek durumda değildi. Bu arada, Robert Koleji, o zamanki eğitimi şimdikinden çok aşağıda olmasına rağmen, erkeklerin yüksek öğreniminde başı çekiyordu. İmparatorluktaki eğitimciler tüm ülke için öncü ve lider olan Boğaz'daki yeni kurumu yakından izliyorlardı.

Dr. Hamlin Türkiye'de bir kolej işiyle uğraşırken, o da Main eyaletinden olan Crosby H. Wheeler, Doğu Türkiye'ye, Harput'a misyoner olarak gönderildi. Meslektaşı olan hemşerisininkine benzer bir enerjiye sahip olan Dr. Wheeler gidiş yolunda İstanbul'da durdu ve orada devam eden eğitim işine aşina oldu. O, İngilizce'nin değeri konusunda Dr. Hamline karşı çıktı, ancak reform işinde eğitimin yeri konusunda onunla hemfikirdi. Birkaç yıl sonra, Harput'taki eğitim işleri oturmaya başladığı zaman, Dr. Wheeler İngilizce konusunda öyle keskindi ki müdür olduğu papaz okulunda şöyle bir ilan verdi: herhangi biri kendi başına, ya da İstanbul'da Dr. Hamlin'in gözetiminde İngilizce

çalışmış iki Ermeni yardımcının aracılığıyla İngilizce çalışırsa hemen okuldan atılacak.

Kesin görüşü, sonsuz enerjisiyle olağanüstü güçlü bir Evangelist olan Dr. Wheeler, Harput'ta eğitimin öncüsü oldu. Dr. H. N. Barnum tarafından güçlü bir şekilde desteklenen liderliği altında, gençler için kurulmuş oradaki papaz okulu 1878'de Ermeni Koleji'yle birleşene kadar ve daha sonra Fırat Koleji adını alana kadar son derece hızlı gelişmiştir. Dr. Wheeeler'in İngilizce kullanılmaksızın Türkiye'de ciddi bir eğitimin verilemeyeceğini görmesi çok zamanını almadı. Bu yüzden o ülkede yüksek öğretimde bütün öğrenciler için İngilizce eğitimin en faal ve coşkulu

destekçisi oldu. Türkiye'nin doğusundaki diğer liseler kolej için hazırlık okulları oldular. İnsanların bunu ciddi şekilde desteklemeleri onların bunu kalpten onayladıklarını gösteriyor.

Harput'ta kaydedilen büyüme sürecinin aynısı, Harput'tan 8 günlük mesafede olan Antep'te de görülmüştür. Bu arada Beyrut'taki eğitim işi daha sonra Suriye'deki en büyük ve etkili ve Doğu'da da en önemlilerinden biri olacak bir koleje dönüşerek büyük bir sıçrama gerçekleştirdi. Bu okul ilk sıralarda Misyoner Heyet'inden ayrıldı ve Newyork'ta farklı bir Mütevelli Heyeti'nin kontrolüne geçti ve Suriye Protestan Koleji adını aldı.

Yerimiz Merzifon'daki Anadolu Koleji'nden, Tarsus'taki St. Paul Enstitüsü'nden ve İzmir'deki Uluslararası Kolej'den bahsetmeme müsaade etmeyecek. Bunlardan son ikisi kolej seviyesine son zamanlarda getirildi, ancak birincisi çeyrek yüzyıldır bir kolej olarak çalışıyor. Bulgarlar için şimdi Bulgaristan'da olan Samakov'da açıldı. Adı Kolej ve İlahiyat Enstitüsü'dür. Yukarda saydığımız kurumlar Asya Türkiyesi için ne yapıyorsa, bu kurumun da Bulgaristan ve Makedonya'daki gençler için aynı şeyi yapması amacıyla kurulmuştur.

Beyrut'taki Suriye Protestan Koleji 1862'de Daniel Bliss tarafından yüksek öğretim kurumu olarak başlatıldı. Robert

Kolej için Dr. Hamlin, Fırat Koleji için Dr. Wheeler, Anadolu Koleji için Dr. Tracy ne ise Dr. Bliss de Suriye'deki bu kolej için odur. Bugün 40 dönümden büyük kampusuyla, tıp, eczacılık ve ticaret dâhil beş bölümüyle, İran'dan Sudan'a, imparatorluğun her tarafından gelmiş, Dürzîler, Yahudiler ve Müslümanlar dâhil en az 14 milletten oluşan yaklaşık yedi yüz öğrencisiyle, bu kolej donanım ve etki bakımında imparatorlukta birincidir.

Kızlar için olan eğitim çalışmaları daha yavaş başladı ve erkekler arasında ilerlediği gibi hızla ilerlemedi. Başlangıçta kızların eğitimi için görünen bir talep yoktu. Ülkedeki tüm sınıflar arasında kadının entelektüel veya sosyal

gelişimine karşı temel bir önyargı vardı. Sayısı hiç de az olmayan zeki adamlar, genel bir eğitimi bir tarafa bırakın, kızlarının okumayı öğrenemeyeceklerini tartışmaya hazırdılar. Bu yüzden erkekleri kızların da öğrenebilecekleri ve onların eğitime layık oldukları konusunda eğitmek gerekiyordu. 1836'da misyonerler tarafından o zaman İmparatorluğun en aydın ve ileri şehri olan İzmir'de kızlar için bir okul açıldı. Bu okul, 40 öğrencisiyle Ermeni cemaati tarafından alındığı için hemen misyonerlerin elinden çıktı. Kısa süre sonra dağıldı. İstanbul'da kızlar için düzenli bir okul açılmamasına rağmen, en aydın ebeveynlerden bazıları Evangelist Ermenilerden birini öğretmen

olarak tutarak kızlarına eğitim veriyorlardı.

Reform hareketinin etkisiyle, kızlar için okul açmamak imkânsızdı. Bunlar ilk önce büyük şehirlerde çoğaldı ve daha sonra iç kesimlere de yayılarak erkek okulları kadar yaygın hale geldi. İstanbul'daki kızlar için Misyoner Okulu İmparatorlukta bu türün en başta gelen örneği oldu. Her biri ilerleme yönünde olan birkaç değişiklikten sonra, yaklaşık yirmi yıl önce bu okul İstanbul'daki Amerikan Kız Koleji oldu. Bu okul bugün kadınların eğitimi için Doğudaki en ileri okuldur. Harput'taki Fırat Koleji'nin de bir kadın kısmı var. Maraş'ta genç kadınlar için bir kolej ve İzmir'de de benzer bir kurum var. Hem

kızlar, hem de erkekler için olan bu okullar şimdi öğrenciyle dolup taşıyor ve bu durum başlangıçtan beri böyledir. Çocuklarının eğitimi için halktan gelen talepleri karşılamak imkânsız hale geldi.

Kolej kurumları tüm ülkeye enine boyuna iyice yayılmıştır. Bir birine en yakın iki erkek koleji Tarsus'taki St. Paul Koleji ve Antep'teki Merkezî Türkiye Koleji'dir, ancak bu iki kolejin birbirine uzaklığı yaklaşık dört günlük bir yolculuk mesafesidir. Beyrut'taki öğrencilerin çoğunluğu Arapça konuşur, Antep ve Maraş'takiler Türkçe konuşur, Harput'takiler Ermenice, Merzifon ve İzmir'dekiler Ermenice, Rumca ve Türkçe, her ikisi de İstanbul'da olan Amerikan Kız Koleji ve Robert

Kolej'de nereyse İmparatorluktaki bütün dillerden öğrenci vardır. Bu okulların hepsinde İngilizce öğretilir ve bazı durumlarda tek ortak iletilim dilidir: Örneğin Robert Kolej'de nadiren bir düzineden az milleti ve dili temsil eden öğrenci bulunur. Hepsinin ustalaşmak istedikleri tek dil İngilizce'dir. O halde İngilizce Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bilginlerin ortak buluşma, anlaşma dilidir.

Üçü hariç burada bahsedilen kolejlerin tamamı ya Newyork ya da Massaschusetts kanunları altında kurulmuşlar ve bu yüzden münhasıran ve yasal olarak Amerikan kurumlarıdır. Bunların hepsi Bâbıâli'den ya da bizzat Sultanın kendisi tarafından resmi olarak

tanınmıştır. Aşağıdaki kolejler hem erkekler hem de kızlar için kolej dersleri veren okullardır. Bu durum eğitim için ülkenin uzak yerlerine gidemeyen pek çok öğrenci için geçerlidir.

Hazırlık bölümleri de dâhil, bu kolejlerle irtibatlı olarak ve tamamı Hıristiyan yetiştirme gözetiminde 6000 kadar öğrenci vardır. Her açıdan olmasa bile pek çok açıdan bu okulların seviyesi normal Amerikan Koleji'nin seviyesine eşittir. Dillerde bu kolejlerin hepsi en kapsamlı dersleri veriyor. Örneğin Fırat Koleji'nde altı ila sekiz dil okutuluyor ve bunlardan en az altısı zorunlu. Dersler, ülkenin ihtiyaçlarına göre öğrencileri kendi halklarının en yüksek makamına hazırlamak

düşüncesiyle hazırlanıyor. Beyrut'taki Kolejin ülke için büyük kıymet ifade eden ve öğrencilerini her ırktan alan bir tıp bölümü var.

Kolej başladığı zaman, ilahiyat okulları ayrı bölümler olarak şekillendi veya tamamıyla ayrıldı. Mevcut durumda Türkiye'de amacı İncil papazı yetiştirmek olan altı eğitim okulu var. Bunlardan ikisi, yani Beyrut ve Mardin'deki okullar, öğrencilerini Arapça konuşan insanlar içinde çalışmak için eğitirler. Ermenice'nin hâkim olarak kullanıldığı Harput'taki okul, bazı öğrenciler Türkçe konuşsa da Ermeniler içinde çalışmak için, Maraş'taki, Türkçe konuşan insanlar içinde çalışmak için, Merzifon'daki Ermenice, Türkçe ve

Rumca konuşanlar içinde çalışmak için ve Samakov'daki de sadece Bulgarca konuşanlar içinde çalışmak için öğrencilerini yetiştirir. Bu ilahiyat işini birleştirmek için bazı girişimler oldu, ancak bu okulların arasındaki uzun mesafeler, bunlara gidiş gelişin uzun zaman alması ve pahalıya mal olması, farklı dil engelleri ve yerli öğrencilere getirilen seyahat kısıtlamaları bu çabaların gerçekleşmesini şu ana kadar mümkün kılmadı.

Bu kurumlarda bu zamana kadar istihdam edilen öğretmenlerin büyük çoğunluğu Türkiye'nin yerli insanlarıydı ve bunlardan bazıları kendi ülkelerinde bir süre çalıştıktan sonra Avrupa'da veya Amerika'da mezuniyet sonrası

çalışmalar yaptılar. Bu okulların her birinde başkan bir ya da daha fazla Amerikalı yardımcısıyla bir Amerikandır. Bütün bu kurumların politikası okulun yüksek entelektüel ve ahlaki seviyesini tutturmaları şartıyla mümkün mertebe çok sayıda tam donanımlı yerli öğretmen ve profesör istihdam etmektir.

Hiçbir durumda bu okullar bedava okullar değildir. Öğrencilerden okul parası, kira ve yemek parası alınır. Kitap ve diğer kırtasiyeyi de öğrenciler kendileri alır. Bu kolejlerden bazıları okulun tüm masraflarının neredeyse dörtte üçünü öğrenci ücretlerinden sağlarlar. Bu İstanbul'daki Robert Koleji, Merzifon'daki Anadolu Koleji

ve diğerleri için geçerlidir. Bu ücretlere ek olarak, bazı durumlarda ülkenin insanları bu kolejlerin kurulması için cömert bir şekilde katkıda bulunmuşlardır. Antep Koleji bunun dikkate değer bir örneğidir. Son yıllarda işlerinde başarılı olan eski mezunlar mezun oldukları okulun vakfına cömertçe bağışta bulunurlar. Bu yüksek eğitim kurumlarını desteklemek için insanların gösterdiği gönüllülük, onların değerine ne kadar inandıklarının en kesin göstergesidir.

Böyle çok sayıda kolej ve ilahiyat kurumu tüm ülkede geniş ve sürekli artan sayıda daha aşağı sınıfların varlığını zorunlu kılıyor. Bunlar neredeyse her bir köyde ve büyüklüğü ne olursa olsun her

kasabada kurulmuştur. Bunların çoğu tamamıyla halk tarafından desteklenir. Türkiye'de misyonerler tarafından yapılan eğitim işinin harika değeri şimdi onlar tarafından kontrol edilen ve yönetilen farklı seviyelerdeki okullarla sınırlı değildir. Bu değer aynı zamanda Karadeniz'den Arabistan'a, İran'dan Boğaz'a kadar uzanan, az çok modern donanımlı, bağımsız, köy, mahalle ve şehir okullarında görülen eğitime olan susamışlıkta da görülebilir. Bu açıdan arzu edilecek çok şey vardır, ancak hâlihazırda da çok şey başarılmıştır.

Bu eğitim işi Yahudiler üzerinde görülebilir herhangi bir etki yapmadı. Aslında Türkiye'de misyonerlik onların uyandırılması için başlamıştı. Rumlar

yavaş yavaş cevap verdiler ve İstanbul'daki Robert Kolej'de, İzmir'deki Uluslararası Kolej'de ve Merzifon'daki Anadolu Koleji'nde bu ırktan pek çok genç vardı. Ancak bu ırk, ırk olarak Türkiye'de modern eğitim davasına hararetle sarılıp onu ahlaki doğrulukla bağrına basmadı. Modern eğitim çağrısına hak ettiği anlamda cevap veren Ermenilerdir. Şu ana kadar Türkiye'deki okullarda var olan en çok öğrenci bu ırktandır. Ermeni çocuklarının Robert Kolej'deki oranı başka ırklardan daha fazladır. Ermeniler İmparatorluk nüfusunun onda birini teşkil etmesine rağmen, öğrenci nüfusunda önemli bir sayı teşkil ederler.

Türkiye'deki bu modern eğitim

kurumları o ülkenin insanlarının hayatını, düşüncelerini, geleneklerini ve uygulamalarını yeniden şekillendirmede muazzam bir güçtür. Bu okullardan mezun olan kadın ve erkekler o ülkede alış verişte olduğu gibi bilimsel mesleklerde de en önemli makamları işgal ediyorlar. Misyoner okullarından mezun olan öğrencilerin çok büyük bir kısmı şimdi Avrupa'da ve Amerika'da engin tüccar ve iş adamıdır. Modern düşüncelere sahip bu adamlar aracılığıyla Batılı makineler ve bizim fabrikalarımızın mamulleri her geçen gün artan sayıda Doğu'nun o bölgesine ulaşıyor. Karşılığında ise Türkiye'nin mamulleri bize getiriyor. Çok sıkı tekrar edildiği gibi, Türkiye'deki okulların

kurulması ve desteklenmesi için Amerika'dan gönderilen para o ülkeyle yapılan artan ticaret şeklinde ülkemizde büyük bir karla gelen paradan çok daha azdır.

Türkler yukarda bahsedilen okullara çoğunlukla devam etmediler ve modern eğitimin ihtiyaçlarına uyanmadılarsa da, ülkedeki bu kadar ileri okulun etkisiyle kendi okullarını geliştirmek zorunda kaldılar. Son zamanlarda çok daha büyük sayıda Müslüman öğrencinin bu okullara kayıt için başvurması ilginç bir hakikattir. Türk okullarından ancak sadece bir kaçı modernleşebilmiştir, ancak, onların eğitim sisteminin tamamı, eğer sistem denebilirse, yabancı okulların etkisini hissetmiştir. Zaman

zaman bir Müslüman koleji kurulması girişimleri olmuştur. Çoğunlukla bu girişimler öğrencileri koleje hazırlayacak hazırlık okullarının ve kolej işini sürdürebilecek gerekli eğitimi almış öğretmenlerin olmayışından dolayı başarısızlıkla sonuçlandı. Hiç de azımsanmayacak sayıda kızlar için okullar açtılar ve yönettiler. Böylece belli bir dereceye kadar da olsa kadınlığın değerini ve cinslerin eşitliğini savunan Hıristiyan doktrini kabul ettiklerini gösterdiler. Pek çok Müslüman gençte İngiltere ve Fransa'da eğitim görme arzusu uyandı.

"Amerikan misyonerlerinden, yaptıkları hayran kalınacak işi takdir etmeden bahsedemem. Türk

İmparatorluğu üzerinde dışardan gelen tek iyi etki onların etkisidir. Bu ülkenin eski kiliseleriyle -Ortodoks, Gregoryen, Yakubi, Nesturi ve Katolik- olan ilişkilerinde müthiş bir muhakeme ve taktik örneği sergilediler. Sadece zorlukların değil aynı zamanda tehlikelerin ortasında neşeli bir şekilde yaşadılar. Bu karanlık yerlere eğitimin ve öğrenmenin ışığını getiren ilkler oldular ve okulları aracılığıyla bu ışığı yaymanın mühtedilerin sayısını şişirmekten çok daha iyi olacağına dair haklı kararı verdiler. İngiliz elçilerini hariç tutarsak, son otuz yılda içerilerde neler olup bittiği konusunda güvenilir bilgiyi sadece onlardan edinmek mümkündür."

JAMES BRYCE, İngiltere'nin ABD Elçisi

XVIII. Matbaa

Misyonerlik işinin tüm plan ve amacı matbaayla alakalıydı. Türkiye'ye gönderilen ilk misyonerin sahaya varmasından sadece iki yıl sonra, Heyetin bir misyonerinin gözetimi altındaki bir matbaa Malta'ya ulaştı. Bu matbaa Filistin ve Türkiye'deki misyonerlerin kullanımı içindi. O vakit Türkiye ile Yunanistan arasındaki düşmanlık ilerlediğinden Akdeniz'deki hiçbir liman Amerikan matbaası için güvenli değildi. Malta İngiliz bayrağı altındaydı ve misyoner eserlerinin basımı için en iyi üs olarak değerlendirildi.

İlk basılan eserlerin Türkiye'deki insanların ihtiyaçlarını karşılama noktasında çok elverişli olmadıkları kesindir. Misyonerler eğitilmemiş Doğulu zihninin Batılı düşünceyi anlayabileceğini varsaydılar. İlk on yılda Malta'da basılan eserlerin listesinde "Ebediyet Üzerine Ciddi Düşünceler", "Kurtarıcıyı İhmal Etmenin Suçu ve Tehlikesi", "Scott"ın Hakikat Gücü", "Rıza ve Hoşnutsuzluk" "Kutsal Metnin İlhamları" gibi eserler vardır. Çoğunlukla, okuması beklenen insanların düşünceleri ve hayatı hakkında hiçbir şey bilmeyen insanlar tarafından çok sayıda eserler hazırlandı.

1833'te siyasi atmosfer öyle berraktı ki, matbaa Malta'dan nakledildi.

Arapça'yla ilgili malzemeler Beyrut'a, Rusça, Türkçe ve Ermenice'yle ilgili malzemeler ise İzmir'e gönderildi. Malta'daki on yıl boyunca, dört farklı dilde, yani çağdaş Rumca, İtalyanca, Ermeni Türkçesi ve Arapça'da yirmi bir milyon sayfanın üzerinde baskı yapıldı. Şu ana kadar en yüksek sayı Rumca'ydı. Matbaa İzmir'de kurulana kadar Ermenice baskı yapılmadı ve 1837'den önce bu dilde 175,000 sayfadan daha az metin basılmıştı.

1829'da ilkokullar için çok ihtiyaç duyulan eserleri basma kararı verildi. Bu kitaplardan biri öyle popüler oldu ki sadece Yunanistan'da 27,000 nüsha satıldı. 1831'de Dr. Goodell tarafından çevrilen Ermeni-Türkçesi'nde Ahdicedit

basıldı. Aynı yıl çağdaş Rumca'da beş milyondan daha fazla sayfa matbaadan çıktı. Bütün bunların neredeyse tamamı basıldığı kadar hızlı dağıtıldı.

Suriye'nin dışındaki Türk misyonlarındaki basım işi İzmir'de 1853'e kadar, yaklaşık 20 yıl devam etti. Orada basılan en son ve en önemli eserlerden biri Dr. Elias Riggs tarafından çevrilen Ermenice İncil'di. Bu tek kitap çağdaş, konuşulan Ermeni dilini tespit etmede, birleştirmede ve sadeleştirmede bütün diğer etkilerin birleşiminden daha çok etkili olmuştur. King James İncil'i İngilizce konuşan insanlar, Luther'in İncil'i Almanca konuşan insanlar için ne yapmışsa, bu ilmi ve doğru çeviri de tüm dünyadaki

Ermeniler için aynısını yapmıştır.

İncil ve İncil'le ilgili eserlere ek olarak, çok büyük sayıda hemen her sınıfın okul kitapları ve İngiliz edebiyatının seçme bölümlerinin çevirisi basıldı ve satıldı. Rum ve Ermenilerin ve özellikle de Ermenilerin uyandırılmış entelektüel durumlarına uyan bir edebiyat için duydukları arzudan dolayı basılanları maliyetine satmak mümkün oldu. Evangelist Protestan Kilisesi'nin kurulmasından sonra, muhtelif dillerde ilahi kitapları hazırlandı ve basıldı. Matbaa kurulduğundan beri Türkiye'deki misyoner matbaalarında basılan yayınların tasnif edilmiş bir listesini bile vermek bu konunun sınırları içinde

imkânsızdır. 1833'ten bugüne kadar matbaanın yıllık ortalaması Bulgarca ve Kürtçe dâhil on dilden fazla yıllık 12 ila 50 milyon sayfadır. Bazı yıllar bu rakam aşılmıştır.

1906'da Beyrut'ta Amerikan matbaasında sadece İncil'le ilgili esrelerden 47,278,00 sayfayı bulan 152,500 cilt basılmıştır. Buna 9,000,000 sayfa diğer Hıristiyanlık ve eğitimle ilgili eserleri de eklersek sadece tek bir matbaada yıllık 56,000,000 sayfaya ulaşır.

Bulgarlar ve Ermeniler için misyonerler onların yeni edebiyatını konuşma dilinde yoktan var ettiler. Çağdaş Bulgarca'da basılan ilk yüz

eserden yaklaşık yetmişi misyoner matbaasının ürünüdür. Çağdaş Ermeni dilinin ilk gramer kitabı misyonerler tarafından basıldı. Kürtlerin herhangi bir edebiyatı yok. Dilleri ise henüz tasnif edilmemiş. Ahdicedit Ermeni karakterlerle yazılarak bu dile tercüme edildi ve bu dilde basıldı. İncil'in bazı bölümleri de Arnavutça'da basıldı.

İncil Suriye'nin kuzeyindeki Türkiye'de, eğitim görmüş tüm Müslümanların okuduğu Osmanlıca'ya tercüme edildi, basıldı ve yaygın olarak dağıtıldı. Böylece Beyrut'ta basılan Arapça ve Süryanice nüshalarla birlikte İncil, Kürtçe ve Arnavutça hariç Müslümanların konuştuğu bütün dillere çevrilmiş oldu. Ancak Kürtçe'ye sadece

bir bölümü çevrildi, Arnavutça'da ise çok zayıf ve dağınık bir çeviri var.

Kitapların ve broşürlerin hazırlanmasında matbaanın etkisi ne kadar büyük olursa olsun, süreli yayınlarla daha çok insana ulaşıldı ve bu yayınlar onları harekete geçirdi. Toplumdaki bütün kesimler arasında ancak özellikle de Evangelistler arasında geniş bir dolaşıma sahip gazeteler bir kuşaktan daha fazla bir süre Ermenice, Rumca, Ermeni Türkçesi, Rum Türkçesi, Bulgarca ve Arapça'da basıldı. Bu gazeteler dindar olmalarına rağmen gazeteydiler ve dış dünya hakkındaki bilgileri misyonerler işe başladıkları zaman bu dünya hakkında hiçbir şey bilmeyen içerlerdeki köylere,

mezralara taşıyorlardı. Bu gazetelerin önemi şuradan anlaşılabilir: Kolera ülkenin bir bölgesine yaklaşırken misyonerler bu öldürücü hastalığın bulaşmasını engellemek için en iyi yöntemlerin ne olduğuna ve semptomlar belirince ne yapılmasına dair detaylı talimatlar yayınlıyorlardı. Bunu okuyanlar talimatları uygulamaya büyük gayret gösterdi ve genellikle okumayı bilen Protestanlar bu beladan nadiren etkilendiler.

Kolera Antep'te nadir görülen bir şiddette insanları kırıp geçirirken, çoğunlukla Müslümanları ve cahil Gregoryenleri alıp, Protestanlara dokunmazken okumuş bir Müslüman bir misyonere Allah'ın Protestanların

üzerine kolerayı engelleyecek bir çadır gerip germediğini sordu. Muhtelif dillerdeki süreli yayınlar aracılığıyla misyonerler ve önde gelen Ermeniler tüm ülkedeki en zeki kesimlerle doğrudan sürekli iletişim kurabiliyorlardı.

Misyonerler 1820'de Türkiye'de işe başladıkları zaman ülkede herhangi bir dilde bir süreli yayın basımı yoktu ve kitap sadece birkaç taneydi. Ancak matbaa tamamıyla misyonerlerin eline bırakılmadı. Belli bir süre sonra muhtelif dini cemaatlerin talebini karşılamak üzere başka matbaalar devreye girdi. Bunların sayısı ve gücü fazla değildi ve bunlar son yirmi beş yıla kadar ciddi bir rakama ulaşmadı. Bu

sürede Ermeniler pek çoğunun hala Protestan okullarında kullanıldığı bazı mükemmel ders kitapları hazırladı ve bastılar. Çoğunlukla çok fazla kalıcı kıymeti olmayan birkaç da süreli yayın başlattılar. Müslümanlar herhangi bir kitap ya da süreli yayın basımı konusunda çok fazla bir şey yapmadılar. Kur'an'ın yerel dillere çevrilmesine müsaade etmiyorlar. Ve dışarıdaki dünyayla ilgili tüm bilgileri mümkün olduğu kadar halktan uzak tutmak onların politikasıdır. Müslüman matbaası insanlara faydalı çok şey üretmemiştir.

İlk zamanlarda matbaa işine büyük bir serbestiyet verilmişti, ancak bu son otuz yılda tamamen değişti. Türklerin bu işe asla sıcak bakmamalarına rağmen, sessiz

bir protestoyla hoş gördüler. Yavaş yavaş bu protesto daha fazla ve açıktan olmaya başladı. Şüphesiz bütün bunlar ilk zamanlarda İncil'in ve Protestan eserlerin dağıtımına karşı savaşan Katolikler ve Cizvitlerden çıktı. İlk önce Rumlar daha sonra da Ermeniler arasında Protestan kitaplara karşıtlığı teşvik etmek için, her zaman İncil'in bir Protestan kitabı olduğunu varsayarak, çok şey yaptılar. Bu düşmanlığa Rusya'nın Bâbıâli'deki temsilcilerinin de yardımcı oldukları konusunda şüphe yoktur. Türkler farklı Hıristiyan mezhepleri arasındaki kavgalar olarak değerlendirdikleri bu konuyla çok ilgilenmediler.

1878 yılında Fırat Koleji'nin Başkanı

Harput'a bir matbaa getirdi. Matbaayı orada kurdu ve birkaç yıl büyük bir gayretle çalıştırdı. Orada sadece yerel işler yapıldı. Misyonerliğin genel basım işi ise Beyrut ve İstanbul'da yapıldı. 1880'lerde Türk Hükümeti matbaa üzerine çok sıkı sınırlamalar getirdi. Harput'taki matbaa durduruldu ve bugüne kadar da böyle kaldı.[2] Bir matbaaya sahip olmak için resmi izinlerin alınması gerekiyordu. İşletilmesi için de sıkı kurallar getirildi. Basılacak tüm konuların ilk önce padişaha ait bir sansür heyetine teslim edilmesi ve matbaaya verilmeden önce her bir makalenin bu heyet tarafından onaylanması gerekiyordu. Sultanın tasdikini taşıyan aynı onay mührü her bir

kitabın ilk sayfasına vurulmalıydı. Yoksa basımı, dağıtımı, hatta İmparatorluğun bir tebaasınca bulundurulması suç teşkil ediyordu. Bu onay aynı kitabın her bir baskısı için alınmalıdır. Bugün İncil'in yeni bir baskısı için onay almak sansürden sonraki ilk baskıya onay almak kadar zordur. İncil gibi bir kitap için alınan izin aynı kitabın bölümlerini ayrı ayrı basmak için yeterli değildir. Bu kurallar matbaa işini ciddi ölçüde engelledi, ancak ülkenin önde gelen dillerinde faydalı kitap ve süreli yayınların sürekli basılmasını kesinlikle durduramadı.

Genel eğitim faaliyetleriyle birlikte göz önüne alındığında, insanların gözünü açmada ve onlarda yeni arzular ve

gayretler uyandırmada hiçbir kurum matbaa işinden daha etkili olmamıştır. Pek çok İngilizce kitap ve süreli yayın bu okullara ulaştı ve öğretmelerin ve öğrencilerin kütüphanelerine girdi. Bunlar da matbaayı engelleyen o sınırlayıcı kanunlara tabidir. Eğilim bütün yabancı kitapları ve süreli yayınları hariçte tutma ve bir Osmanlı tebaasını bu tür bir kitap taşımasını suç haline getirme yönündedir. Pek çok Ermeni sadece birkaç zararsız İngilizce kitap bulundurduğundan dolayı yakalandı ve hapse atıldı. Şimdiye kadar hiç kimse misyonerlerin sahip olduğu kitaplara el koyacak kadar cesur çıkmadı, ancak bu adım defalarca tehditvari bir şekilde ifade edildi. Ancak görevliler postada

ya da nakliye sırasında pek çok kitabı engelliyorlar.

Bu ülkede misyonerliğin tarihi belirleyen tüm reform işlerinde, bu kurum en yüksek mertebede işlev görmüştür. Bugün imparatorlukta matbaadan başka Müslümanların entelektüel ve dini hayatını etkileyen hayat verici bir güç yoktur. Matbaa bunu sadece İncil ve hazırlanmış eserler değil bilim üzerine olan kitaplarla da yapmıştır. Modern bilim neredeyse Kur'an'ın her bir öğretisinin tersine olduğundan dolayı, bu kitaplar eski usul Müslüman için şaşırtıcı açıklamalar sunar. Müslümanlar bunların doğruluğunu sonsuza kadar inkâr edemez ve karşılaştığı güçlü entelektüel ve dini

dönüşümü kabul eder.

"Türk İmparatorluğu'nda Küçük Asya'nın ve Suriye'nin maddi kalkınmasına dikkate değer bir teşvik sağlandı. Bu, büyük ölçüde Amerikan misyonerlerinin hızlandırıcı etkisinden dolayıdır. Misyonerlerin aracılığıyla din değiştirmiş insanlar herkesçe bilindiği gibi becerikli, uyanık ve ilerici insanlardı ve ilerlemenin ideallerini yürekten benimsiyorlardı. Onların kişisel hayatlarındaki, hayatlarının düzeni ve ruhundaki değişiklik, yeni saiklere, daha yüce tutkulara ve modern gelişmelere karşı daha büyük ve artan sevgiye şehadet etmektedir. Ta 1881'de Missionary Herald Gazetesi'nde ticari açıdan kayda değer bir olay rapor edilmişti:

Harput'taki misyonerler aracılığıyla Amerika Birleşik Devletleri'nden yaklaşık 500 buğday işleme makinesi için demir takımı siparişi verildi. Yerli marangozlara da bunları çalıştırmak için gerekli olan ağaç takımların yapımı öğretilmişti. O zamandan beri zorluklara ve nakliyenin ağır bedeline rağmen, Amerikan zirai makinelerinin kullanımı arttı. Alman Hükümeti Alman ticaretinin bu bölgelerde karlı bir sömürü sahası bulabileceği düşüncesiyle Küçük Asya'dan Bağdat ve Basra'ya ulaşan bir yolu yapma imtiyazını talep etti. Mezopotamya'nın, Avrupa'nın ihtiyacı olan tahılın kaynağı olacağı doğruysa, Amerikan ürünlerinin Asya'da yeni bir pazar

bulacağını ummak için yeterli sebep var. Büyük sayılarda Ermeni'nin Amerika'ya göç etmesinden ve Amerikalı misyonerlerin uzun süredir Türkiye'de ikamet etmesinden dolayı, Ermenistan'ın Hristiyan unsurunca Amerika'dan daha iyi bilinen ve değer verilen başka bir yer yok. İstanbul'daki Amerikan Elçisi Charles M. Dickinson Türkiye'deki Amerikan misyonerlik faaliyetlerinin maddi gelirlerinin masrafları büyük ölçüde karşıladığını düşünmektedir. Onun bu düşüncesi aşağıdaki paragrafta ifade edilmiştir:

'Amerikan ticaretini artırmadaki tüm gayretlerimizde, Newyork'la direk vapur hattı kurulması ve işletilmesi konusundaki zorlu çabamızda,

Amerikan fuarları ve temsilcilikleri açılmasında, yeni üretim kalemlerinin ülkeye girmesinde, misyonerlerin pek çoğu isteyerek öncü olmuşlar, Amerikan ihracatçılar için yolu açmışlar ve yerli dilleri bilmeleri ve insanlar üzerindeki etkileri aracılığıyla öncülük işini yapmışlardır. Nereden bakılırsa bakılsın, Türkiye'deki Amerikan misyonlarının Amerikan ticaretine ve etkisine nasıl faydalı olamayacağını anlayamıyorum'."

JAMES H. DENNİS, Hıristiyan Misyonlar ve Toplumsal İlerleme

XIXModern Tıp

Misyonerlik işinin başlangıcında doktorları özel olarak kullanma amacı ya da planı yoktu. Ne zaman tıp derslerini tamamlamış bir misyoner atanmışsa, o, özellikle tıbbi misyoner olarak gönderilmedi. Ancak o da tıpkı diğerleri gibi bir Evangelist misyoner olarak gitti ve tıbbi becerilerini ek bir destek olarak kullanacaktı. Dr. Grant ve Suriyeli Dr. Asa Dodge gibi ilk tıbbi misyonerlerin donanımları son derece sınırlıydı, bu donanımlar standart birkaç ilaç ve basit araç gereçten ibaretti. Bir hastane, hatta bir sağlık dispanseri düşüncesi bile yoktu. Tıbbi misyoner, donanımını bir at sırtında taşıyabiliyor ve sanatını yolda

herhangi bir noktada icra edebiliyordu. Öncülük yapma günleri geçtikten ve muhtelif misyon merkezleri iyice oturduktan sonra, tıbbi misyonerler daha geniş ve daha sağlam bir iş için hazırlık yapmaya başladılar.

Heyet orada çalışmaya başladığında ülkenin modern doktorları ve tıp okulları yoktu. İnsanlar acımasız yaşlı kadınların ve onların acılarından para kazanan beceriksiz adamların ellerinde ilkel ve acımasız tedavi yöntemlerine teslim olmuşlardı. Hemen başlangıçta, Amerikalı doktorlara karşı müthiş bir güven oluştu. Amerikalı doktorlar cahil ve muhtaç halk tarafından keramet ehli biri olarak görüldü. Doktorların bu şöhreti sadece kendilerine değil aynı

zamanda misyoner arkadaşlarına da toplum içinde yüksek bir konum sağladı. Sıkıntılı zamanlarda doktorların varlığı merkezin bütün elemanları için güvenlik anlamına geliyordu. Türk görevliler ve zulmeden kilise din adamları biraz sonra kazayla ya da hastalıkla hayatlarını ellerine teslim edecekleri adamları incitmek istemediler. Doktorlarla iyi geçinmeyi iyi bir politika olarak gördüler.

İmparatorluktaki tıbbi iş ilk ve en güçlü ayağını Beyrut ve Antep'te başlattı. Beyrut'ta bir hastane inşa edildi ve 1870'lerde bir tıp fakültesi faal haldeydi. Antep de on yıl sonra aynı adımı attı, ancak sonunda kaynak yetersizliğinden dolayı tıp fakültesini

kapattı ancak hastane devam etti. Yapılacak sonraki hastane Mardin'deydi. Son on yıla kadar bunlar İmparatorluktaki ana hastaneleri içeriyordu. Bunların ardından Kayseri'de, Merzifon'da ve Van'da hastaneler açıldı. Harput, Sivas, Erzurum, Adana, İstanbul ve başka yerlerde de açılması düşünülüyor.

Pek çok Rum ve Ermeni ya Suriye Protestan Koleji'nin tıp bölümünden ya da Avrupa veya Amerika'daki tıp fakültelerinden dersler alarak kendilerini Türkiye'de tıbbi uygulama için hazır hale getirdiler. Türkiye'nin kanunları tıp uygulaması için o kadar hassas, daha doğrusu baskıcı ki bir Türk vatandaşı için başarı kazanmak

neredeyse imkânsız. Kanun doğru tedavi edilmediği için ölümle sonuçlanan bir durumda doktorun yakalanıp hapse atılmasına müsaade ediyor. Bir kere hapse atıldıktan sonra, onu kurtarmak için büyük paralar gerekiyor. Tekrar tekrar vuku bulan bu uygulama mesleği öldürüyor ve kazancı tüketiyor. Pek çok iyi eğitilmiş Ermeni doktor mesleği bırakmak ve ABD'ye dönmek zorunda kaldı. Ülkede mesleğini seven ve saygı gören birkaç Ermeni doktor var. Yabancı doktorlar ülkesinin sınır ötesi imtiyazlarından yararlanıyor ve çoğunlukla rahatsız edilmesine rağmen, sınırlayıcı tedbirlerle rahatsız edilmiyor. Yabancı doktorlar İstanbul'daki resmi bir tıp heyetinden verilen bir lisansla

çalışıyor.

Türkiye'deki tıbbi misyonlar tüm kesimlere tıp ilminin değerini fark ettirdi. Yerel görevlilerin sınırlayıcı tedbirleri olmasaydı, ülkedeki belli büyüklükteki her kasaba şimdiye kadar çoğu Hıristiyan okullarında yetişmiş yerli doktorlarına sahip olacaktı. O zaman gelinceye kadar Amerikalı tıbbi misyoner ülkenin hayatında önemli bir yere sahip olacak. Onun o ülkede önemi bu hakikatten ve daha yüksek makamlardaki Türk görevlilerin ona duydukları itimattan kaynaklanmaktadır. Onlar tıbbi misyonerlerin işini yüce bir Hıristiyanlık işi olarak değerlendiriyorlar. Bu durum halkın hayranlığını cezbediyor. Misyonerlerin

ülke üzerindeki nüfuzlarının önemli bir kısmı doktorların varlığı ve işlerinden dolayıdır. Misyonerleri takliden, Türkler, farklı yerlerde askerlerin ve subayların tedavisi için hastane işletmeye kalkıştılar ancak vazifeli doktor Avrupalı ya da misyonerler tarafından yetiştirilmiş biri olmadığı sürece bunların ciddi bir kıymeti yoktu.

Türkiye'deki tıp işi Japonya dışında tüm ülkelerden daha çok kendine yetiyor. İnsanlar aldıkları ilaçlar ve hizmetler için mümkün mertebe ödemeye istekliler. Zengin görevliler kendilerini tedavi eden doktora sık sık pahalı hediyeler veriyorlar, böylece pek çok fakiri ücretsiz tedavi etme imkânı doğuyor. Örneğin Mardin'deki hastane

ilaçlar için alınan ücretler ve ilaç paralarıyla vazife başındaki Amerikalı doktorun maaşı hariç tüm masrafları karşılıyor. Antep hastanesi heyetten çok az para alıyor.

Türkiye'deki tıbbi misyonlar resmiyet ve muhalefet tarafından en az engellenen misyonerlik işidir. Doktorlar daha sıcak karşılanıyorlar ve onların yaptıkları iş misyonerlerin yaptığı başka her türlü işten daha çok takdir ediliyor. Aynı zamanda bu iş, etkisiyle kıyaslandığında, başka herhangi bir misyonerlik aracından muhtemelen daha aza mal oluyor.

Misyoner doktorlar, onları tıp okulları, hastaneler, dispanserler ve halk içindeki

uygulamaları sadece acıları dindirmede değil, aynı zamanda halkın her kesiminin hurafelerini kırmada büyük bir kuvvettir. Araplar, Kürtler, Türkler ve diğer Müslüman ırklar kısmete inanıyorlar. Onların bu inancı kendilerini Tanrı'nın isteğine karşı koymuş olarak görünen insanların uygulamalarıyla ciddi ölçüde sarsılıyor. Onlar modern bilimsel yöntemlerin uygulanmasıyla kolera belasının engellendiğini, neredeyse evrensel olarak öldürücü olarak değerlendirilen hastalılardan çok az korkulduğunu gördüler ve "her şeyin Allah tarafından takdir edildiği" inancını sorgulamak zorunda kaldılar. Muhtemelen Türkiye'deki misyonerlerin tıp işi Müslümanlar arasındaki o

uyuşturucu inancı kırmada misyon işinin diğer bütün safhalarından daha başarılı olmuştur.

"Benim iki amacım var: Birincisi Amerikan halkına Türkiye'deki misyonerlerin ne tür bir işle uğraştıklarını göstermek, ikincisi ise misyonerlerin devrimcileri veya devrim ruhunu teşvik etmediklerini kişisel gözlemlerimden hareketle temin etmek. Bundan hiçbir şeyden emin olmadığım kadar eminim. Eğer onları takdir bekleyen halleriyle vazife başında görmüş olsaydınız, onları gezegendeki en adanmış kadın ve erkekler olarak değerlendirirdiniz. Onlar bir isyan teşvikine yerin gökten uzak olduğu kadar uzaktırlar. Hayatlarından, bütün toplumsal, hatta ailevi ilişkilerinden fedakârlık yapıyorlar ve bunu bizim sadece saygımızı değil, aynı zamanda

hayranlığımızı cezp edecek bir neşeyle yapıyorlar.

Milletin aydınlanması için ödenecek bedel ağırdır. Ancak o asil insanlar ve velivari kadınlar ödemeye istekliler. Ben onları hayatıyla benim hayatımı karşılaştırdığımda benim aciz hayatımın hiçbir değerinin olmadığını hissediyorum. Bu yüzden dolu bir kalple, koca bir acıyı barındıran bir kalple, "Tanrı onları esirgesin" diye feryat ediyorum.

Misyonerler modern zamanların şövalyeleridir. Onların silahları artık kılıç değil, fikirlerdir. Onlar yeryüzünün her yerinde bulunur ve daima tuzak kurmuş tehlikelerle

çevrilmişlerdir. Onlar yüksek bir medeniyetin, zamanın en iyi dini düşüncesinin temsilcileri ve "tüm hamuru mayalayacak mayadırlar." Onlar bugünün Türkiye'sine, tüm Avrupa Güçlerinin yaptığından daha çok şey yapıyorlar demekte tereddüt etmiyorum."

GEORGE H. HEPWORTH, At Sırtında Ermenistan

XX. Misyonerlerin Duruşları

Türkiye'deki işin başlangıcında bütün kesimler misyonerlerden şüpheleniyordu. Katolik ve Rum Kilisesi'nin temsilcileriyle tecrübeler yaşayan Müslümanlar ve diğerleri onların hatasının sadece dini olmadığı duygusunu uyandırmıştı. Türkiye'de yetişmiş biri için milliyet ve dini birleştirmemek imkânsızdı. Amerikan misyonerlerinin büyük bir avantajı vardı, bu ülkedeki eğitim görmüşlerden bile çok azı Amerika'nın adını duymuştu. Bu yüzden Amerika'nın misyonerler aracılığıyla Türkiye'de politik üstünlük sağlaması

düşüncesinden kaynaklanan korku yoktu. Türklerin anladığı şekliyle, onların arkasındaki ülke güçsüz ve şöhretsizdi. Bu gerçek başka türlü önlenemeyecek olan onların siyasi ajan olduğu düşüncesini giderdi.

Misyonerlerin orada bir kazanç elde etmek için bulundukları izlenimini ortadan kaldırmak için o ülkede sürekli halkın çıkarına adanmış bir halde elli yıldan daha fazla ikamet etmek gerekti. Aşağıdaki gerçekten yaşanmış bir konuşma sorgulayan ve şüpheci tavrı çok iyi yansıtıyor. Buradaki taraflar bir misyoner ve ülkenin iç kısımlarında yaşayan akıllı bir Ermenidir:

"Amerika'daki evini ve arkadaşlarını

bırakıp burada bu ülkenin sıkıntılarını bizimle birlikte yaşamak için oldukça yüksek bir maaş alıyor olmalısın.”

“Tam aksine” diye cevapladı misyoner. “Ben bütün Amerikalı misyonerlerin aldığı kadar alıyorum, fazla değil. Yani benim geçinmeme yetecek kadar bir para.”

“O zaman” dedi Ermeni çabucak “dili öğrendikten sonra yüksek maaşlı bir devlet memuriyeti bekliyor olmalısın”.

Misyoner şöyle cevap verdi: “Devlet işi için çok az misyoner misyonerliği bırakmıştır ve ben böyle bir şeyi ya da diplomatik bir görevle veya elçilik göreviyle ülkede kalmayı düşünen hiç

kimseyi görmedim.”

“O zaman hiç şüphe yok ki, sizin ülkenizde misyonerlere tüm insanlar büyük saygı duyuyorlar, bu yüzden bu saygı böyle bir ülkede bir süre ciddi sıkıntılar çekmeye değer” dedi soruyu soran adam.

Misyoner “Yine yanılıyorsun, arkadaşım” dedi. Birleşik Devletler’de pek çok insan misyoneri kendini uzak ve yabancı bir ülkeye atan bir aptal olarak görür. Ve üstelik misyoner bu işe bir ömür sürecek diye başlar, bu yüzden eve dönmeye ve kendisine hayran kalacak kitlenin ona sunacağı saygının tadını çıkarmaya vakti yoktur” diye cevapladı.

Gözü yılmış tahminci “o zaman neden buradasın” diye sordu.

“Biz misyonerler bu ülkenin insanlarının işe yarar Hıristiyan kurumlar kurmasına ve daha iyi kadın ve erkek olmalarına yardımcı olmak için geldik.”

Adam yürüyüp giderken “kesinlikle başka bir sebep olmalı” dedi. “Bunun için kim bu kadar zorluğa ve belaya katlanır” dedi.

Başkasının ihtiyacını kendi çıkarının önünde tutan gerçek Hıristiyan motivasyonu çok az anlaşıldı ve bunu anlatmak için misyonerlerin kuşaklar boyunca çalışması gerekti.

Savaş, katliamlar, kıtlık ve veba gibi büyük milli sıkıntı zamanları misyonerlere orada kendi kişisel rahatları için değil, kırık kalpleri sarmak, masum olanları ve ölüme yaklaşanları neşelendirmek için orada olduklarını ispatlama şansını verdi. Tüm ülkeyi Selanik'ten İran'a, Arabistan'dan Karadeniz'e bir ağ gibi ören her bir misyoner mezarı hiçbir Doğulu'nun itiraz edemeyeceği davaya bir delildi. Bu dava misyonerlerin orada çare bulmak için değil çare olmak için bulundukları ve başkaları için hayatlarını bile verebilecekleri davasıdır.

Pek çok iniş çıkışlar, yanlış anlamalar ve yanlış bilmeler arasında, misyonerler

imparatorlukta onların işlerinde kararlı, samimi ve diğergam olmadıklarına inanmayan herhangi bir ırk ya da inançtan tek bir akıllı adam kalmayıncaya kadar sessizce işlerine devam ettiler. Bütün kesimler rahat zamanlarda onları ne kadar taciz ederlerde etsinler, sıkıntı zamanlarında misyonerlerin onların en iyi arkadaşı olduğunu öğrendi. Neyin en doğru olduğu konusunda bir görüş farklılığı olsa da, onlar misyonerin her zaman en doğru olduğuna inandığı şeyi yapacağını biliyorlar.

Doğulu ikiyüzlülüğün yaygın olduğu dünyada, misyonerler hakikati söylemekle ün yaptılar. Başlangıçta misyonerlerin hükümetle olan ilişkileri

Türklerin en şaşırdıkları konulardan biriydi. Misyonerler içerdeki şehirlerin birinde bir okul inşası izni için hükümete başvurdu. O zaman bütün okul binalarına Türk görevliler karşı çıkıyordu. Vali "Bina ne için kullanılacak" diye sordu. Misyoner "okul için" diye cevapladı misyoner. Vali "İçine ne koyacaksın "diye sordu. Cevap "bilim adamları ve öğretmenler"di. İkinci soru "Neden bu kadar büyük bir bina istiyorsun" oldu. Misyoner "çünkü bizim çok öğretmenimiz ve öğrencimiz olacak" diye cevapladı. "Bina bittiği zaman orada ne üretileceği" soruldu. Cevap "bilim adamları"ydı. Misyoner makamdan çıkarıldı ve heyet saatlerce

konuyu tartıştı. Oradaki adamlardan hiç biri teklif edilen binanın bir okul olacağına inanmadı. Şöyle dediler "Eğer bir okul inşa edecek olsalardı kesinlikle söylemezlerdi. Başka bir şey olmalı." Daha sonra öğrenildi ki binanın silah üretmek için bir cephane olacağını düşünmüşler.

New York Herald'den Dr. Hepworth 1896'da Ermenistan'da meşhur yolculuğa çıktığı zaman, bir Türk valisi tarafından Harput'taki bir Amerikan misyoneri olan Dr. H. N Barnum'a bir takdim mektubu verildi. Mektupta şu satırlar vardı: "Türkiye'nin iç bölgelerinin durumunu herkesten daha iyi bilir. Söylediği şeye kesinlikle itimat edebilirsiniz."

Türkiye'de diğer ırkların olduğu gibi Ermenilerin de Amerikan misyonerlerine güvendiği kadar güvendikleri başka kimse yoktur. Misyonerlik işine düşman olan adamlar kız çocuklarını misyoner yatılı okuluna getiriyor ve "burada güvende olacaklarını biliyoruz" diyorlar. Bütün kesimler bir misyonerin sözünü kesinlikle doğru olarak ve sorgulamadan kabul ederler. Paralar onların eline, saklanması, ülkenin başka bir tarafına ya da dışına taşınması için tereddütsüz ve makbuz alınmadan teslim edilir.

Türk görevliler, kendilerinin bildiği bazı sebeplerden dolayı okul veya hastane amacıyla bina inşasına karşı çıksalar ve misyonerleri genel

Evangelist faaliyetlerinde engelleseler de, onları tam bir doğruluk ve saflık dışında başka motivasyonlar ekseninde değerlendirmekten vazgeçmişlerdir. Bireysel olarak misyonerlere karşı görevlilerin güvenini gösterecek pek çok şahitlik bulunabilir. Orada misyonerlerin kurduğu artan sayıda insanın kendi başlarına düşünmelerine yol açan yüksek öğretim kurumlarını sevmeyebilirler, ancak onları tahrip etmeye kalkışmıyorlar ya da misyonerlere bazı suçlamalar yönelterek onların etkisini yok etmeye kalkışmıyorlar.

Yüksek makamlardaki pek çok Türk görevli, sıkıntılı zamanlarda, ülkede uzun süredir yaşayan ve mahalli işlerle

ilgili geniş bir bilgisi olduğu yolunda şöhret sahibi misyonerlerin düşüncesine başvurdu. Pek çok durumda alınan görüşün uygulandığı ve daha sonra samimi minnettarlığın ifade edildiği dikkate değer bir durumdur.

1895-96'daki Ermeni katliamından sonra İstanbul'daki ErmeniPatriği İstanbul'daki Amerikan Heyeti'nin veznedarını çağırdı, yardım için toplanan ciddi miktarda paranın sorumluluğunu tamamen üzerine almasını istedi ve şöyle dedi: "Bu parayı ihtiyacı olan insanlara ulaştırma imkânlarım olmadığından dolayı size veriyorum ve biliyorum ki, misyonerler aracılığıyla her bir dolar acı çeken fakirlere gidecek."

Misyonerlerin hayatlarının ve insanlarla olan ilişkilerinin her kesimden insana yaptığı tesir, bütün kesimleri İsa'nın saf İnciline çekme konusunda bu hile ve kandırmayla dolu olan memlekette misyonerlik işinin herhangi bir safhasından daha çok şey yapmıştır. Öyle inanılmaya başlandı ki, bir Hıristiyan misyoner doğru, dürüst, dimdik ve saf olmalıdır. Bunun Türkiye gibi bir ülkede çok büyük önemi vardır.

Türkiye genel kıtlıktan ve vebadan çok az etkilenmesine rağmen, bazen açık katliamlara dönüşen siyasi felaketlerden dolayı misyonerler açlara ve evsizlere yardım dağıtmak için çok zaman ve enerji ayırmak zorunda kaldılar. Bunlar Sakız Adası'nda 1822'de Türk Yunan

Savaşı zamanında elli bin hayatın kaybolduğu rapor edildiği zaman başladı. Buna benzer ikinci bir büyük hareket Nesturi dağlarında yaklaşık on bin Nesturi ve Ermeni öldürüldüğü zaman ortaya çıktı.1860'da Lübnan ve Şam'da yaklaşık aynı sayıda Maruni ve Süryani Türkler ve Dürziler tarafından yok edildi. 1876'da yaklaşık on bin Bulgar'ın hayatını kaybettiği rapor edilen meşhur Bulgar katliamları oldu. Bu tür en son ve planlanmış hareket hepimizin hatırlayacağı gibi 1895-96 yıllarında oldu. Bu, İran'dan İstanbul'a kadar uzanıyordu ve kaç bin Ermeni'nin katledildiğini tam olarak ifade etmek imkânsızdır. Rakam yüz bine kadar çıkıyor, ancak şüphesiz ki bu fazla

yüksek.

Bu dikkate değer şiddet ve cinayet örneklerine ek olarak son otuz yıldır aynı işlem daha küçük bir ölçekte teröre, sıkıntıya ve fakirliğe sebep olarak ve çare ve yardım arayan insanlar ortaya çıkararak devam ediyor. Yukarıda bahsedilen üç genel katliamda da misyonerler oradaydı, insanlarla birlikte ciddi tehlike ve sıkıntılara maruz kalıyor ve daha sonra görülmemiş bir çaresizliğe düşenlere yardım dağıtmak için koşuyordu. Bu amaçla onların elinden yüz binlerce dolar geçti. Bu parayla onlar aç ve çıplaklara yiyecek ve giyecek temin edip dağıttılar. Pek çok iş kolu da insanların uzun süre kendi kendilerine yetmeleri için açıldı.

Türkiye'deki misyonerler alınan yardımın kısmen de olsa kazanıldığı, böylece çok daha fazla şeyin gerçekleştirilebildiği yardım prensibinin uygulanmasında da başı çektiler. Aynı prensip 1895 katliamından kurtarılmış çok sayıdaki yetimin desteklenmesinde de uygulanmıştır.

Kıtlık şartları kaynakları tükettiği zaman misyonerler tohum satın aldılar ve ekilmesi için dağıttılar. Daha ağır durumlarda insanların sığırları öldüğünde veya ellerinden alındığında, misyonerler öküz satın aldılar ve mahsullerini çıkarmaları için çiftçilere ödünç verdiler. Her zaman uygulanan yardım şekli insanların kendi kendilerine yetmelerine çalışmaktı.

Misyonerler bu ve benzeri hayır işlerinde inanç veya din kaydı gözetmeksin herkesin dostu olduklarını gösterdiler. Bütün bu felaketlerin korkunç olmasına ve misyonerlere hesap edilemez zorluk ve dert getirmesine rağmen, insanlara yeni yaklaşma yolları açıldı ve onları büyük sıkıntılarında rahatlatma samimi arzusu ortaya çıktı. Bütün kesimler misyonerlere güvenmeyi öğrendi ve sıkıntı zamanlarında, bütün ırklar yardım için onlara başvuruyor.

"Gelecekte ne olacağını hiç kimse söyleyemez, ancak hangi kilise şeklinde olursa olsun saf dinin gelişimi, düşünce özgürlüğünün gelişimi, medeni özgürlüğün elde edilmesi, sadece Ermenistan için değil Rumlar, Nesturiler, Yakubiler ve hatta bizzat Türkler için bile, geçtiğimiz altı yıl boyunca faaliyette olan daha yüksek bir hayat için etkinin devamına ve misyonerlerin bulundukları yerde desteklenmelerine bağlıdır. Onlarınki hizipçi bir iş değildir. Onlar Gregoryen Ermenilerin, Katolik Keldanilerin, Nesturilerin, Yakubilerin ve aynı şeklide Avrupa ve Amerika'nın Protestan Kiliseleriyle daha yakın ilgisi olanların dostudur. Amerika

onların yanında olmalı ve onlar için tam koruma talep etmelidir. Bu bizim anlaşmalardan doğan hakkımızdır, bu bizim insanlığa karşı vazifemizden dolayı hakkımızdır, özgürlük düşkünü millet olarak bizim geleneğimizden dolayı hakkımızdır. Bizim hizmet edecek siyasi amaçlarımız yok, sultanın mülkünün bir metrekaresini istemiyoruz, fakat biz her zaman yaptığımız gibi mazlum için özgürlük ve her insanın kendi vicdanı ışığında inandığı Tanrı'ya ibadet etmesini istiyoruz."

EDWIN MUNSELL BLISS, Türkiye ve Ermeni Mezalimi

XXI. Tamamlanmış İş

Türkiye'deki misyonların tesisinde kullanılan yöntemleri ve devamındaki neticeleri anlamak için, misyonerlerin neyi başarmaya çalıştıklarını iyice anlamak gerekir. Biz belki ilk önce onların neleri yapmaya çalışmadığını söyleyerek konuyu daha açık bir hale getirebiliriz.

Misyonerler Türkiye'de başlarında misyonerlerin papaz olarak vazife yaptığı ve misyonun kontrolü ve yönetimi altında olan Amerikan kiliseleri tesis etmeye çalışmıyorlardı.

Onlar Türkiye'de Amerikan kiliseleri, Amerikan okulları, Amerikan adetleri ve

kıyafetleri veya Amerika'ya ait olan başka bir şey tesis etmeye çalışmıyorlardı.

Onlar devamı için sürekli Amerikan katkısına bağımlı kalınacak kiliseler, okullar veya benzeri Hıristiyan kurumlar kurmaya çalışmıyorlardı.

O halde, olumlu konuşmak gerekirse, Türkiye'de misyonerlerin yapmaya kalkıştığı şeyler nelerdi? İşin başında hiç bir misyonerin zihninde önceden kararlaştırılmış bir politika olmadığı ifade edilmelidir. Türkiye'de misyonerlik işi başladığı zaman, hiç kimse, hatta Misyoner Heyeti'nin görevlileri bile, böyle bir politikayı detaylarıyla düşünmemişti. Hepsinin

muğlak bir arzusu ve amacı vardı, bu da İsa'nın İncil'ini Türkiye'de yaşayan insanlara anlatmaktı. Başta, ifade edildiği gibi, burada hâlihazırda var olan kiliselerden ayrı kiliseler organize etme düşüncesi yoktu. İhtiyaç hâsıl oldukça sahadaki misyonerlerin olaylara şekil vereceği umuluyordu. Geniş bir kültür, metin bir dindarlık ve sağlam bir sağduyuya sahip olanlar ilgili makamlara atandı ve kendi kendilerine bir politika geliştirme işi bu insanlara emanet edildi.

1846'da bağımsız Protestan kiliseleri organize edildiği zaman, onlara yine kendilerinden bir papaz atamak son derece doğal bir adım gibi göründü. Bu makam için liyakati sorgulanamaz birkaç

becerikli ve iyi eğitilmiş Ermeni vardı. Her ne olursa olsun, bu makamları dolduracak yeteri sayıda misyoner yoktu. Belki de bu son faktör yerli kiliseler için yerli papaz atanması politikasını uygulama nedenidir. Her ne olursa olsun, yerli bir kilisenin kendi içinden bir papaza sahip olma hakkı çabucak benimsendi. Bunun iyi bir politika olduğu kabul edildi ve uygulamaya konuldu.

Ancak o zaman misyonerlerde, papazı kendi arasından seçen halkın aynı zamanda o papazı desteklemesi de gerektiği düşüncesi uyanmamıştı. Misyonerler Hıristiyanlık işinin devam etmesi için orada bulunuyorlardı ve onlara göre bunun en önemli kısmı

kurulmasında öncülük ettikleri kiliselerin papazını desteklemekti. O dönemin yıllık raporlarında, papazların ücretlerinin halkın karşılaması gerektiğinden hiç bahsedilmiyor. Bu, misyonerlerin yapacağı hizmetin bir parçası olarak değerlendirildi ve insanlar da isteyerek bunu böyle yaptılar.

1856'da Crosby H. Wheeler bir misyoner olarak gönderildi ve 1857'de Türkiye'nin doğusundaki Harput'a tayin edildi. Gitmeden önce iktisat alanında ciddi bir uygulamalı eğitim ve Main'de de papazlık eğitimi almıştı. Türkiye'nin insanlarını Hıristiyanlaştırma konusunda son derece kararlı olmasına rağmen, yaratılışı biraz titiz ve aldığı her

vazifede pratik olmasıyla tanınmıştı. Kısa zamanda Türkiye'deki kiliselerin faturaları misyonerler tarafından ödendiği için insanların kiliseleri misyonerlere ait olarak değerlendirdiğini fark etti. Pek çok kilise müdavimi misyonerlere bir lütufta bulunduklarını düşünüyorlardı.

Harput'un kuzeybatısında Harput'tan iki günlük yolculuk mesafesinde Arapkir şehrindeki bir kiliseye bir soba lazımdı. Dr. Wheeler Amerika'dan bir soba getirtti ve masrafları, hatta Arapkir'e nakliyesini bile, ödedi. Yardımcı papazlardan biri sobayı aldı, kurdu ve hizmetleri karşılığı Dr. Wheeler'e bir fatura çıkardı. İşte bu, olayların gidişatını değiştirdi. O andan itibaren Dr

Wheeler yerli kiliselerin kendilerini yönetebilmeleri ve kendi kendilerini anlatabilmeleri temel ilkesinin bir sonucu olarak kendilerini desteklemesinin yılmaz bir savunucu oldu.

İnsanlar çoğunlukla değişiklikten hoşlanmadılar. Onlar Doğuluydular ve Amerikalıların eğer isterlerse papazları neden desteklemeyeceklerini ve kiliselerin bütün masraflarını karşılamayacaklarını anlamadı. Dr. Wheeler yazarak ve konuşarak bu politikayı büyük bir enerji ve güçle savundu. Bunun hikmeti Heyet tarafından kabul edildi.

Bu, Türkiye'deki misyonerler

tarafından da genel olarak kabul gördü, ancak onların pek çoğu bu politikayı bulundukları bölgede sıkı bir şekilde uygulamaya cesaret edemediler. Bunu benimsemek ve böyle bir sevilmeyen tedbiri uygulamak kolay değildi. Bu ilke doğruydu ve galip gelmekten başka şansı yoktu. Daha akıllı Ermeniler ve Rumlar sadece bu yolla kendi güçlerine uygun hareket etme bağımsızlığını elde edebileceklerini gördüler. Paraya karşı istekleri onları eski adete bağlanmaya meylettirdiyse de, onların özgürlük aşkı onları kendi kendini destekleme tarafına zorladı.

Aynı ilke misyoner okullarında da uygulandı. İlk başta okullar bedavaydı, ancak Doğu'da bedava olan bir şeye

değer verilmez. Bedava okullara, öğrenci keyfine göre devam eder ya da etmez. Bedava dağıtılan kitaplar kolayca kaybolur veya tahrip edilir ve asla kıymet verilmez. Okullar için saygı uyandırmak ve düzenli devamı temin etmek için öğrencilerden okul ücreti almak gerekli oldu. Okul ücreti ödenmiş bir öğrencinin ciddi hasta olmadığı durumlarda okula geleceğine garanti gözüyle bakabilirsiniz. Satın alındığı zaman kitaplara ve tahtalara özen gösterildi ve kullanıldı. Bir seferinde Dr. Wheeler bir adamı okuldaki oğluna iki sentlik bir defter almaya ikna etmek için birkaç saat harcadı. Mücadele ilke içindi, iki sent için değil. Söylemeye gerek yok ki, Dr. Wheeler maksadına

ulaştı.

Bu ilke şimdi Türkiye'deki misyonlarda iyice oturmuş bir politikadır. Yerli kiliseler, mali olarak yeterli seviyeye gelir gelmez tüm masrafları kendileri karşılıyorlar. Hiçbir misyoner yerli bir kilisenin papazı değildir. Zayıf kiliseler ödeyebildikleri kadarını ödüyorlar ve kendi mali güçleri arttıkça misyonun yardımının azalacağını biliyorlar.

Türkiye'deki pek çok Protestan Okulu bugün misyoner fonlarından yardım almıyorlar.

Aynı ilke, eserler ve tedavi konularında da uygulanıyor. İnsanlar,

ister kitap, ister süreli yayın isterse broşür olsun her tür matbu metni cömertçe satın alıyorlar. Misyoner doktorlar ta başta hastaların ödeme imkânı varsa tedavi ve ilaçlar için para alarak daha iyi hizmet vereceklerini anladılar. Parası olduğu halde tedavi ücreti alınmayan hasta doktorun tavsiyelerine uymuyor hatta hoşuna gitmezse ilacı da kullanmıyor. Parası ödenen ilacın kullanılacağı da kesindir. Türkiye'deki bazı hastaneler doktorların maaşı hariç kendi kendine yetmektedir. Hastalardan alınan ücret, ilaç paraları hastane görevlilerinin, malzemelerin ve hastanenin bakımını karşılamaktadır.

Ancak ihtiyacı olan fakirler geri çevrilmiyorlar. Okullarda okul ücretini

ödeyebilecek parası olmayan öğrencilere öğrencinin kendilerine saygıları ve özgürlükleri zarar görmesin diye öğrenci çalıştırma metodu uygulanıyor. Kitaplar da aynı şekilde hallediliyor. Hastalık durumunda, ihtiyacı olan kimseler sırf parası olmadığı için misyoner doktorlar tarafından reddedilmiyor.

Kendi kendini destekleme ilkesi Türkiye'deki işin değişmez bir parçası haline geldi. İnsanlar da bunu tam olarak benimsemiş durumda. Misyonunun yurtdışından kurumlar ithal etmek için değil, Türkiye toprağında, Türk yağmurlarıyla sulanmış, Türk güneşiyle ısınmış ve Türk elleriyle işlenmiş kurumların yetişmesi için tohum ekmek

için orada bulunduğunun farkındalar. Misyonerlik işi başladığından beri eğer imparatorluğu kasıp kavuran felaketler olmasaydı kendi kendini destekleme konusunda çok daha büyük ilerlemeler kaydedilebilirdi. Önce Yunanistan'la, Mısır'la ve Rusya'yla yapılan yıkıcı savaşlar, arkasından da kıtlık ve katliamlar geldi. Katliamlar ticareti felç etti, para kazananları öldürdü ve en müteşebbis kesimlerin çoğunu ülke dışına sürdü. Son neslin Rumları ve Ermenileri bu korkunç felaketlerden uzak kalmış olsaydı, her bir misyoner kilisesinin, okulunun, hastanesinin ve matbaasının bu ülkenin mali yardımından tamamen bağımsız olabileceğini söylemek mümkündür.

Ülkenin bazı bölgeleri için, örneğin Kürdistan, Arnavutluk ve Arabistan gibi, hala bu ülkeden misyoner ve para istenebilirdi, ancak eski bölgelerde mali destek bizzat insanların kendileri tarafından sağlanabilirdi. 1907'de fakirlikleri ve sıkıntılarına rağmen Heyetle irtibatı olan insanlar kendi kiliseleri, okulları ve tedavi masrafları için 128,000 doların üzerinde para ödediler. Bu rakam, aynı işi desteklemek için Heyetin ödediği rakamın çok üstündedir. Eğer yeni bir imparatorluk politikası devreye sokulur ve Türkiye bütün vatandaşlarının hayatını, malını, vicdan ve karar hürriyetini garanti altına alırsa ülkedeki tüm Hıristiyanlık ve eğitim işine verilen destekte ve bu tür

kurumların artışında gözle görülür bir ilerleme olacağını söylemek mümkündür.

Kendi kendini anlatma ve Hıristiyanlık işinde gayretli olma konusunda da çok şey başarıldı. 1864'te organize edilen Bithnia Batı Türkiye Birliği, 1865'te organize edilen Harput Evangelist Birliği, Kilikya Merkezi Türkiye Birliği ve Merzifon ve Bulgaristan'daki benzer organizasyonlar gibi yerli Hıristiyan liderlerin kurduğu muhtelif organizasyonlar Evangelist işinde çok sadık hizmetler yaptılar. Bu organizasyonlar hem yeni kurulan kiliselerin yönlendirilmesi ve takip edilmesinde, hem de ciddi faaliyetlerde misyonerlerle işbirliği yaptılar. Onların

yıllık toplantıları kiliseler tarihinde önemli olaylardır. Bu toplantılarda misyonerler sadece oy hakkı olmayan onur üyeleridir ve bütün sorumluluğu yerli kardeşler almıştır.

Genişleme yolunda yerli kiliselerin yaptığı şeyi, en iyi başlangıcı kırk yıl önce Harput'taki Evangelist Birliği'ne giden Kürdistan Misyoner Derneği sergileyebilir. Bu dernek heyetin Harput, Mardin ve Bitlis istasyonları arasında Kürdistan'ın kalbinde yaşayan Kürtçe konuşan Ermenilere İncili ve Hıristiyan eğitimin avantajlarını anlatmak için kuruldu. Paralar toplandı, ziyaretler yapıldı ve o ülkede Kürtçe konuşan gelecek vadeden çocuklar getirildi ve Harput'ta masrafları Heyet tarafından

karşılanarak eğitildi. Ve bu çocuklar daha sonra kendi insanlarına öğretmen ve vaiz olarak geri döndü. İş geliştikçe, ülkenin diğer taraflarındaki Evangelistler de buna katıldı ve bu iş nerede olursa olsun Evangelist Ermenilere ait olarak görülmeye başladı. ABD'deki pek çok Ermeni bu derneği cömertçe destekledi. Ermeniler onların ulusal gururunu okşayan ya da sempatilerini kazanan her tür Hıristiyan işe cömertçe katkıda bulunuyorlar.

Son zamanlarda İngiltere'ye giden veya bu ülkeye gelen Fırat Koleji'nin mezunları ve öğrencileri bu okulda okuyan fakir ancak gelecek vaat eden öğrenciler için burs sağlamada katkıda bulundular. Bazıları burs verirken

bazıları da okulda daimi olarak öğretmenlik yapmayı teklif ediyorlar. Bütün bunlar eğer Ermenilerin hayatı ve malı emniyet altına alınırsa, Türkiye'deki Hıristiyan eğitim işinin büyük ölçüde tamamen olmasa bile kısmen kendi kendine yeter hale geleceğinin göstergesidir. İçlerinde çok az çalışılan Rumlar da kendi kendine yetmede geri kalmayacaklardır.

“1860’da Londra şehrinde halka yaptığı bir konuşmada Shaftesburyli Earl Türkiye’deki Amerikan misyonerleri hakkında aşağıdaki saygı dolu konuşmayı yaptı:

“Bütün misyonerlik tarihinde, diplomasi tarihinde, iki insan arasında geçen bütün ilişkilerin tarihinde, Amerikan misyonunu oluşturan insanların aklına, sağduyusuna ve saf Evangelist hakikatine eşit olabilecek bir şey bulunabileceğine inanmıyorum. Daha önce yirmi kez söyledim ve bu ifade, meramımı tam olarak anlattığı için yine söyleyeceğim: Onlar sağduyu ve dindarlığın harikulade bir bileşimidir. Bu misyonerlerle irtibata

geçen herkes onlardan övgüyle bahseder. Yetki sahibi olanlar da olmayanlar da onların lehinde konuşur, yolcular onların iyiliğinden söz eder. Onların aleyhine tek bir delil getirebilecek kimseye rastlamadım. Orada yıllarca denenmiş, işleriyle imtihan edilmiş, meyveleriyle örnek olarak gösterilmiş bir konumda duruyorlar. Ve ben inanıyorum ki, bu Amerikalı misyonerler hakikati âli tutma ve Doğuda İsa'nın İncili'ni yayma yolunda bu ya da başka herhangi bir çağdaki insanlardan daha çok iş yaptılar."

Bir seferinde William T. Stead şöyle demişti:

"Amerikalı misyonerlerin Ağrı Dağı'nın eteklerinden mavi Ege Denizi'ne kadar bütün sıkıntılı bölgelere Amerikan ilkelerinin çekirdeğini yaymak için dağıldıklarını acaba kaç Amerikan vatandaşı biliyor. Rus İmparatorluğu'ndaki Yabancı İnançlar Direktörü General Mosseloff, Eçmiadzin'i ziyaret ettiği zaman, Ermeni Patriği onun önüne her tarafı Amerikan kolejleri, kiliseleri, okulları ve Amerikan misyonlarıyla dolu olan Küçük Asya haritasını açtı. Amerikalı misyonerler her yerde öğretmekle, vaaz etmekle ve Asya ırklarına yeni bir hayat vermekle meşguller."

WILLIAM GOODELL'in Hatıratından

XXII. Sanayi ve Dini Değişiklikler

Daha geçen yüzyılın başında bile Türkiye endüstriyel olarak çağlarca gerideydi. Modern hiçbir şey ülkeye girmemiş ve orada kabul görmemişti. Kullanılan zirai aletler iki bin ya da daha öncekilerle aynı ilkellikteydi. İbrahim zamanından kalan çift, ağaç dalından yapılan ve toprağın yüzünü sadece çizen saban bilinen tek sabandı ve hâlâ kullanılmakta. Ovaların rüzgârları tahılı savuruyor, dişli eski dövenler toprak harmanlarda eski vazifelerini yapıyorlardı.

Bir açıdan insanlar çalışma metotlarını

savunma konusunda inançlarını savunmadan daha gayretliydiler. Ancak zamanla anlaşıldı ki, bir adamın düşünce ufku genişletilirse, onun yaşama ve çalışma metoduyla ilgili tavsiyelere çok daha açık hale gelir.

Yavaş yavaş yerli marangozlar tarafından yeni aletler getirildi ve kullanılmaya başlandı. Yıllar süren karşı çıkıştan sonra harman makineleri getirildi ve insanlar bunlara rağbet etti. Bu makineler şimdi her yerde bulunabilir. Bazı bölgelerde su gücüyle çalışan pamuk ayırma makineleri üreticiler için bir nimet oldu. Az da olsa modern saban ve başka gelişmiş aletler kabul görüyor. Dikiş makinesi kayda değer her kasabada var. Gaz lambası

evleri değiştirdi ve entelektüel gelişme ve toplumsal reform imkânını ciddi derecede artırdı.

İmparatorlukta kurulan ve işletilen ilk elektrikli telgraf aleti Türkiye'nin sultanına misyoner Cyrus Hamlin tarafından sunuldu. Patates, domates ve diğer sebzeler farklı bölgelere tanıtıldı ve pek çok durumda yenilen ve pazarda satılan şeylerin bir parçası haline geldi. Misyonerlerin etkisiyle ve hatta doğrudan onların aracılığıyla ülkeye giren pek çok endüstriyel, mekanik ve ekonomik gelişmeleri saymaya yerimiz müsaade etmiyor.

İlk yıllarda gerçekleşen bütün bunlar ikinci plandaydı. Misyonerler tarafından

önde gelen okullarda son yirmi yıldır endüstrileri öğretmek için planlar yapıldı. Bu endüstri öğretimine zeki ancak fakir öğrencilere eğitim masraflarını karşılayacak bir kaynak bulmaları amacıyla başlansa da tecrübe en az bunun kadar önemli olan başka bir şeyi de gösterdi. O da bu işin ülkeye ve öğrenciye olan ekonomik değerinin yanında bir endüstride çalışmanın eğitim açısından değeriydi. Merzifon'daki Anadolu Koleji'nde olduğu gibi yüksek öğrenim kurumlarının yanına endüstri tesisleri eklendi. Buradaki sonuçlar çabaları sonuçsuz bırakmadı. Böyle bir okuldan yeni endüstri fikirlerinin nasıl hızla yayıldığını görmek şaşırtıcıdır.

1895-96 katliamları sırasında, hem

erkek hem de kız binlerce kimsesiz çocuğun sorumluluğunu misyonerler aldı. Bu sayı binlerle ifade edilebilirdi. Onların varlıkları ve ihtiyaçları onların desteği için gereken şeyin en azından bir kısmını kendilerinin üretebileceği bir metodun benimsenmesini zorunlu kıldı. Misyonerlerin gözetiminde kimsesiz çocukların toplandığı hemen her yerde muhtelif endüstriler boy göstermeye başladı. Bu işler içinde ince marangozluk, kalaycılık, demircilik, fırıncılık, nakış işleme, dantel işleme, ipek işleme, ipek böceği yetiştiriciliği ve pek çok başka meslek vardı. Çocuklar zeki, alet kullanmayı öğrenmede çabuk ve taklitte çok iyi olduklarından önemli ilerlemeler

kaydedildi. Bu endüstri tesislerinden yeni düşüncelerin ve yeni mekanik ve endüstriyel etkilerin doğması kaçınılmazdır. Birleşik Devletler'e gelen pek çok genç güvenli olarak dönmelerine müsaade edildiğinde ülkelerine taşıyacakları pek çok beceri edindiler. Endüstri reformu o ülkede diğer reformların kazandığı başarıyı henüz kazanamadı. Bunun önemli bir nedeni tüm endüstrilerin hükümet tarafından engellenmesidir. Bu konuda hükümetin politikasında bir değişiklik olana kadar sadece normal neticeler bekleyebiliriz.

Ülkenin iç kısımlarında evlerin inşasında pek çok değişiklik meydana geldi. Tahta tabanlar daha çok

kullanılıyor, uzak köylerde bile ışık alan ve birkaç bölümden oluşan pencereler bulunabilir. Kışın hayvanların bir odada insanların diğer odada yaşadığı tarım köylerindeki tek katlı evlere aile için bol ışık alan ve temiz havası olan ikinci bir kat ekleniyor. Sadece bu değişiklik bile tek başına insanlara değer vermede ve onları yükseltmede paha biçilmez bir kıymete sahiptir. Kireçle yapılan badana oturma odalarının iç kısımlarında bolca kullanılmaktadır ve bu, çevrede bir iftihar vesilesidir. Bütün bunlar aile hayatında kesin bir ilerlemeye ve medeni ve yararlı olana karşı isteği göstermektedir. İleri atılan her adım kalıcıdır. Endüstriyel gelişmeler evdeki konforun gelişimiyle el ele gitmektedir.

Bu reform çabalarının hızla yayılması imkânı hareket özgürlüğü, can ve mal emniyeti temin edildiği zaman sonsuzdur.

Eğitimle aydınlanmış, o ülkedeki her tür girişimi öldüren sınırlandırmalardan bunalmış, büyük özgürlük ve ABD'deki herkese açık daha geniş imkânları bilen pek çok Ermeni Türkiye'deki evlerini bu ülke için terk ettiler. Göç çoğunlukla Harput'tan başladı; ancak giderek ülkenin diğer kısımlarına da yayıldı. Muhtemelen şu anda ABD'de 30,000'den fazla Ermeni olduğu tahmin ediliyor. Yaklaşık aynı sayıda da Rum, Bulgar, Arnavut, Türk ve Süryani var. Bunların çoğu zengin iş adamı, değerli ve sadık Amerikan vatandaşı oldular. Diğerleri çiftçi, meslek erbabı ve

fabrika işçisidir. Bazıları geri döndü, ancak Türk Hükümeti bunların hepsinden ve özellikle de bu ülkeden bulunmuş Ermenilerden şüpheleniyor. Eğer Ermeniler sınırı geçseler bile muhtemelen sınır dışı edilecekler. Sayılarına oranla, Türkiye'deki Protestanlar göçmenlerin en çoğunu teşkil ediyorlar. Onlar Amerikalı misyonerlerle ilk irtibata geçen ve modern eğitim ruhunu ilk yakalayan insanlardı. Onların dikkatlerini en büyük fırsatlar ülkesi olarak bu ülkeye yöneltmeleri son derece doğaldı. Pek çoğu buraya ülkelerindeki meslekleri üzerine eğitim almak için geldi, ancak Türk Hükümeti'nin katı tutumu onların çoğunu burada kalmaya zorladı. Bu

ülkede Boston'dan California'ya pek çok noktada pek çok Ermeni Protestan Cemaati oluştu ve bunların hemen hepsindeki papaz ve vaizler Türkiye'deki misyon okullarında eğitilmişti. Eski sınırlandırmalar kaldırılır ve ana vatanlarından sürülmüş bu insanlara güvenlik ve özgürlük temin edilirse, bu insanların büyük bir kısmının sevinçle geri döneceği ve dönerken sadece biriktirdikleri sermayeyi değil, buradaki tecrübeleriyle edindikleri girişim ve becerileri de beraberlerinde götüreceklerine şüphe yoktur. Bu insanların çoğu çok kısa zamanda kendi insanları için gayretli Hıristiyan girişimciler ve eğitim teşebbüslerinde büyük bir güç

olabilirler.

Misyonerler Türkiye'deki Ermenileri ve diğer ırkları anlaşılabilir ve makul bir inanç ve uygulamaya uyandırmak amacıyla işe başladılar. Ermeniler arasındaki ayrılık daha önce gördüğümüz gibi Evangelistlere dayatıldı, ancak Protestanları eski Gregoryen Kilisesi'nden ayıran çizgi dini konular üzerine ciddi düşünenlerle kilisenin kör takipçileri arasında bir çatlak oluşturmadı. Pek çok akıllı insan eski kilisede kaldı ve dışarıda pek çok rahatsızlık oluşturan tartışmalar din adamları arasında bile büyük bir sessizlikle devam etti. Aynı zamanda ilerleyen iki reform hareketi vardı, biri bizzat kilisenin yaptıklarından dolayı

1846'da eski kiliseden ayrılan Protestan veya Evangelistlerin propagandası yoluyla, ikincisi de daha az görülen ancak aynı derecede samimi ruhla eski kilise içinde devam eden araştırma ve soruşturma ruhuydu. Genel reform hareketi kilisenin muhafazakar unsurları için çok hızlı ve saldırgandı, ancak en aktif liderlerin çekilmesinden sonra reform ruhu devam etti ve etkisini sürdürdü.

Bu altmış yıl öncesinin iki grubu şimdi birbirine yaklaştılar. Bugün muhtemelen eski Gregoryen, Rum ve Süryani kiliseleri içinde tüm Protestan cemaatten daha fazla sayıda zeki Evangelist inanan vardır. Artık ciddi ölçüde ayrılık görünmüyor. Aynı insanlar zaman zaman

hem Protestan, hem de Gregoryen kiliselerde vaaz ediyorlar. Evangelist öğretmenler fikir ayrılığına düşmeden Gregoryen okullarında ders veriyorlar ve pek çok yerde Protestan okullarında Protestan öğrencilerden çok Gregoryen öğrenciler var.

Gregoryen kiliselerinde atanmak için kendilerini hazırlayan Gregoryen gençler Protestan okullarına kabul ediliyorlar, orada Protestan gençlerle aynı düşünceleri paylaşıyorlar. Misyonerler ise Gregoryen ilahiyat okullarından ders vermek için davet ediliyorlar.

Bir bütün olarak Gregoryen Kilisesi en güçlü destekçilerinin ulaştığı amaca henüz çok uzak olmasa da, anlaşılabilir

bir inanç ve uygulamaya doğru ilerliyor. Artık liderler ibadetlerin şekillerinde bir fazilet olduğuna veya papazlığın taleplerine teslim olmanın kurtuluş olduğuna inanmıyor. Gerçek dinin gerçek inanç ve doğru yaşantı olduğuna inanıyorlar ve bunu gerçekleştirmek için çaba sarf ediyorlar.

Müslümanların da Ahdiatik'i okumaktan görülebilir şekilde etkilendikleri açıktır. Binlerce nüsha onlara satıldı. Bu zamana kadar Hıristiyanlığı, aralarında yaşayan ve Hıristiyan adını taşıyanlara göre değerlendirmelerine rağmen, şimdi kaynakları inceliyorlar ve görüyorlar ki, bu ikisi arasında bir uçurum var. Kendilerini savunmak için kendi

dinlerinde yüksek karakterin temel özelliklerini araştırmak zorunda kaldılar. Böylece İslam'ın pek çok takipçisinin hayatında göründüğü kadar kötü olmadığını ıslah olmuş Hıristiyanlara ispat edecekler.

Kısacası İmparatorluk'taki bütün kesimler dinin bir şekil değil bir inanç ve hayat olduğunu ve dinin gerçek karakterinin liderlerin böbürlü demeçlerinde değil, takipçilerinin fiillerinde görüleceğini öğreniyorlar.

1895 ve 1896'da Amerikalı yetkililer misyonerlerin Türkiye'de kendilerini hükümete karşı zorladıklarından dolayı yasal haklarının olmadığını ve koruma iddia edemeyeceklerini ifade etti. Bu ifadeleri telaffuz eden yetkililer yakın tarihin hakikatlerini isteyerek görmemezlikten gelmiş olmalı. Misyonerler üç sultan tarafından desteklenmiş ve teşvik edilmişlerdir: Güçlü Mahmud, zayıf Abdülmecit ve daha zayıf Abdülaziz. Misyonerler sağlam bir anlaşma, özel yasalar ve imtiyazların sağlam temeline dayanıyorlar. Bu temel mevcut sultanın tüm keskinliği ve misyonerlik işine karşı olan tüm nefretine rağmen hiçbir kusur bulamadığı bir temeldir.

Misyonun kanuna karşı olduğunu iddia etmek eğer herhangi bir şekilde mümkün olsaydı, veya misyon altı güç tarafından korunan kanunlarla sultan tarafından bile dokunulamayacak şekilde kanunlarla garanti altına alınmamış olsaydı, mülk tahrip edilir ve misyon susturulurdu. Buna kalkışıldı ancak başarılamadı, Harput ve başka yerlerde misyon malını tahrip eden görevlilerin yaptığına sahip çıkılmadı.

Dahası, Türkiye'deki güçlü, özgür Amerikan hayatının eylemleri oradaki hareketi İngilizce konuşan tüm insanlara ait olan daha esnek ve daha özgür düzene doğru yöneltme eğilimindedir. Misyonerlik işi Türkiye'de siyasi hayata büyük etkiler

yapsa da bu iş dikkatli bir şekilde ve daima gayri siyasidir ve direnmemeyi ve mevcut hükümete uymayı telkin eden bir harekettir.

XXIII. Amerikan Hakları

Özel haklara sahip olan bir sınıf olarak işlevlerini sürdürme hakkı Hıristiyan milletlerin din adamlarına İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı Hükümeti tarafından 1453 Hoşgörü Fermanı'nın gönüllü olarak genişletilmesiyle verilmişti. Yaklaşık 400 yıllık Türk uygulaması Amerikan misyonerlerinin ülkeye girişinin garantisi ve onların resmi tacizden korunmalarının teminatıydı.

Onlar Türkiye ve Birleşik Devletler arasında diplomatik pazarlık yapılmadan girdiler. Bu ülkeyle ABD arasındaki ilk anlaşma Amerikalı misyonerler ülkeye

girdikten on yıl sonra yapıldı. Bundan önce misyonerler Osmanlı Devleti'yle tüm İngiliz tebaasına sınır ötesi koruma sağlayan anlaşması bulunan İngiltere tarafından korundu. Bâbıâli bir İngiliz tebaasıyla Amerikan vatandaşı arasında her ikisi de Frenk Hıristiyan olduğu için bir fark görmedi, bu yüzden sağlanan koruma yeterliydi.

Pek çok ülkede olduğu gibi Osmanlıda da hükümet tarafından ne kadar uluslar arası hak tanınacağı tahmin edilemez. Türkiye'de haklar genel olarak Hıristiyan ülkeler arasında söz konusu olan herhangi bir uluslar arası kanuna dayalı değil, kapitülasyonlar adı verilen özel anlaşmalara dayalıdır. Hıristiyan dünyanın Müslüman ülkelerle olan

ilişkisi milletler kanununa göre cereyan etmez. Hıristiyanlığın medeni milletlerince uygulanan uluslar arası hukuk aralarındaki fikir paylaşımın doğal bir uzantısıdır ve ortak bir adalet ve hak kavramlarına dayanır. Müslümanlarla Avrupa ve Amerika'nın Hıristiyan milletleri arasında kendisinden doğru uluslar arası kanunun çıkacağı ortak bir düşünce veya prensip yoktur. Bu yüzden birbirleriyle olan ilişkileri Müslüman ülkenin yöneticisi tarafından verilen özel kapitülasyonlarla düzenlenmek zorundadır.

Bu nedenden dolayı, günümüzde bile, Hıristiyan dünyada bilinen ve kullanılan milletler hukuku Türkiye'yle Hıristiyan güçler arasında uygulanmadı. Ancak

sıkıntılı zamanlarda Bâbıâli isteksiz bir şekilde ve yavaş yavaş eski uygulamaları bıraktığından ve Hıristiyanlığın uygulamalarını kusurlu da olsa benimsediğinden beri onun uluslar arası idare şekli Avrupa'nınkine yaklaştı.

Türk tarafından verilen bir kapitülasyon sultan ve avenesi tarafından yabancılara verilen bir imtiyaz olarak değerlendirilir. Onların her zaman bu anlaşmayı feshetme hakları vardır. Sultan kapitülasyonu onun ya da görevlilerinin üzerinde daimi yaptırımı olan bir şey olarak görmek istemez. Uyarı ya da açıklama yapılmadan geri çekilebilecek, yabancı güçlere verilen bir imtiyazdır. Sadece bu gerçekler

ışığında Türk yetkililerin misyonerlere ve diğer yabancılara davranışı anlaşılabilir.

Bâbıâli muhtelif zamanlarda anlaşması olan devletlerden herhangi birini tercih etmeyeceğini, anlaşmaya girdiği her bir ülkenin aynı hakları paylaşacağını ifade etmiştir. 1861'den beri imzalanan bütün ticari anlaşmalarda var olan ifade şudur: "Bâbıâli'nin şimdi ve verdiği ve daha sonra vereceği tüm haklar, imtiyazlar veya muafiyetler, onların kullanılması, ……" Bu alıntıdan anlaşılacaktır ki, Türkiye'yle anlaşması olan her millet diğer milletlerle aynı haklara ve imtiyazlara sahiptir.

Muhtelif anlaşmalar ve onların

oluşmasına yol açan adımlar üzerinde fazlaca durmadan, bunların pek çok şey yanında aşağıdakileri içerdiğini söylemek yeterlidir: Müslüman topraklara gelen yabancıların ister ziyaret isterse kutsal yerlere Hac için veya yasaklanmayan her tür malın ithalat ve ihracatı için denizlerde serbestçe seyahat etmeleri ve aynı şekilde limanlara girmesi serbesttir. Ancak İslam'ın iki kutsal şehrinin bulunduğu Hicaz eyaleti bunun dışındadır.

Müslüman memleketinde birinin kendi alışkanlık ve adetlerini yaşama özgürlüğü, kendi dininin ibadetlerini ve vazifelerini yerine getirme özgürlüğü.

Hem medeni hem de cezai davalarda

yabancıların büyük elçi veya konsolos tarafından yargılanma hakkı, konsolosun kararı uygulayabilmesi için yerel görevlilerin konsolosa yardım etme mecburiyeti.

Yabancıların meskenlerinin dokunulmazlığı ve bir suçluyu acilen yakalama gerektiğinde daha önceden büyükelçi veya konsolosa haber vermeden ve onun veya yardımcısı tarafından eşlik edilmedikçe bir yabancının ikametgâhına girmeme mecburiyeti.

Bu ifadeler Türkiye'de tüccar, seyyah, misyoner gibi kimselerin orada yabancı olarak bulunduklarını ve bu sıfatlarla onların ve hanelerinin yabancı koruma

altında olduklarını göstermek için yeterlidir. Mülkiyete sahip olma, alma ve satma imtiyazları vardır. Misyon Heyetleri ve yabancı şirketler yabancı şirketler olduklarından İmparatorluk'ta mülkiyet sahibi olamazlar. Gerçek ve şahsi tüm mülkler bireyler adınadır. Fermana sahip olan okullar bunun dışındadır. Bu durumda kurum tanınmış izinli bir kurum olduğundan kendi adına mülk sahibi olabilir.

Misyonerlerin ve tüccarların Türk görevlilerden bağımsız olması, içerdekilerin cehaleti ve onların rakip tarafların lehine iş yapmaya hazır oluşları nedeniyle, sürekli yakalanma, hapse atılma ve hatta sınır dışı edilme söz konusu olurdu. Sınır ötesi kanunların

varlığına rağmen, misyonerler ve tüccarlar defaatle hayali suçlamalarla gözaltına alındı ve resmi olarak taciz edildi. Bu zorluklar sükûnetle karşılandı ve pozisyon ve itibar kaybına neden olmadan savuşturuldu. Hiçbir durumda bir misyoner bir suçtan ya da kötü davranıştan dolayı gözaltına alınmadı. Onlara karşı yapılan genel suçlama hükümet aleyhine komplo kurduklarıydı ve yetkililer belge ve silah için misyonerlerin evlerini aramaya kalkışıyorlardı. Bu muhtelif düşmanlık örnekleri genel olarak misyonerler ve yerel hükümetler arasındaki dostane ilişkileri bozmamış görünüyor.

Belki burada ifade edilmelidir ki, ülkeye yapılan bütün yabancı yatırımlar

aynı şekildedir ve aynı yabancı korumaya sahiptir. Bu durum bütün Katolik kurumlar, Rus kiliseleri, manastırlar, okullar, Alman yetimhaneleri, ticari depolar, İngiliz meskenleri ve dükkânları için de geçerlidir. Yabancı sermayeyi temsil eden yabancılara ait her şey yabancı koruma altındadır.

Aynı zamanda bu yabancı binalardan herhangi birindeki okul, hastane veya kilise yabancı bir kurumdur ve bu sıfatla Türk kapitülasyonlarına göre özel dokunulmazlıkları ve imtiyazları vardır. Türk Hükümeti'yle olan bütün ilişkiler, hatta bu güne kadar, bu varsayıma dayalıdır. Bu durum, İngiliz, Alman, Fransız, Avusturya ve diğer

hükümetlerin İstanbul'da, İzmir'de ve diğer limanlarda kendi pullarını sattıkları ve yapabildikleri tüm posta işlerini yaptıkları postanelerinin olmasına müsaade eden Türk hükümetine garip ya da gayri tabii görünmez.

Yukarda zikredilen anlaşma hakları çerçevesinde sultan tarafından İngiliz, Fransız ve Ruslara ait olan okullara, kiliselere, hastanelere veya kurumlara verilen her hak Amerikan kurumlarının da hakkıdır. Bu açıdan Amerikanın yıllarca ayrıma tabii tutulduğu, Avrupalı güçlerin benzer kurumlarına sağlanan imtiyazlardan Amerikan kurumlarının mahrum edildiği gerçeği hem İstanbul'da hem de Birleşik Devletler'de iyi

biliniyor. Ne mutlu ki, bu konular şimdi düzeltildi. Yedi yıl süren pazarlıklardan sonra, 1907'de Fransa, Rusya, Almanya ve diğer ülkelerin benzer kurumlarına verilmiş hakları ve imtiyazları kendi mülkündeki Amerikan kurumlarına vermeyi resmi olarak kabul etti. Ancak bu, çoğu zaman sadece şekli olarak var. Bu haklardan gerçek olarak yararlanılamıyor. Aynı zamanda Amerikalıların emlak alımının önüne aşılmaz engeller çıkarılıyor ve hatta onların hâlihazırda sahip olduğu emlaki onarmalarına müsaade edilmiyor. Türkiye'deki Amerikan çıkarları sadece sürekli teyakkuz halinde olunarak korunabilir.

"Türkiye'deki İslam'ın ayırt edici özelliklerinden biri -bu İmparatorluk'ta Araplar hariç bütün Müslüman ırklar için geçerlidir- Türklerin kutsal kitaplarının dilini bilmemesidir. Nasıl İncil, Orta Avrupalı Katolik bir köylü için mühürlenmiş bir kitapsa, Kur'an da Türk için öyledir. Bir Müslüman köylü olmasına rağmen, pek çok Arapça kelime ve ifade bilir. Ancak Kur'an'ı okumasına rağmen, onu anlayamaz. Bir Müslüman için Kuran'ı Arapça'dan tercüme etmeğe kalkışmak, inançlı ancak cahil bir Romalı için İncil'i Latince'den Fransızca'ya veya Almanca'ya çevirmekten daha büyük bir günahtır. Bu Arapça cehaleti başkentin veya kıyı şehirlerin az çok

eğitim görmüş Türkleri için de geçerlidir. Arapça'yı anlayarak okuyan ve doğru olarak konuşan birini bulmak çok zordur. Birkaç yıl önce Hıristiyanlığı benimsemiş okumuş bir Arap Kürt olan K. Efendi en yüksek Müslüman mahkemesine çıkarıldı. Onun mükemmel Arapça, Kur'an, İslam hukuku ve hadis bilgisi onun yargılayıcısı olacakları şaşkına çevirdi ve susturdu."

"Bugünkü İslam Dünyası"

XIV. Dini Hoşgörü

Misyonerlik işinin başlangıcında hükümet ve yüksek makamdaki kişiler kayıtsız görünüyordu. Onlar misyonerleri sadece başka bir Hıristiyan mezhep olarak görüyorlardı. Onların Hıristiyanların dinlerini Müslümanlara da anlatacaklarına veya herhangi bir Müslüman'ın din konusunda onları dinleyebileceğine ihtimal vermediler. Yüzyıllardır Türkiye'deki hiçbir Hıristiyan böyle bir şey yapmamıştı. Daha doğrusu orada yaşayan Hıristiyanların hayatında insanları İsa'nın dinine çekecek çok az şey vardı.

Bu yüzden Türkler, misyoner

hareketini Hıristiyanlarda reform yapmak veya onları bölmek ve zayıflatmak çabası olarak değerlendiriyorlar. Bu amaçlardan veya sonuçlardan hiçbirine Sultanın veya onun görevlilerinin bir itirazı yoktu. Türklere göre Müslüman olmayan herkes kâfirdi ve bunlar Muhammed'e inanmayı reddettiklerinden dolayı neye inandıkları çok da önemli değildi.

Beklentilerin aksine, gözlemleyen Müslümanlara Protestanların resimleri ve imgeleri dualarında kullanmamaları, taraftarlarından saflığı, dürüstlüğü, itidali, doğruluğu talep etmeleri cazip geldi. Bu onlara göre Hıristiyanlığın yeni bir safhasıydı, aşina oldukları Katolik ve Doğu Kiliselerinin

uygulamalarından çok Muhammedî düşünceyle uyuşan yeni bir safha. İlk araştıranlar arasında pek çok Müslüman vardı. 1835'te İstanbul'daki Dr. Goodell şöyle yazıyor:

> "Neredeyse her gün Müslümanlar beni ziyaret ediyor. Bütün zamanımı faydalı bir şekilde onlara ayırabilirim."

Hiç de az olmayan bir sayıda, ilk zamanlarda Türk yetkililer Evangelist Hıristiyanları Eski Kilisenin yetkililerinin eziyetlerinden kurtardılar. Sultana Müslümanların Hıristiyanlığa sıcak bakabileceği tehlikesi ihtimal dışı göründüğünden, İngiliz başkonsolosu Lord Stratford de Redcliffe'in

ısrarlarıyla Sultan misyonerlere tam dini bağımsızlık verdi.

Bu yüzden Sultan Abdülmecid için 3 Kasım 1839'da Gülhane Hattı Şerif adında bir irade yayınlayıp ırk veya din gözetmeksizin bütün tebaanın can, mal ve onurunu koruyacağına dair söz vermesi zor olmadı. O zaman Sultan Avrupalı yöneticilerin yardımını ve sempatisini kazanmak istiyordu ve böyle bir imtiyazın bunu sağlayacağını düşündü. Bu, imparatorluk tebaasının din veya ırk ayrımı gözetmeksizin bir vatandaş olarak hakkını kullanmasını koruma altına alma taahhüdünü getirdi. Bu durum Türk Hükümeti'nin Hıristiyanlarla Müslümanları kanun önünde eşit saydığını ilk kez ilan

etmesiydi.

1843 Ağustosu'nda yirmi küsur yaşlarında bir Ermeni genci İstanbul'un sokaklarında idam edildi ve cesedi üç gün teşhir edildi. Çünkü o bir vakit kendini Müslüman olarak ilan etmiş ve daha sonra vazgeçmişti. Öyle görünüyor ki, bu genç cezalandırma korkusuyla İslam'ı kabul etmiş ve ülkeden ayrılmıştı. Daha sonra tekrar ülkeye döndü ve daha önceki dinini yaşamaya başladı. Tehditlere rağmen, yukarıdaki sonuçla neticelenen atalarının dinine bağlı kaldı. Lord Stratford de Redcliffe onun hayatını kurtarmak için elinden gelen her şeyi yaptı ancak başaramadı.

Bu idam İngiltere, Fransa, Rusya, ve

Almanya'nın büyükelçilerini ayağa kaldırdı. Bu büyükelçiler birleşip sultandan resmi olarak din değiştirenin idam edilmesi kararını kaldırmasını istediler. Daha evvel, herhangi bir gayrimüslimin din değiştirme ve atalarının dinini bırakma konusunda sonsuz özgürlüğü vardı, ancak aynı hak Müslümanlara verilmemişti.

Başlarını İngiliz büyükelçinin çektiği dört büyükelçinin oluşturduğu baskı altında, sultan 21 Mart 1844'te aşağıdaki yazılı taahhütnameyi verdi:

> "Bundan böyle Bâbıâli din değiştirmelerinden dolayı Hıristiyanlara eziyet edilmemeleri ve idam

edilmemeleri konusunda gerekli tedbirleri alacaktır.”

Bundan iki gün sonra Abdülmecid, Sir Stratford’la yaptığı bir görüşmede “bundan sonra mülkünde Hıristiyanlığın aşağılanmayacağına ve dinlerinden dolayı Hıristiyanların eziyet görmeyeceğine” dair garanti verdi. Bu taahhütleri veren sadece Türkiye’nin sultanı değil aynı zamanda İslam Dünyası’nın da halifesiydi. 1844 yılı Türkiye’de ve Müslümanlar arasında dini özgürlüklerinin verilme yılı olarak anılmaya değerdir.

1847’de Türkiye’de Protestanların bir dayanağı yoktu. İsim olarak onlar İstanbul’daki Patriğin koruması

altındaydılar ancak gerçekte bir önceki yıl Eski Kilise'den resmen aforoz edildikleri için korumasızdılar. Ayrılık tamamlandığı zaman onların ülkede yaşamaya devam edebilmeleri için sultandan temin edilen bir tanınma gerekliydi. İngiliz Büyükelçisi aracılığıyla yapılan pazarlıklar sonucu veziriazam tarafından şu ferman yayınlandı:

> "Protestanlığı tatbik eden Osmanlı Devleti'nin Hıristiyan tebaası diğerlerine verilen bütün haklar ve imtiyazlarla birlikte ayrı bir cemaat teşkil edecektir" ve "onların dünyevi ve ruhani işlerinde diğer mezheplerin patrik veya papazların

müdahalesine izin verilmeyecektir.”

1847’deki bu Protestan izni Eski Kiliselerden dönen bütün Protestanları kapsıyordu ancak Protestanlığı kabul eden Müslümanları tanımaktan titizlikle kaçınıyordu. Bu izin padişahın izniyle değil sadece Bâbıâli’den vezirlik düzeyinde çıkarılmıştı. Bu yüzden gerek hükümdar gerekse yeni gelen vezir tarafından itiraz edilebilirdi. 1850 Kasımı’nda tahttaki sultan Abdülmecid Protestanlara onların ayrı organizasyonunu bir sivil toplum kurumu olarak tanıyan ve diğer tüm dini organizasyonlara tanınan tüm hakları onlara da tanıyan bir padişah izni çıkardı.

Bu izin Protestanların kendi siyasi liderlerini seçme, iş yapma, ibadet etme, evlenme, defin ve bir dini organizasyonun tüm işlevlerini padişah koruması altında yerine getirme hakkını daimi olarak verdi. Bu, Türkiye'deki Protestanların Magna Cartasıdır ve 1850 İmparatorluk Protestan İzni olarak adlandırılır. Bu izin 1853'teki illerdeki tüm valilere ve Protestan cemaatlerin liderlerine gönderilen ve 1850 izninin kesinlikle uygulanmasını isteyen bir fermanla teyit edildi.

1844'te büyükelçilere verilen yazılı taahhütten başka, yukarıda bahsedilen Protestan izinlerinin böyle yorumlanması sayılmazsa Müslümanlara dini özgürlük veren bir izin yoktu. Bu belirsizdi ve

dinini değiştiren bir Müslüman'a güvenlik sağlanmayacağından korkuluyordu. Avrupalı devletler Müslümanlar din değiştirdikleri zaman ölüm cezasının kaldırılmasını istemişlerdi.

1856 Şubatı'nda Sultan Mecid Türkiye'de dinin Manga Cartası olarak adlandırılan şeyi çıkardı. Buna Hattı Şerif veya Hattı Hümayun adı verilir. O zaman bu tüm inançlardaki Türk tebaasına tam dini özgürlük veren bir şey olarak değerlendirildi. Burada şöyle denilmektedir.

> "Tebaamdan hiç kimse inandığı dini yaşamaktan alıkonulmayacak. Bu konuda

rahatsız da edilmeyecek. Hiç kimse dinini değiştirmeye zorlanmayacak."

Lord Stratford hükümetiyle olan haberleşmesinde hiç kimsenin din konusunda kötü muamele görmeyeceğini veya "ne tür inancı inkâr ederse etsin" cezalandırılmayacağını söyler.

O zamanki hükümetin eylemleri ve Türk yetkililerin davranışları Bâbıâli'nin dini özgürlük prensiplerini tanıdığı ve uygulayacağı izlenimini verdi. Pek çok Müslüman Türkçe İncil nüshalarını açıkça satın almaya ve Hıristiyanlığın iddialarını incelemeye başladı. 1857 Eylülü'nde İstanbul'daki hükümet yetkilileri dikkatli bir şekilde

bir Türk beyefendiyi, Selim Efendi ve onun karısını, sorguladılar ve ona "zorlama olmaksızın Hıristiyan olduğuna" ve "İstisnasız her bir Osmanlı tebaasının tüm dini özgürlükten yararlanmasının Sultanın iradeyi seniyesi olduğuna" dair bir belge verdiler. Araştırma ruhu yayıldı, din değiştirmiş bir Türk İstanbul'da Evangelist olarak istihdam edildi ve hemşerileri arasında çalışması engellenmedi.

1858'de Doğu Türkiye'de Türkler ve Kürtlerle dini toplantılar yapıldı. 1859'da Sivas, Diyarbakır ve Kayseri valileri Müslümanların Hıristiyanlığa geçmelerini değerlendirdikten sonra Hıristiyan olan bir Müslüman'ın taciz

edilmeyeceğini kamuya ilan ettiler. 1860'da Toros Dağlarından Hıristiyanlığı seçmiş ve Hıristiyan ayinlere katılanların haberleri geldi. Bunlardan biri il meclisinin üyesiydi. Antep civarındaki bir istasyonda otuz küsur Müslüman ayine katılıyordu. Diyarbakır'da, Harput'ta, Kayseri'de Türklerin Hıristiyan olduğu, vaftiz edildikleri ve herhangi bir sıkıntı olmadığı haberleri geliyordu.

1860'a kadar İstanbul'da 15 Müslüman mühtedi vaftiz edildi. Bunlardan biri Türk bir imamdı. Harp Bakanı'nın yaptığı bir sorgulamada bu imam şehirde onun inandığı gibi inanan kırk Türkün olduğunu söyledi. Bu araştırma ruhu yaygındı ve 1864'e kadar

devam etti. Hıristiyan ideallerinin Türkler arasında hızla yayıldığı konusunda hiçbir şüphe yoktu. Hükümet önemli sayıda Müslüman'ın kendi inançlarında reform yapmaya istekli oldukları düşüncesini geliştirdi. Sultan Abdülaziz şüphelenmeye ve korkmaya başladı ve misyonerleri izlemek için casuslar yerleştirdi. İstanbul, Pera'da bir pazar sabahı bir Türk Evangelisti olan Selim Efendi ve yirmi küsur kadar Türk ibadethanelerinden çıkarken tutuklandı ve hapse konuldu. Mahkemeye çıkarılmadan bunlardan bazıları sürgüne gönderildi.

Resmi Fransız gazetesi Journal de Constantinopol'e 4 Ağustos 1864 tarihli nüshasında Veziriazam Ali Paşa'dan

geldiği varsayılan bir başmakale yayımladı. Bu makalede Hıristiyan Türklerin tutuklanmasının nedeni olarak din değiştirmede misyonerlerin gayretinin gerçek bir savaşa dönüştüğü ve din değiştirme propagandası sırasında ayartıcı yolların kullanıldığı söylenmektedir. Bu suçlamalar ABD bakanı ve İngiliz büyükelçi tarafından araştırıldı. Sonuçta sadece misyonerler bütün suçlamalardan aklanmakla kalmadı, aynı zamanda İngiltere Dışişleri Bakanı Earl Russell misyonerleri kuvvetle savundu ve Türkiye'nin tebaasıyla ilişkilerinde dini özgürlük ilkelerine tam olarak uymasını talep etti. İngiliz Hükümeti'nin talebiyle sürgüne giden Türklerin dönüşüne izin

verildi.

Müslüman için din değiştirme özgürlüğü olmadığı derhal anlaşıldı. Hiç kimsenin açıkça din değiştirdiği için tutuklanmadığı doğrudur, ancak onlara karşı akla gelebilecek her tür bahane uyduruldu, Müslüman şahitler bulundu, Müslüman Hıristiyanlar sürgüne gönderildi, hapishanede iflahları kesildi veya ortalıktan kayboldular.

Misyonerler sık sık açık bir zulmü takip etmeye kalkıştılar, ancak genellikle onlar adamın hapishanede yüksek ateşten veya başka doğal bir nedenden dolayı öldüğünü gösteren bir belgeyle karşılaştılar veya uzak yerlere yapılan sık nakillerden dolayı mahkûmun izlerini

kaybettiler. Bazı adamların nakil sırasında muhafızlar tarafından vurulduğu biliniyor.

İngiltere, Avusturya, Rusya, Fransa, İtalya ve Türkiye'nin taraf olduğu 1878'deki Berlin Anlaşması'nda 2. madde "bütün Türk imparatorluğu dâhil" bir sonraki maddede bahsedilen yerlerde mutlak din özgürlüğünün olacağını ifade ediyor. Altmış ikinci madde şöyle başlıyor:

> "Dini özgürlük ilkesini sürdürmedeki istekliliğini ve ona en geniş kullanım alanı vereceğini Babıâli ifade ettiğinden, anlaşmaya taraf olan ülkeler bu kendiliğinden yapılan

ilanı tanımaktadırlar.”

Daha sonra sultanın bu ilkeleri nasıl devam ettireceğinin detayları vardır.

Bütün bu yinelenen ilanlara rağmen, Türk hükümetinin bir Müslüman'ın Hıristiyan olma hakkını asla tanımadığı ve tanımayacağı açıktır. Yüksek makamdaki bir görevli bu satırların yazarına Türkiye'nin tüm tebaasına en geniş dini özgürlüğü verdiğini söyledi ve şöyle dedi:

> “Bir Ermeni'nin Katolik, bir Rum'un Ermeni olması, onlardan herhangi birinin Protestan olması veya hepsinin Müslüman olması için tam bir özgürlük vardır. En

geniş ve tam anlamda İmparatorluğun tüm tebaası için dini özgürlük vardır.”

Bir Müslüman’ın Hıristiyan olması konusunda ne düşünüyorsun sorusuna şöyle cevap verdi:

“Bu, işin tabiatından dolayı imkânsız bir şeydir. Biri bir kez İslam’ı kabul edip, Muhammed’in takipçisi olursa, değişemez. Söylediği ya da iddia ettiği hiçbir şey hâlâ bir Müslüman olduğu ve daima böyle kalacağı gerçeğini değiştiremez. Bu yüzden bir Müslüman’ın dinini değiştirme imtiyazı var demek, bunu yapmak

onun gücünün dışında olduğu için saçmalıktır.”

Son kırk yıldır resmi ve etkili Türkler Osmanlı İmparatorluğu’ndaki dini özgürlük teorisini çürüttüler. Hıristiyanlığa ilgi duyan her Müslüman hayatını tehlikeye atıyor. Ona karşı derhal çoğalmaya başlayan uydurma suçları engellemenin yolu yoktur. Onun tek kurtuluşu kaçmaktır.

"Son zamanlara kadar Beyrut'ta Birleşik Devletler elçisi olan G. B. Ravndal Türk İmparatorluğu'nun o bölgesindeki gelişmelerin zeki ve akıllı bir şahididir. O, misyoner ilerlemesinin ticari yanlarına özellikle dikkat çekerek şöyle yazıyor: "Bugünkü Suriye yirmi yıl öncesinin Suriyesiyle karşılaştırılamaz. Eğitim harika sonuçlar veriyor, yaşam şartlarını yükseltiyor, insanların ihtiyaçlarını çoğaltıyor ve çeşitlendiriyor, ülkenin doğal kaynaklarını geliştiriyor ve bireylerin alım gücünü artırıyor. Cehalet azalıyor, bağımsız düşünce gelişiyor. Matbaamız, demir yollarımız, araba yollarımız, köprülerimiz, posta ve telgraf hatlarımız var. Ticaret hacmi

ve çeşidi artıyor ve Birleşik Devletler gittikçe bundan daha büyük bir pay alıyor. Ülkemiz, özellikle misyonerlerimizin gayretlerinden dolayı, sadece bu ülke nüfusunun büyük bir kısmına değil aynı zamanda tüm Doğu hatta İran ve Sudan halkının büyük bir kısmına çok yakın ve onlar için çok değerli. Beyrut'taki kolejimiz aracılığıyla, Ticaret Okulu ve müzelerle, misyoner matbaası aracılığıyla, endüstri akademisiyle ve uygulama çiftlikleriyle misyonerler Amerikan ticaretinin büyükelçileri oldular. Doğunun şimdi başlangıç aşamasında olan yabancı ticaret kapasitesi arttıkça, Amerika Yakın Doğu'da daha emin bir yere sahip

olacaktır." O, aynı zamanda hasat, harman ve öğütme makineleri gibi Amerikan makinelerinin Suriye'ye girişinin arttığına şahit olduğundan da takdirle bahsediyor. Ve Batı Asya'nın çok yakın bir zamanda bizim zirai, sulama ve diğer makineler için memlekette hiçbir üreticinin görmezden gelemeyeceği bir pazar olacağına dair kesin inancını ifade ediyor. Beyrut'taki Amerikan Koleji'yle bağlantılı olarak son zamanlarda kurulan Ticaret Okulu'ndan, onun öğrencilerinin kuzeyde Trabzon'dan güneyde Hartum'a kadar batıda Arnavutluk'tan doğuda Tahran'a kadar çok geniş bir coğrafyadan geldiğinden, "Doğu'nun ticaretinde başat bir rol oynayacak"

bir girişim olduğundan bahsediyor. Doğu'da resmi vazifelerde bulunan insanlardan yapılan alıntıların işle ilgili bir tarafı da var. Bunlar misyoner taraftarlığına veya yanlış muhakemeye dayanıyor olamaz. Bu sıfatla biz onları sunma ayrıcalığına sahip olduğumuz için memnunuz"

JAMES H. DENNIS, Hıristiyan Misyonlar ve Sosyal İlerleme

XXV. Makedonya Sorunu

Makedonya'daki Arnavutlar bir kuşaktan fazla bir zamandır bir terör kaynağı ve Türk Hükümeti'ne güç veren bir kuledir. Ülkedeki sayıları muhtemelen iki milyondur, başkentten uzak bir bölgede yaşarlar ve onları kontrol etmek güçtür. Sultana hiçbir zaman tam olarak sadık değillerdir ve Makedonya'nın batı kıyılarındaki dağların ücra yerlerinde yaşadıklarından anormal bir özgürlükten faydalanırlar. Onlara Avrupa ırklarının en az medeni olanı denir. Hem genetik hem de meslek olarak savaşçıdırlar ve Arnavut diline müthiş bir bağlılıkları vardır.

Eski Pelasgilerin doğrudan torunları olduğunu iddia ederler ve soylarıyla gurur duyarlar. Kısa bir süre önce bir Arnavut prensi bu satırların yazarına kendisinin, dünyaya Büyük İskender'i veren ırktan olduğunu söyledi. Kendilerini Skipeter yani Kartal İnsanlar olarak adlandırırlar. Irkın çoğu görünüşte İslam'ı kabul etmiştir, ancak çoğunlukla bu şekildedir. Kuran'ın Türkiye'de sadece Arap dilinde dağıtımına müsaade edildiği ve çok az Arnavut'un bu dili anlayabildiği için, İslam hakkında çok az şey biliyorlar ve muhtemelen İslam'ı daha az seviyorlar. Onların çoğu sözde Rum Kilisesi'nin üyeleridir.

Diğer taraftan, Türk Hükümeti

Arnavutların savaşa olan düşkünlüklerinden dolayı pek çoğunu doğrudan devlet hizmetine yerleştirmiştir. Türk ordusundaki en iyi ve en cesur görevlilerden bazıları Arnavut'tur. Mısır'ı ıslah eden ve mevcut Hıdiv hanedanını kuran Mehmed Ali Paşa Arnavut'tu. Arnavutlar İmparatorluk'ta en yüksek güç ve nüfuz makamlarına kadar yükseldiler ve pek çoğu Sultanın kabinesinde vazife yaptı. Bu, bu insanların yerel kuvvetini ve Sultanın neden bu ırkı kıskanç bir şekilde İslam'a ve kendine bağlı tutmaya gayret ettiğini açıklar. Karakterlerinin sağlamlığı uzak dağlık memleketlerinde onları cesur ve korkusuz, baş eğdirilmesi zor insanlar haline

getirmiştir. Ancak bir davaya veya kişiye bağlandıkları zaman, onları korku veya yardımla caydırmak mümkün değildir.

Birbirleriyle ve yabancılarla olan ilişkilerinde yüksek bir ahlaka sahip bu güçlü insanlar Türk İmparatorluğu'nun Müslüman nüfusunun onda birini teşkil eder. Birkaç yıl öncesine kadar bunlar misyonerlerce ulaşılamaz olarak değerlendirildi. Son zamanlarda Makedonya'daki misyonerler onlarla irtibata geçti ve birkaçı Hıristiyanlığı benimsedi. Yaklaşık yirmi yıl önce onların önemli şehirlerinden biri olan Kortcha'da Arnavut Hıristiyanlar tarafından yürütülen Arnavut dilinde, kızlar için bir okul açıldı. Önde gelen

adamlardan bazıları kızlarını memnuniyetle bu okula verdi ancak daha sonra Sultanın zorlamasıyla geri almak zorunda kaldılar.

Arnavutlar Makedonya'nın ırk problemlerinden hayati olanlarından birini teşkil ederler. Modern eğitim için istekli ve Bâbıâli'nin sınırlandırıcı ve zulmeden yönetimi altında huzursuzdurlar. Irk olarak pek çoğunun olduğu gibi Rum Kilisesi'nin üyesi olurlarsa, onların etkisi Sultanın yönetimi aleyhinde, yabancı korumanın lehinde kullanılır. Eğer Türkler onları İslam'a kullukta tutabilirlerse, onlar İstanbul'daki tahtın gücünü ciddi ölçüde artıracaklar. Diğer taraftan, eğer çocukları için modern eğitimde ısrarcı

olurlar ve Protestan Hıristiyanlığın erdemlerini tarafsız bir şekilde araştırırlarsa, onların Makedonya'daki diğer ırklar üzerindeki etkilerini ölçecek bir standart yoktur. Çok sayıda Arnavut, Birleşik Devletler'e eğitim için geliyor, burada kendilerini eğitiyor ve memleketteki çocuklarının daha iyi eğitim ve dini haklara kavuşmaları için yardım talep ediyorlar.

Bu ırk son birkaç yıldır Türkiye'yi ve Avrupa'yı rahatsız eden Makedonya sorununun sadece bir parçasıdır. Eğer Avrupalı güçlerin taleplerine razı olunursa, Sultanın Makedonya üzerindeki hâkimiyeti kırılmasa da zayıflayacak. Sultanın gücünün her zayıflayışında, artık bir daha eski

gücüne dönemediği son yirmi yılda iyice anlaşıldı. Eğer Türkler Arnavutluk dahil Makedonya'dan çekilirse, Arnavutlar üzerindeki bütün sınırlandırmalar kaldırılır ve onlara çocuklarını eğitmek ve vicdanlarının emrettiği gibi Tanrı'ya ibadet etmek özgürlüğü verilir. Bu şartlar altında çok az kişi uzun süre Müslüman olarak kalacaktır. Türkiye için bu şartlar büyük ihtimaller içermektedir, aynı şartlar tüm İslam Dünyası için de derin anlamlar ifade edecektir. Daha önce her Hıristiyan yaklaşıma karşı katı bir muhalefet duvarı olan Müslüman saflarında bugün bir kırılmaya şahit oluyoruz demektir. Mevcut Türk sorununda bundan daha önemli ve kayda değer bir safha yoktur.

Arnavutların yanında, Makedonya, Türklerden, Bulgarlardan ve Rumlardan oluşan üç son derece uyumsuz unsuru barındırmaktadır. Bulgarlar Bulgar Prensliği'nin güneyde denize kadar uzanmasını istemektedir. Rumlar ise Rum Krallığı'nın Makedonya'nın pek çok Rum'un yaşadığı bölgeyi de içine alacak şekilde doğuya uzanmasını istemektedirler. Türkler hükümeti temsil etmekte ve her iki eğilime de ısrarla karşı çıkmaktadırlar. Türkler bu karşı çıkışlarını Bâbıâli'nin bildiği her tür yöntemi kullanarak yapmaktadırlar. Buna ülkede Rum ve Bulgar kiliseleri arasında var olan düşmanca kıskançlıklar da eklenince, işlerin neticesi olabildiğince kötü olmaktadır.

Çoğunlukla sınırın Bulgar tarafında kurulmuş ve silahlanmış çapulcu çeteleri Makedonya'ya sızmış, bütün kesimlerde terör estirmekte ve Türk birlikleriyle çarpışmaktadır. Bunlar birkaç yıldır faaliyettedir. Görünüşe göre bunların amacı dünyanın dikkatini ülkenin kötü idaresine çekmek, dış müdahale temin etmek ve sonunda da reform yapmaktır. Bunların amacına Türk askeri de aynı şekilde kanunların dışına çıkarak cevap vermiş ve arada kalan masum insanlar ezilmişlerdir. Aynı zamanda faaliyette bulundukları bölgelerde terör estiren Rum çapulcu çeteleri de vardır.

Belli derecede düzen tesis etmek, ülkenin mutlak kanunsuzluğa düşmesini engellemek için Avrupalı güçler

Makedonya için sistemli ve güvenli bir yönetim kurmayı denediler. Avrupalı güçler eğer bu çabalarında başarılı olurlarsa, makul bir şekilde umabiliriz ki, Türkiye'nin Makedonya üzerindeki hâkimiyeti yakında kırılacak ve en nihayetinde Avrupa'nın o kısmı Türk hâkimiyetinden tamamen çıkacaktır. Sultan, İmparatorluğunun bu zengin ve verimli topraklarını isteyerek teslim etmeyecektir ancak o Birleşmiş Avrupalı Güçlerin taleplerine direnemeyecek kadar güçsüzdür.

"Gizli Jön Türk organizasyonunun varlığına dair işaretler yok, ancak mevcut rejime karşı her geçen gün artan bir hoşnutsuzluk var. Bunun nedeni; 1) adaletsizlik, yüksek vergiler ve sert askeri hizmetten kaynaklanan bireysel hoşnutsuzluk, 2) Türkleri barbar ve şüphe duyulan Sünniler olarak değerlendiren ve kendilerine sivil veya askeri çok az makam veren Türk yönetimi altında huzursuz olan Arapça konuşan Müslümanların ırkçı arzuları. Pek çok Arap halifeliğe onların ırkından birinin sahip olmasını ve İslam'ın başkentini beşiği olan Arabistan'a olmasa bile yakın bir yere getirmeyi istemektedir. Bu siyasi-dini istek Midhat Paşa'ya atfediliyor ve

onun gününden beri yaygın olarak dağıtılan broşürler ve gizli servislerle geliştiriliyor. 3) Hoşnutsuzluk aynı zamanda Türk yönetimi altındaki İslam'ın siyasi gücünün zayıflamasından kaynaklanan öfkeden geliyor. Müslüman üstünlüğü Lübnan'da, pek çok Avrupa ilinde, Küçük Asya'nın bir kısmında, Kıbrıs'ta, Girit'te, ve Mısır'da kaybedilmiştir, Kuzey Afrika'da da tehlikededir. 4) Başka bir hoşnutsuzluk nedeni de yaygın bozulmanın İmparatorluğun canlılığını öldürdüğünün ve kaynaklarını israf ettiğinin fark edilmesidir. 5) Bunlara diğer ülkelerin daha iyi maddi şartlara ve dini âdetlere müdahale etmeden eşitlikçi bir adalete

ulaştıkları bilgisi de eklenmelidir. Bu onların durumlarının karşılaştırma yoluyla daha da kötü olduğunu gösterir. Suriye'den on binlerce Hıristiyan'ı çıkaran göç son zamanlarda Müslümanlar arasında da başladı. Gidenlerin yolladıkları mektuplar ve dönenlerin etkisi huzursuzluk sebebidir. Bu siyasi mayalardan birinin veya hepsinin bir devrim oluşturacağı ihtimal dışıdır. Hiçbir lider silahsız ve fakir gruplardan oluşmuş taraftarla başarı elde edemez. Hiçbir lider düşman grupları birleştiremez."

"Bugünkü İslam Dünyası"

XXVI. Genel Siyasi Durum

Türkiye'deki siyasi durum en iyi şöyle özetlenebilir: "Modern medeniyetle çatışma halinde olan bir 15. yüzyıl Doğu Hükümeti." Bu durum Avrupalı rakipler, kıskançlıklar ve Müslüman fanatizmiyle iyice ağırlaşmıştır. Bu güçlerin birleşimini tahlil etmek zordur, ancak bunun sonuçlarını tahmin etmek çok daha zordur.

İlk ve bazı açılardan özellikle İmparatorlukta yaşayanlara görünen en bariz zorluk bir bütün olarak insanlar üzerinde Hıristiyan medeniyetin sebep olduğu entelektüel, toplumsal ve ahlaki karışıklıktır. Yeni ve bu ülke için

şaşırtıcı olan dini özgürlük, insan hakları, bir hükümetin doğru işlevleri, her milletten ve dinden pek çok insanı etkisi altına aldı. Türkiye'nin hükümeti işleri 16. yüzyıl ideallerine göre yürüttüğü sürece hem hükmeden hem de hükmedileni bıktıran bir çatışmanın olması kaçınılmazdır. İnsanlar bu kadar koyu cahil oldukları sürece, dış dünya hakkında ve medeni insanları yöneten ilkeler hakkında hiçbir şey bilmeden yaşadıkları için, çok az şikâyet ederler. Aydınlanma onlara farklı kaynaklardan geldiği için, huzursuzluğun da gelmesi kaçınılmazdır. Eğer Türkiye kendini yeni duruma ayarlayabilse ve yönetim şeklinde tebaasının artan anlayışıyla uyumlu bir şekilde ileri gidebilseydi,

Doğu'nun güçlü, derli toplu, büyüyen milletlerinden biri olabilirdi.

Bunun aksini seçti ve ta baştan beri genel eğitimi engellemek için planlar yapmaya ve yürürlüğe koymaya başladı. Aynı zamanda, basın, sıkı bir sansürle zincirlendi ve kendi başına düşünen herkes bir yasağa tabi tutuldu. Türkiye kendi güçsüz halinde Rusya'nın izlediği yolu izlemeye kalkıştı ve bunu şüphesiz Rus tavsiyesiyle yaptı.

Mülkiyeti korumadaki başarısızlık sermaye yatırımını engelledi. Endüstriler faaliyetlerini azalttı ve neredeyse yok oldu. Kaçınılmaz olarak müteşebbisler başka yerlere göç etti. Bir müteşebbis ülke dışına çıktıktan sonra

şartlar böyle devam ettiği sürece dönmeye niyetli görünmüyor. Daha doğrusu, hükümet yurtdışında bulunan birinin dönmesini Avrupa'da ve Amerika'da edindiği yeni fikirlerden korktuğu için teşvik etmiyor.

Mevcut durumda hükümet medeni ülkelerde bulunan herkesin ülkeye girişini modern medeniyetin bütün düşüncelerine karşı bir perde çekmek istercesine yasaklıyor. Eğitimli Türklerden bazıları yeni düşünceleri ülke içindeki kaynaklardan edindi. Bazıları ise Avrupa'da eğitim gördü. Onların çoğu daha modern bir hükümet ve işlevleriyle münasebete geçti ve Türkiye'yi Avrupa seviyesine getirecek değişiklikleri görmeyi memnuniyetle

istiyorlar.

Bunlara Yeni Türkler deniliyor ve kabaca "Yeni Türk Partisi" olarak tasnif ediliyorlar. Bunlar kelimenin normal anlamında devrimci değiller. Tahttaki sultandan yardım görmüyorlar. Sürgüne gönderiliyor hatta mahkemesiz idam ediliyorlar. Parti görünüşte kurulmamasına rağmen bir hakikat ve reform ruhu Türkler arasında yayılıyor. Bu hareketi bastırmak için alınan tedbirler genellikle gizlidir ve yurtdışına nadiren rapor edilir. Bir seferinde bir Türk bu satırların yazarına şöyle dedi:

> "Hıristiyanlara karşı bir zülüm işlendiği zaman bütün dünya ayağa kalkıyor ve sultana

bitirmesi emrediliyor, ancak zavallı Türkler kurban olduğunda, onları savunan bir ses nerede?”

Doğal olarak Türk Hükümeti son 80 yılda eğitimde bu kadar hızlı bir gelişme gösterdikleri için Ermenilerden korkuyor. Bulgaristan bağımsız bir devlet olduğundan beri, Türkiye Ermeniler üzerindeki denetimini sıklaştırdı. Aynı zamanda Ermeniler Bulgarların yaşadığı müthiş özgürlüğü ve refahı görerek onların da özgür olabileceği zamanların hayalini kurmaya başladılar. Bütün Ermeniler zaman zaman bu tür hayallere kapılsa da çok azı bunun gerçekleşebileceğini düşündü. Sadece en kafasız olanları böyle bir

şeyin mümkün olabileceğini düşünüyor ve sadece böyleleri bu amacı gerçekleştirmek için ihtilalci tedbirleri savunuyor. Sultan Abdulhamid'i buna inandırmak imkânsız olsa da Ermenistan'ın (Türkiye'de müsaade edilmeyen bir isim) bağımsız bir millet seviyesine çıkarılması mümkün değildir. Abdulhamid, Müslümanlar her yerde büyük ölçüde çoğunlukta olmasına rağmen Ermenistan'ın her an ayaklanıp özgürlüğünü isteyecekmiş gibi ülkeyi idare ediyor.

Ancak hükümetin yaptığı adaletsizlikler ve zulümlerden dolayı önemli sayıda Ermeni çaresizliğe sürüklenmiş durumdadır. Onlar Türkiye'yi düzeltemeyeceklerinin

farkında oldukları için, artık sabredemeyeceklerini ilan etmişlerdir. Bunlar Bulgaristan örneğinde olduğu gibi Avrupa'nın ayağa kalkacağını ve mazlumun lehine müdahale edeceğini ümit ederek çaresizlik eylemlerine başvuruyorlar. Muhtelif isimlerle anılan küçük ihtilalci partiler Makedonya'da, Ermenistan'da ve özellikle Bulgaristan, Rusya ve İran gibi sınırdaki ülkelerde gizlice ilan edilip, Avrupa'nın dikkatini çekmek ve müdahaleye zorlamak için kuruldu. Türkleri aşırı zalim eylemlerde bulunmaları için tahrik ettiler, ancak amaçlarını gerçekleştirmede berbat bir şekilde başarısız oldular.

Bu insanları takatlerinin ötesinde rahatsız eden ve sinirlendiren içerdeki

işlerin devam etmesine Avrupalılar tarafından müdahale edilmeden müsaade edildi; çünkü Avrupalı devletler birlikte hareket etme kararı veremiyorlar ve birinin diğerleri adına hareket etme konusunda birbirine güvenmiyorlardı. Berlin Antlaşması imzalandığında üstün olan İngiltere'nin nüfuzu Rusya tarafından gölgelendi ve son zamanlarda Rusya'yı da Almanya geçti. Onların hepsinden daha akıllı olan sultan aralarına rekabet, kıskançlık, şüphe tohumları atabiliyor, onlar yöntemler ve teamüller hakkında tartışırken o amacını gerçekleştiriyordu. Hiçbir diplomat Türkiye'nin sultanıyla başa çıkamaz; çünkü onun ifadelerine güvenilmez ve onun vaatleri anlamsızdır. Her büyükelçi

ve bakan bunu üzülerek öğrenir ve ortaya çıkan durumla yüzleşecek gücü yoktur. Kendisinin kabul edildiği bir devletin hükümdarını "sahtekâr" olarak nitelemek diplomatik olmaz, var olan ilişkileri zedeleyebilir ve kötülüğe kötülükle karşılık vermek Hıristiyan milletlerin temsilcilerinin prensiplerine aykırıdır. Yabancı temsilciler bu problemleri değerlendirirken, Sultan kendi yoluna devam eder.

Rusya'daki mevcut oturmamış durum ve bu ülkenin Japonlar tarafından mağlup edilmesi Rusya'nın Sultan üzerindeki etkisini şüphesiz zayıflatacak. Alman imparatoru Abdülhamid'le dostane ilişkilerini devam ettirirken onu kendi tebaasına karşı şiddet uygulama

konusunda sınırlandırmıyor görünüyor. Eğer yapsaydı, pek çok kişi İmparator William'ın Türkiye'de reform tedbirlerinin alınmasında, Avrupa'nın diğer güçleri de müsaade ederse çok şey başarabileceğine inanıyor.

Malî olarak Türkiye iflasın eşiğinde görünüyor. Vergi sistemi, felç olmuş endüstri, fakir vergi mükelleflerinden normalin birkaç katı vergi alma, ülkeyi fakirleştirdi. Farklı bölgelerde zaman zaman meydana gelen genel katliamlar ulusal zenginliğe doğrudan katkı yapan kaynakları vurarak ciddi bir zarar verdi. Gergin siyasi durum, hükümetin adil olmayan yönetimiyle birlikte önemli ölçüde ülkenin ekonomik durumundan dolayıdır. Eğer Türkiye tüm tebaasına

güvenli ve adil bir hükümet sunmayı başarabilirse, kısa zamanda Asya'daki en müreffeh ve gelişen ülkelerden biri olacaktır.

Geleceğin Türkiye'ye ne getireceğini kimse tahmin edemez. On iki küsur yıl önce bu satırların yazarı İstanbul'da eski ve tecrübeli bir diplomata ülkeyi o zaman tehdit eden şartların sonucunun ne olacağını sordu. Cevap şöyleydi:

> "Türkiye üzerine içerden ve dışardan otuz yıl çalıştım ve İmparatorlukta etkisi olan farklı güçleri dikkatle tarttım. Zamanın testinden geçeceğine kesinlikle emin olduğum açık ve son bir karara vardım. O da geleceğin

burada ne getireceğini bilmediğimdir.”

Kesin olan bir şey 6 asır önce burada başarılı olan hükümet yöntemlerinin sonsuza kadar devam edemeyeceğidir. Modern düşünceler orta çağların baskıcı tedbirlerine sessizce ve sabırla sonsuza kadar teslim olmayacaktır. Şafak söküyor ve gecenin, şafağın gelişine sövüp saymasının hiçbir faydası yoktur. Sonunda makul inanç kazanacaktır, adalet ve doğruluk muzaffer olmalıdır. Kan akıtabilir ancak işaretler bunu göstermiyor. Amacını gerçekleştirecek müthiş bir devrim halihazırda olmaktadır. Reform güçleri sadece kurumlarda değil bütün kesimlerden ve ırklardan insanların kalplerinde,

özlemlerinde, amaçlarında faaliyet halindedir. Sahilden sahile, ovalardan ücra dağ başlarına giderken her geçen yıl güç, derinlik ve genişlik kazanarak kendi kendini anlatmaktadır. Mevcut şartlar sonsuza kadar devam edemez. Zaman daha iyi olmadan önce daha kötü olabilir, ancak daha büyük değişiklikler çok da uzak olmayan bir zamanda kaçınılmazdır. Tanrı kendi gökyüzündedir ve o Türk İmparatorluğu'nun işlerini düzenliyor.

"Türkiye'nin Müslüman bölgelerinde misyoner kurumlarından mezun olan öğrenciler, Hıristiyan görevlilere karşı Müslümanların önyargılarından dolayı büyük ölçüde engellenmelerine rağmen üstün yeteneklerinden dolayı pek çok durumda hükümet makamlarını işgal ettiler. Robert Kolejin Bulgar mezunları örneğiyle ilgili olarak 1902'de o zaman Sofya'da oturan Amerikan Heyeti'nin bir misyoneri şöyle dedi: "1878'de Bulgaristan'ın ulusal yönetiminin başlangıcından beri, en az bir olmak üzere, iki veya üç Robert Koleji mezununun olmadığı hükümet bakanlığı yoktur. Son on yıldır sekiz bakanlık boyunca kabine sözcülüğü yapma becerisini gösteren

kişi bu mezunlardan biridir." Anayasa Mahkemesi'nin başkanı, Sofya belediye başkanı, diplomatik, hukuki ve dini pek çok makamlardaki pek çok insan Robert Koleji mezunudur. Beyrut'taki Suriye Protestan Koleji'nin mezunları hükümet yetkilileri olarak sorumluluk makamlarını işgal etmekte ve Suriye'de özellikle de dağlık Lübnan hükümetinde siyasi ve hukuki işlerin yönetiminde hiç de az olmayan bir nüfuza sahiptirler. Bu kolejin tıp mezunları Asya'daki Türkiye'nin neredeyse bütün bölgelerinde ve özellikle de Mısır idaresinin altında bulunmaktadır."

JAMES H. DENNIS, Hıristiyan Misyonlar ve Sosyal İlerleme

"Pek çok sebep birleşti, pek çok faktör mevcut, pek çok etki o İmparatorlukta [Türkiye'de] pek çok kalbi değiştirdi. Ancak kendimize dünyanın ilk kansız devrimini getiren hükmedici ve nihai faktörün ne olduğunu sorarsak ve 80 yıldır Amerikan misyonerlerin temelleri attığını ve hür hükümeti mümkün kılan düşünceleri anlattıklarını unutursak yanlış yapmış oluruz."

TALCOT WILLIAMS, Editör, Philadelphia Press

XXVII. Anayasal Hükümet

1902 yılının sonlarında Edirne, Selanik ve Avrupai Türkiye'nin Manastır vilayetlerinde idari reform için bir plan yayınlandı. Bunlar içinde düzensizliğin ve mezalimlerin kronik hale geldiği Makedonya da vardı. Bu tedbir çerçevesinde valilere yeni yetkiler verildi ve doğrudan veziriazama rapor veren bir umumi müfettiş atandı. Avrupalı Güçler üç vilayetin bütçesini incelemek ve tavsiyelerde bulunmak üzere kendilerini temsil eden bir malî komisyonun eklenmesini talep ettiler. Üç Osmanlı müfettişin yardımıyla, komisyon ilin maliyesini denetleyecek ve değişik yollarla vatandaşların

olumsuz şartlarını düzeltmeye çalışacaktı. Jandarma İtalyan bir generalin komutasındaki yabancı görevlilere verildi ve etkisi oldukça arttı.

Gümrük vergilerindeki yüzde üçlük bir artış diğer reformları gerçekleştirmek için kaynak sağladı. Ancak bunlar çoğunlukla kâğıt üzerindeydi. Avrupalı Güçlerin Makedonya'daki işlerin yönetiminde bazı yetkileri ve sorumlulukları olmasına rağmen, sultana kendisinin iyi bildiği yollarla bu yetkilerin kullanılmasını engelledi. Arnavutluk ve Makedonya'daki uyumsuz unsurlar, şartları bütün kesimler için dayanılmaz bir hale sokmuştu.

1908'in başlarında Avrupalı Güçler Türk, Rum, Bulgar ve Arnavut bütün dillerden aynı sıkıntı çığlığı duyulurken Avrupa'nın bu bela dolu noktasına tereddütlü dikkatini yöneltti. Hangi ırkın en çok acı çektiğini veya hangisinin zulümden uzak olduğunu söylemek imkânsızdır. Neredeyse bütün ülke bir anarşi içindeydi ve kurtaracak kimse yoktu. 13 Mart 1908'de Bâbıâli Makedonya'daki yabancı mandasının yedi yıllık bir süre için yenilenmesini şeklindeki İngiliz teklifini istemeyerek de olsa kabul etti. Ordunun, sivil memurların ve demiryolunun desteklenmesi için bir bütçe benimsendi, bu bütçe 4.000.000 dolarlık bir açık veriyordu. Makedonya'nın acılarından

kendilerine siyasi sermaye çıkarmayı uman Avrupalı güçler hariç bu anlaşmaya taraf olanlardan hiç biri memnun değildi. Bu anlaşmaya bunlarla birlikte üç vilayette yavaş yavaş gücünün azaldığını hisseden Sultan da girdi. Sultanın eski tecrübeleri zamanın işaretlerini okumasına yardımcı oldu.

Bu arada bu vilayetlerdeki ordu takviye edilmişti. Arnavutluk sınırındaki ve demiryoluyla Selanik'e bağlı olan Manastır önemli bir askeri karargâh haline getirildi. İnsanların bu tedbirlerin can ve mal emniyetini sağlayacağına inançları yoktu. Bâbıâli'nin temsilcileri ise Avrupalı Güçlerin planlarının düzeni sağlamayacağını göstermede istekliydi. İşler beterin de beteri bir hal aldı.

Yağma, soygun, haydutluk, cinayet neredeyse ülkenin her tarafında gündelik vakalar halini aldı. 1908 Haziranı'nın ikinci yarısında Makedonya'da hakim olan şartlar böyleydi.

20 Temmuz 1908'den hemen sonra Makedonya'da doğrudan isyana sebep olan genel şartlardan bazıları nasıldı? Sultan Abdülhamid mutlak bir yöneticiydi. Onun gururunun temelinde hem sivil hem de askeri hükümetin her bir birimindeki tam kişisel ustalığı yatmaktadır. Yıllar ilerledikçe, bir makamda oturan ya da etkili bir konumda olan herkesten şüphelenmeye başladı. Genel bir isyandan marazi bir halde öyle korkuyordu ki, Ermeni isyanından bahsetmek veya anayasal bir

hükümete gönderme yapmak veya Genç veya Yeni Türkiye partisinden bahsetmek onu bir sinir krizine sokuyordu. Kendi şahsını korumak, yönetimini modern hükümet yöntemini düşünen adamların şerrinden korumak, reforma yönelik tüm hareketleri bastırmak için, etrafında hantal, zalim ve pahalı bir jurnal sistemi kurdu. Bâbıâli'deki veziriazamdan, uzak, içerilerdeki bir köydeki posta memuruna kadar bütün görevliler izlendi ve rapor edildi. Görevliler meslektaşları hakkında gizli rapor düzenlemek için görevlendirildi. Bütün zengin ve nüfuz sahibi insanlar ve özellikle bir modern eğitim derecesi almış olanlar sarayın görevlileri tarafından sürekli

izleniyorlardı.

Bu adamlardan kaçının gizli servisle ilişkili olduğunu kimse bilmiyor. Ancak şüphesiz binlerceydi. Bazıları yüksek maaşlar aldı, bazılarına da yaptıkları işe göre ödeme yapıldı. Bu casuslar da kendilerinin amirlerine sadık olup olmadıklarını gözetleyen başkaları tarafından izlendiklerinin farkındaydılar. Yabancı elçiliklerin kapıları korunuyor ve oraya giren tüm Osmanlı tebaasının ismi polise rapor ediliyordu. Her tarafta Yıldız'ın bu hafiyeleri makamlarını hak etmek ve mümkünse maaşlarını artırmak veya büyük bir ikramiye almak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Bu geniş gizli servis örgütünün cömert bir ücret aldığı, kendilerine düzenli olarak ödeme

yapıldığı ve ödemenin nakit yapıldığı rapor ediliyor.

Bu şekilde bilgi elde etme esnasında, garip şeyler yaşandı. Elbette asla duruşma ya da mahkeme olmamıştır. Güvenilir casuslar rapor ettiği zaman bunlardan hiçbirine gerek yoktu. Devlet okullarında öğrenci grupları ortadan kayboldu ve aileler bir soru bile sormaya cesaret edemedi. Varlık sahibi insanlar bir anda kendilerini fakirlik içinde Arabistan'da buldular, bugün el üstünde tutulan görevliler ikinci gün eğer mezarda değillerse sürgündeydiler. Etkili ve zeki bir Osmanlı tebaasının hayatı hakkında kesin olan tek şey onun temelde amirlerini memnun etme ya da kendisinin etkin olduğunu gösterme

amacını taşıyanlarca sıkı bir gözetlenme altında olduğuydu.

Son yıllarda Sultanın dehşetlerinden biri de Jön Türklerdir. Jön Türkler iyi hükümet hakkında bilgisi olan ve bunun Türkiye'de denendiğini görmek isteyen Türkler demektir. Bu tür düşünceleri beslediğinden şüphe duyulan herkese süratle işlem yapıldı. Bunlardan çoğunun Makedonya, Küçük Asya, Ermenistan ve Suriye gibi iç bölgelere girmesi yasaklandı. Bazılarına yasaklandığı yerde küçük görevler verildi, ancak hepsi düşüncelerini anlatmada gayretli idiler. Bu zeki, düşünen Osmanlı tebaasından birinin veya daha fazlasının sürgün edilmediği ve orada fırsat bulduklarını zaman reform prensiplerini

anlatmadıkları Türkiye'de kayda değer hiçbir kasaba yoktur. Modern düşüncelerin ekimi yapılmış ve tohum verimli toprağa düşmüştür. Bu yıllar boyunca gizli ve karanlıkta çok sayıda Osmanlı tebaası İmparatorluktaki en iyi eğitilmişlerin nezaretinde idare sanatını çalışıyorlardı. Ders gizli olduğu için daha az etkili, öğretmen de tehlikede olduğu için daha az azimli değildi. Bu sürgünler her nereye gittilerse haksızlıklar altında kıvranan insanlar gördüler. Aşırı vergiler bağlandı ve sultan adına halkı soyan insafsız tahsildarlarca bu vergiler tahsil edildi. Baharda ödenen vergiler güzün tekrar istendi, vergi makbuzları olmadığı için köylülerin yapacak bir şeyi yoktu. Bu

yeni düzen öğretmenlerinin dinleyicilerini bazı şeylerin değişmesi gerektiğine ikna etmeleri çok zaman almadı. Tam bir çaresizliğe dönüşen umutsuzluk her tarafta hüküm sürüyordu. Bu arada Ermeniler ve muhtemelen diğer milletler arasındaki ihtilalci komiteler veya organizasyonlar resmi olarak olmasa bile duygu açısından yeni Türkiye partisiyle özdeşleştirmişti.

Jurnalle idare ve yasaklanmış reformcuların kitleleri eğitmesi, İmparatorluğun her tarafında yıllarca devam etti. Bir krizin çıkması kaçınılmazdı. Bütün kamu çalışanlarının özellikle de askerlerin maaşlarının çok az olması işleri öyle bir noktaya getirdi ki, ortak hareketin başlaması için bir

neden veya bir lider bekleniyordu.

1908 Temmuzu'nun ikinci yarısında Makedonya'da durum böyleydi. Yarı aç yarı az maaşlı büyük bir ordu uzun süre yapılan zulümle çaresiz hale gelmiş bir halkın arasındaki kanunsuzlukları bertaraf etmek için ülkeye gönderildi. Askerler daha önceki tecrübelere dayanarak çoğu memleketi için savaşan sert dağlılarla savaşmada, başarılı olamayacaklarına inanmışlardı. Neden kendi kanlarından olan insanlarla yapılan bir mücadelede ve nadiren takdir eden bir hükümdar için hayatlarını tehlikeye atacaklardı? Bu zaman, gerçekten özgürlük için hareket etmenin tam zamanıydı. Henüz yeni Türklerin nasıl organize olduğu bilinmiyor, ancak

sonrasındaki olaylar mükemmel derecede bir ortak çalışma olduğunu gösteriyor.

Manastır'da ordu bu komiteye bağlılık yemini etti. Selanik, Kortcha ve ülkenin diğer yerlerindeki birlikler bunu izledi. Tereddüt eden birkaç subay derhal vuruldu. Herkesin komiteye katılması için komite adına ilanlar önde gelen şehirlere asıldı. Arnavutluk, Kortcha'da komiteye katılmak için bu zamandan sonra herkesin hain sayılacağı bir zaman sınırlaması getirildi. Tüm Makedonya'da çok az tereddüt vardı. Düzene uyma konusunda başka ilanlar asıldı ve beş gün içinde Makedonya yirmi yıl öncesinden daha sakin, mal ve can daha çok emniyetteydi.

Bu arada liderler İstanbul'daki sultanla telgrafla haberleşiyorlardı. Ne olduğu ona rapor edildi ve ondan gecikmeksizin bir anayasal hükümet ilan etmesi istendi. Eğer reddederse ordunun İstanbul'a yürümek için hazır olduğu tehdidi yapıldı. Bir süre tereddüt etti, ancak Arnavutların hareketin ön safında olduğunu ve birliklere güvenemeyeceğini öğrendiği zaman, karşı koyamayacağı talebe teslim oldu.

Sultanın Arnavut veziri Ferit Paşa hemen azledildi. Onun yerine Said Paşa getirildi, Bakanlar Kurulu'nun başına Kamil Paşa getirildi, her iki adam da başları tehlikeye girdiği zaman İngiltere tarafından korunmuş liberal adamlardı. İstanbul'daki sarayda Makedonya'daki

çetin komitenin taleplerini karşılamak için neler yapılabileceğini bulmaya çalışan fırtınalı tartışmalar sürdü.

Tatlı sözlerin ve boş vaatlerin işe yaramadığı anlaşılmıştı ve cepheden sürekli gelen telgraflar acele edilmesini istiyordu. Sonunda sultan teslim oldu ve 24 Temmuz Cuma günü 1877'den beri askıya alınan 1876 Anayasası'nı tekrar devreye sokan bir irade yayınladı. Şimdi canlandırılmış anayasa 1876'da Abdülhamid tahta geldikten hemen sonra onayladığı anayasaydı.

O zaman bir Avrupa komisyonu Sultanın Avrupa illerinde düzeni nasıl sağlayacağı konusunda yöntemler tavsiye etmek için toplanmıştı. O, Avrupa'ya

reformları kendisinin yapacağını göstermek istedi. Bu yüzden iyi organize olmuş bir reformcuyu veziriazam olarak atadı ve bir anayasa ilan etti. Bu anayasa sorumlu bir bakanlık, bir senato, temsilciler kurulu, halkın toplantı hakkı, basın özgürlüğü, hâkimlerin hayat boyu atanması, zorunlu orta öğretim, dini özgürlük ve aydınlanmış ve özgür bir hükümete ait uzun bir haklar ve imtiyazlar listesi içeriyordu. İki ay içinde anayasayı kaleme alan Midhat Paşa sürgüne gönderildi.

Ancak bir seçim yapıldı ve 1877de Senato ve Temsilciler Kurulu İstanbul'daki Sultan tarafından donatılan Parlamentoda toplandılar. O zaman tahttan yaptığı konuşmada Sultan

toplumsal reformlar, ordu ve donanmanın yeniden organizasyonu konusundaki vaatlerini yeniledi. İki kurum, Senato ve Meclis, bu konuşmayı tartışırken, Rusya'yla savaş başladı. Mayısta sıkıyönetim ilan edildi ve Haziranda parlamento tatil edildi. Aynı yıl bir kez daha toplandı ancak Sultan ortaya konulan bağımsız tutumdan memnun olmadı, bu yüzden 1878 Şubatı'nda dağıtıldı veya onun dediği gibi "askıya alındı." Bir daha da hiç toplanmadı.

Makedonya'daki güvendiği birliklerinden, sevgili Arnavutlardan ve sadık Müslümanlardan derhal ve etkili reform için talep geldiğinde sultanın tam bir panikle başvurduğu anayasa budur.

Buna Sultan Müslümanların bildiği en kutsal şekilde yani Kur'an üzerine yemin ederek bağlı kalacağı sözünü verdi. Şeyhülislam, üzerine yemin edilen kitabı İstanbul'da halka gösterdi ve sultanın bu sözüne sadık kalacağını halka ilan etti. Hatta daha da ileri gitti ve İmparatorluğun tüm tebaasına dini hakları vermenin ve anayasal adalet ve özgürlüğü garanti etmenin İslam'ın ruhu olduğunu söyledi. Bütün bunlar sultanı anayasaya daha önce 1876'da bağlandığından çok daha dönülemez bir şekilde bağladı. Şeyhülislamı da Sultanın şahidi ve halka karşı sözünün kefili yaptı.

Anayasal bir hükümetin ilan edildiği Makedonya'da sabırsızlıkla bekleyen

liderlere telgrafla bildirildi ve İstanbul'daki gazetelerde yayımlandı. Netice hiçbir çağda hiçbir ülkenin tarihinde görülmedik tarzdaydı. Tüm Türkiye bir bayram havasına büründü. Gizli servisi kaldıran bir emir yayınlandı ve basın özgürlüğü anayasa tarafından garanti altına alındı. Bütün siyasi mahkûmlar salıverildi ve sürgüne gönderilenler evlerine çağrıldı. Bu arada hapishane kapıları sonuna kadar açıldı ve suçlular da herkesin sevincini paylaştı. Basın sansürcüleri gitmiş ve İmparatorluktaki her bir gazete yeni bir günün doğduğu mutlu haberini yayıyordu. Bir gecede mantar gibi yeni gazeteler türedi. Makedonya'daki komitenin temsilcileri İstanbul'a geldiler

ve görünüşe göre Sultanla bir anlaşmaya vardılar. Söylendiğine göre Sultana eğer komitenin seçtiği adamları bakan olarak atamazsa, tek kurtuluşun tahttan çekilmekte olduğu açıkça söylendi. Zulüm rejimini temsil eden kabinenin eski üyeleri ortadan kayboldu veya hapse atıldı ve onların yerine sessizce yeni adamlar geçti. Sultanın çok nefret edilen sekreteri İzzet Paşa yeni partinin onu alıkoymak istemesine rağmen, İstanbul'da bir İngiliz gemisine binip İngiltere'ye kaçmayı başardı.

İmparatorluğun siyasi terbiyesi altında asırlarca süren baskıcı disiplin sonunda Türkiye'deki insanların kendiliğinden sevinme ve sevinç gösterisinde bulunma yeteneğini kaybetmiş olmaları gerekir.

Ancak daha önce hiç yaşanmamış bir özgürlük dürtüsüyle, bütün halk yeni düzeni takdir için daha önce asla görülmemiş bir coşkuya kapıldı.

Özgürlük ilanını ve günün önemine binaen yapılacak top atışlarını duymak için on binlerce insan şehir meydanlarında toplandı. Kalabalıklar birkaç gün öncesine kadar derin bir kinle birbirinden nefret eden Hıristiyanlar ve Müslümanlardan oluşuyordu. Şimdi el çırpıyorlar ve birlikte "Anavatan çok yaşa," "Hürriyet çok yaşa," "Anayasa çok yaşa" diye bağırıyorlardı. Hıristiyan ve Müslüman liderler halk içinde birbirine sarıldı ve öptü. Binlerce insan festivallerde yerlerini alırken yanaklarından

gözyaşları süzülüyordu. Müslüman ve Hıristiyan konuşmacılar büyük kalabalıklara hitap etti, bunların hepsi insanları birleşmeye ve düzeni sağlamaya davet etti. Hepsi anayasaya ve Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı olduğundan dini farklılıklar kalmamıştı. Selanik'teki büyük bir alayda üzerinde Özgürlük Tanrıçası gibi giyinmiş bir kızın olduğu bir tören arabası çekildi. İstanbul'da büyük Gregoryen kiliselerin birinde, topluluğa hem Müslümanlar hem de Hıristiyanlar hitap eti, Müslüman bando Ermeni ulusal havalarını çaldı. Bir Ermeni için bir ay önce bu havayı çalmak sürgün veya ölüm anlamına gelirdi.

Başkentin önemli camilerinden birinde

1896 katliamında öldürülen Ermenilerin hatırasına Müslüman ve Hıristiyanların kardeşçe katıldığı bir anma töreni düzenlendi. Bunu bir Ermeni kilisesinde ülkenin özgürlüğe kavuşması için hayatını feda eden Türkler için düzenlenen benzer bir toplantı izledi. Herkes maktul Ermeniler ve sürgünde ölen Müslümanların ülkenin özgürlüğü için yaptıkları ortak fedakârlıkta kardeş olduklarını ilan etti.

Bu büyük nüfus merkezlerinde kendiliğinden oluşan kutlama sahneleri insanların reforma ne kadar hazır ve bu konuda müttefik olduklarını gösterdi. Gerçekten de bu, insanların özgürlük için ayağa kalkmasıdır ve sultan onların taleplerini karşılayarak o zaman için

kendini taht üzerinde oturan en popüler sultan haline getirdi. İnsanların eğlenmelerinin en büyük sebeplerinden biri de ihtilalin kan akmadan gerçekleşmesidir. Makedonya'da partiye katılmakta tereddüt eden birkaç kişi öldürüldü, ancak İstanbul'da eski rejimden yeni rejime geçişte can kaybı olmadı.

Türkiye'deki kitleler bir parlamentonun vazifeleri ve sorumlulukları hakkında çok az şey biliyorlar. Onlar bilinmeyen ve denenmemiş bir tecrübeyi deniyorlar. Anayasanın sağladığı kendini yönetme ilkesinde beklentilerinin ne kadarını karşılayabilecekleri zamanla görülecek. Türkler, Ermeniler, Rumlar, Bulgarlar ve

Arnavutlar arasında pek çok becerikli ve eğitimli adam var. Mesele şudur: Bu insanlar, bütün milli ve dini kıskançlıkları bir tarafa bırakarak, yeni bir hükümetin kurulmasında ve Sultan Hamid'in liderliği altında çalışabilecekler mi? Sultanın bizzat kendisinin, mutlakıyet döneminden sonra, yeni düzene uyum sağlayıp sağlayamayacağı açık bir sorudur.

İnsanların taleplerinde makul olmaması ve hükümetin işleyebilmesi için gerekli olan vergiyi ödemeye isyan etme tehlikesi vardır. Henüz sadece bir başlangıç yapıldı. Yapılacak daha çok iş var.

Tüm Türkiye tarihinde hiçbir reform

son anayasal hükümet ilanının gördüğü görkemi ve dini tasvibi görmemiştir. İslam'ın en yüksek onay makamı bunu onayladı ve şu ana kadar sultan tebaasının gözünde tebaasının büyük bir kısmının din ve inançlarıyla açık bir tezada düşmeden bu durumu değiştiremiyor. Eğer anayasanın gereklerini sadık bir şekilde yerine getirmeyi imkânsız olarak görürse, ondan kenara çekilmesi ve yasal halefinin onun sadakat yeminini yerine getirmesinin istenmesi ihtimal dahilindedir.

İyice oturmuş ve doğru idare edilen bir anayasal hükümet altında, bu ana kadar çökmüş olarak değerlendirilen İmparatorluğun maddi, entelektüel,

siyasi ve ahlaki ilerlemesi için sayısız imkânlar vardır. Bu sorumluluk taşıyan insanların yılmak bilmeyen çabaları ve büyük fedakârlıklarıyla ancak mümkün olabilecektir. Bütün milli ve geleneksel farklar ülkeyi eski gücü ve ihtişamına kavuşturmak için birleşerek ve farklı nüfus kitlelerini uyumlu bir millet haline getirerek toprağa gömülürse bu yapılabilir. Türkiye'nin insanlarının kendileri için güvenilir ve adil bir hükümet kurma gayretlerinde Avrupalı Güçler tarafından müdahale edilmemesi beklenir. Hükümet problemlerini çözmede ülkeyi anarşiye sürüklemedikleri sürece özgür olmaya hakları var.

Osmanlı İmparatorluğu'nda yeni

düzeni istikrarlı hale getirmede batılı ülkeler bundan daha iyi bir imkânı hiçbir zaman yakalamamışlardır. Anayasa altında, zorunlu eğitim ve özgür basınla, Türkiye ülke çapında okullar açmak ve çok farklı alanlarda eserler hazırlamak için dış yardıma ihtiyaç duyacak. Bu ihtiyaçlar hâlihazırda görünmektedir. Ülkedeki kolejler talepleri karşılayabilmek için derhal genişletilmeli ve güçlendirilmelidir. Tüm ülkenin hazırlık seviyesindeki eğitim kurumlarına öğretmen yetiştirmek için normal okullara ihtiyacı vardır. Türkiye başka milletlerin sempatisini ve işbirliğini hak ediyor, buna ihtiyacı da var. Ancak müdahale yoluyla değil, temsili ve anayasal hükümeti tam olarak

gerçekleştirmek için kardeşçe ve samimi yardım yoluyla. Ortak rıza ile kabul edilen düstur şudur: “Hürriyet, adalet, eşitlik ve kardeşlik.” Anayasal hükümetin dostları birlik ve her iki tarafın iyiliği için bu dört köşe taşı üstünde yeni bir düzen kurma çabalarında Türkiye insanlarına yardımcı olabilir.

[1] Çevirenin Notu: Türkiye, bu eserde Osmanlı İmparatorluğu anlamında kullanılmıştır. Yazar, aynı şekilde Müslüman ve Türk kelimelerini de eser boyunca birbirinin yerine kullanır. Bu durum sadece bu esere ve yazar özgür bir kullanım değildir. Bernard Lewis *Modern Türkiye'nin Doğuşu* adlı eserinde her iki kullanımın da Avrupa'da çok eski zamanlardan beri yaygın olduğunu ifade eder. (Z.B.)

[2] Bu matbaa Eylül 1908'de tekrar faaliyete başladı.